

ARBETSRAPPORTSERIE NR 41

Pappor som brukade

Om en gruppverksamhet vid Ersta vändpunkten

Ulf Hammare

Stockholm, maj 2006

Publicerad av Forskningsavdelningen, Ersta sköndal högskola
Copyright © 2006 Ulf Hammare
ISSN 1402-277X

Omslag: Hans Andersson H&I Design
Tryck: Elanders Gotab AB, Stockholm 2006
Produktion: Sari Nurminen

FÖRORD

I den här studien får vi under en termin följa några pappor i en gruppverksamhet vid Ersta Vändpunkten. Gemensamt för deltagarna är att de tidigare missbrukat eller levt tillsammans med anhöriga som missbrukat. Gruppen fick under perioden den var verksam namnet *Tillfrisknande pappor*. Genom de samtal som förs i gruppen försöker deltagarna hitta fram till ett nytt föräldraskap. I rapporten beskriver papporna hur de med hjälp av bland annat verksamheten vid Ersta Vändpunkten långsamt söker sig fram till en ny föräldraroll, och som några av dem menar, en delvis ny identitet. Denna studie utgör en delundersökning i Thomas Lindsteins långsiktiga forskningsprojekt av Ersta Vändpunktens barn- och ungdomsgrupper. Studien har finansierats av Allmänna Barnhuset, Axel & Margareta Ax:son Johnsons stiftelse samt med medel från forskningsavdelningen vid Sköndalsinstitutet, Ersta Sköndal högskola.

LARS SVEDBERG

Föreståndare vid forskningsavdelning
Ersta Sköndal högskola

FÖRFATTARENS FÖRORD

Den här rapporten beskriver en gruppverksamhet som bedrevs inom Ersta Vändpunkten fram till för några år sedan. I texten får vi ta del av fem pappors berättelser kring hur det är att vara förälder och före detta missbrukare, men framför allt delger de oss sina erfarenheter av Vändpunktens pappagruppverksamhet. I rapporten har de här papporna huvudrollen. Ett stort tack till dessa fem, det var deras generositet och öppenhet som gjorde det möjligt att förmedla den här bilden. Ett tack också till de två gruppledare som arbetade i verksamheten, Rutger och Ole samt till Thomas Lindstein som under arbetets gång funnits närvarande med inspirerande samtal.

INNEHÅLL

FÖRORD	3
FÖRFATTARENS FÖRORD	5
INLEDANDE BESKRIVNING	11
Pappagruppen vid Ersta Vändpunkten ¹	11
Studiens syfte och frågeställningar	12
Metod	12
FÖRSTA OBSERVATIONEN – DE ÅTERKOMMANDE INSLAGEN OCH GRUPPENS KOMMUNIKATION	15
Presentationsrundan	15
Dagens text	16
Vad har hänt som pappa sedan sist?	17
Arbetsbladet	17
Fadersbönen	18
DELTAGARNAS BERÄTTELSE – DE ÅTERKOMMANDE INSLAGEN OCH GRUPPENS KOMMUNIKATION	19
Dagens text	19
Vad har hänt som pappa sedan sist	20
Arbetsbladet	20
Fadersbönen	20
Att "dela"	20
Att "dela" på ett utlämnande sätt	21
REFLEKTIONER KRING DEN FÖRSTA OBSERVATIONEN	23
Att konstruera (sam)talet kring Dagens text	23
Delandet - monolog eller dialog?	23
En terapigrupp eller en gruppverksamhet med pedagogiska inslag?	24
ANDRA OBSERVATIONEN – GRUPPENS REGLER OCH VERKSAMHETENS KOPPLING TILL ANONYMA ALKOHOLISTER	25
Dagens text	26
Presentationsrundan	26
Arbetsbladet	27

DELTAGARNAS BERÄTTELSE – GRUPPENS REGLER OCH KOPPLINGEN TILL AA-RÖRELSENS MÖTESFORM	29
Likheter och skillnader	29
REFLEKTIONER KRING DEN ANDRA OBSERVATIONEN	31
Acceptans och modell för samtal genom AA identifikation	31
TREDJE OBSERVATIONEN – BÖRJES OCH LEIFS BILDER AV GRUPPVERKSAMHETEN	33
Presentationsrundan	33
Dagens text	33
Arbetsbladet	34
DELTAGARNAS BERÄTTELSE – BÖRJE OCH LEIF	37
Kort läsanvisning	37
Börjes bild av gruppverksamheten	37
Från Föräldraprogrammet och vidare till Pappagruppen	37
AA-verksamhetens betydelse	38
Pappagruppens speciella form – direktsändning	38
Leifs bild av gruppverksamheten	39
Från NA-gruppen och vidare till Pappagruppen	39
REFLEKTIONER KRING DEN TREDJE OBSERVATIONEN	41
Att stötta berättelsen	41
Relaterande till den egna fadern	41
Närvaro och förändring – i förhållande till barnen och barnens mamma	41
Kommentarer till Börje och Leifs berättelser om pappagruppen	42
FJÄRDE OBSERVATIONEN – SVENS OCH KARLS BILDER AV GRUPPVERKSAMHETEN	43
Dagens text	43
Presentationsrundan	43
Arbetsbladet	44
DELTAGARNAS BERÄTTELSE – SVEN OCH KARL	49
Svens bild av gruppverksamheten	49
En "odelad" erfarenhet	49
Gruppen bidrog med verktyg	50
Två typer av ledarskap	51
Karls bild av gruppverksamheten	51

Utbytet i gruppen får inte bli till en diskussion	52
Pappagruppen och Anonyma Narkomaner	52
REFLEKTIONER KRING DEN FJÄRDE OVSERVATIONEN	55
Speciell rekrytering till gruppen	55
Dagens text okommenterad – arbetsbladet i centrum	55
Rolltagande i gruppen	55
Att ta hand om sig själv ger återklang i familjen	56
Kommentarer till Svens och Karls bilder av gruppverksamheten	56
FEMTE OBSERVATIONEN – HÅKANS BERÄTTELSE OM GRUPPVERKSAMHETEN	59
Dagens text	59
Vad har hänt som pappa sedan sist?	59
Arbetsbladet	60
Ett brott i manualen	62
DELTAGARNAS BERÄTTELSER – HÅKAN	65
Håkans bild av gruppverksamheten	65
REFLEKTIONER KRING DEN FEMTE OBSERVATIONEN	67
Ett tydligare överlämnande till gruppen	67
Arbete och familj	67
Barnen blir vägen in i en ny identitet	68
Gruppen bekräftas	68
Har pappor och mammor olika synsätt?	68
Kommentarer till Håkans bild av gruppverksamheten	69
AVSLUTANDE DISKUSSION	71
En grupp för ett ledarskap eller ett ledarskap i en grupp	71
Skiftet	72
Att hitta vägar framåt	75
Programinslagen i gruppen	75
Vad var det deltagarna värdesatte?	76
Identifiering av medlemmarna – och oidentifiering, skapandet av ny identitet	77
BILAGA 1 GRUPPENS FEM DELTAGARE	79
BILAGA 2 INTERVJUGUIDE PAPPOR	81
BILAGA 3 INTERVJUGUIDE GRUPPLEDARE	83

LITTERATURFÖRTECKNING	85
PUBLIKATIONER	87
Skriftserie	87
Arbetsrapportserie	88
Särtryckserie	89
Metodbokserie	90
Övriga publikationer i urval	90

INLEDANDE BESKRIVNING

Pappgruppen vid Ersta Vändpunkten

I deras relativa okunskap om vad ett positivt föräldraskap innebar hade dessa män en tendens att tro att det var samma sak som att vara mamma... Ur allt detta växte det fram en tanke att det borde finnas en möjlighet och utrymme att samla papporna och låta dem vara pappor och inte pappa och mamma på samma gång (Runquist 1997).

Under perioden 1996-2000 fanns det i Ersta Vändpunkten en verksamhet som vände sig till fäder. Fäder som antingen själva missbrukat eller levt tillsammans med en anhörig som missbrukade. Gruppverksamheten kom att få namnet *Tillfrisknande pappor*. Gruppen hade sitt ursprung i det program som startades 1991 och som riktade sig till föräldrar – både män och kvinnor gemensamt. I Runquists text ovan berättar en av Vändpunktens ledare, tillika initiativtagaren till pappgruppen, hur han uppfattade de män han mötte i *Föräldraprogrammen*.

Pappgruppen startades ganska precis tio år efter det att Ersta Diakonisällskap hade inlett sin verksamhet för anhöriga till missbrukare. Utbudet av gruppverksamheter inom Vändpunkten har sedan starten med *Vuxenprogrammet* utökats och består numer av *Barn- och tonårsprogram* (med start 1989 och 1990), *Föräldraprogram* (påbörjades 1991) och nära kopplat till föräldraprogrammet, *föräldragrupper* (Se Lindstein 1995; 1997; 2001 och Nordqvist 2004). Verksamheten inom de ursprungliga grupperna – pappgruppen undantagen – bygger på Minnesotamodellens familjeprogram och beskrivs som pedagogiska program med terapeutiska effekter.

I samma skrift som citatet ovan (Runquist 1997) presenterades också initiativtagarens syfte med verksamheten. Genom pappgruppen ville han:

- skapa ett kravlöst rum, en mötesplats för fäder som är väl förankrade i tillfrisknande från medberoende eller kemiskt beroende.
- dela erfarenheter med varandra av de speciella svårigheter som många genomgår på vägen till ett genuint fadersansvar.
- erbjuda kunskap om barn och deras utvecklingsstadier och uppgifter.
- pedagogiskt beskriva det aktiva och respektfulla föräldraskapet och mellanmänskliga processer.
- fördjupa, genom ett historiskt och kulturellt raster, förståelsen av faderns specifika roller och uppgifter i sina barns liv.
- öppethålla ett tillitsfullt terapeutiskt rum för de fördjupade känslor som gruppen genererar.

I motsats till de övriga programmen i Ersta Vändpunkten hade man i gruppen för pappor ett löpande intag vilket innebar att de fäder som var intresserade, i mån av plats kunde börja när som helst under terminen. Programmet innehöll 10 mötestillfällen, men deltagarna hade möjlighet att följa programmet i flera omgångar. Då den här studien tog sin början hade initiativtagaren lämnat Vändpunkten och ledarskapet i gruppen. En andra gruppleddare hade sedan ett drygt halvår trätt in för att leda pappargruppen.

Studiens syfte och frågeställningar

Huvudsyftet med min studie är att beskriva och analysera verksamhet samt ledarskap i Ersta Vändpunktens pappargrupp – den verksamhet man kallade för *Tillfrisknande pappor*. I observationer och intervjuer har jag ställt mig de grundläggande frågorna: *Vad är det här för slags verksamhet och vad är det för ett ledarskap?* För att beskriva verksamheten och ledarskapet kommer följande delfrågor att beröras:

- Hur uppfattar, värderar och använder sig deltagarna av verksamheten?
- Hur relaterar deltagarna mötesformen till andra gruppverksamheter riktade till före detta missbrukare och anhöriga till missbrukare?
- Vilken funktion har de olika programinslagen respektive ledarskapet för de samtal som skapas i gruppen?

Metod

Observationerna

Det empiriska materialet i rapporten kommer från två delundersökningar – en observationsstudie och en intervjustudie. Observationerna i gruppen sträcker sig över sju månader och jag följer verksamheten under totalt tio mötestillfällen. Efter en samlad analys av de tio observationerna redovisas fem i rapporten. De fem referaten ger tydligt prov på hur samspelet i gruppen har fungerat under de sju månaderna. Den första observationen är också mitt första möte med gruppen, medan observationerna två till fem är det beskrivna urvalet.

Att observera

Vid mötestillfällena har mitt *aktiva* deltagande i gruppen begränsat sig till presentationsrundorna då var och en berättar om sin familjesituation, sitt förhållande till droger och så vidare. Under de här presentationerna har även jag berättat om mig själv, min familj, mina barn och min roll som forskare i gruppen. Vid presentationsrundorna och så småningom vid de personliga intervjuerna har deltagarna fått information om studiens syften och att de inte kommer att kunna identifieras i rapporten. Innan observationerna tog sin början hade gruppleddaren ställt frågan till gruppmedlemmarna om de var villiga att ha med en forskare vid gruppens möten. Samtliga deltagare hade efter en veckas betänketid sagt ja till mitt deltagande.

Det är alltså endast under presentationerna som jag varit en aktivt deltagande observatör. Under den resterande tiden, förutom under kaffepauserna, har jag suttit med i gruppen som lyssnare. Under observationerna har jag fört anteckningar om samtalen och vad som händer i gruppen, ofta i form av stödord men många gånger som direkta citat. Anteckningarna har jag sedan renskrivit och samlat i en dagbok. De samlade dagboksanteckningarna har sedan redigerats.

Forskarens påverkan

Även gruppleddaren har fört dagboksanteckningar. Efter varje avslutat möte har vi haft ett sammanfattande samtal. Vi har då bland annat pratat om de olika programpunkterna, men också om de teman deltagarna valt att lyfta fram. Under de här avslutande samtalen har vi även funderat över hur den mer allmänna kommunikationen fungerat i gruppen. Utifrån våra respektive upplevelser av mötet har vi sedan skrivit våra anteckningar. De här samtalen har naturligtvis påverkat gruppleddaren i hans sätt att förbereda och leda nästa möte. Den här rollen var ny för ledaren. Hans tidigare gruppleddarerfarenheter kom från Ersta Vändpunktens anhörigprogram. I pappgruppen fick han ”ärva” en ledarroll och en grupp som inte utan vidare gick att jämföra med formen för ledarskap och verksamhet i anhörigprogrammen. Han fick helt enkelt stiga in i en för honom oprövad verksamhet och under terminens gång leta sig fram till en ”ny” ledarroll.

Intervjuerna

Parallellt med observationsstudien har jag genomfört intervjuer, dels med de fem pappor som finns med i gruppen då studien börjar, dels med de två gruppleddarna – Ole som tog initiativ till och startade pappgruppen samt Rutger som ansvarade för och ledde gruppen under studien. Intervjuerna har i de flesta fall genomförts i Vändpunktens lokaler men två av papporna valde att bli intervjuade i sina hem. De pappor som deltar i studien är motiverade till och entusiastiska över pappgruppen. De förmedlar alltså till övervägande del positiva omdömen om verksamheten och om metoden. Samtliga informanter hade följt gruppen under relativt lång tid.

Vid intervjutillfällena var papporna öppna och uttrycksfulla. Alla fem berättade uppriktigt om sina svårigheter och tillkortakommanden men också om glädjeämnen, naturligtvis även om erfarenheterna de hade av gruppverksamheten. Intervjuerna innehöll mycket av det som flera av deltagarna återkom till även under observationerna. Nämligen att personligen sträva efter ”full ärlighet i allt man gör”. Ett par av informanterna antydde efter intervjuerna att de genom sina svar på något sätt hade förtydligat och fördjupat sin egen förståelse för gruppverksamheten och dess effekter. Det verkade helt enkelt som om samtalet vi haft inte bara förmedlat en bild till mig om vad verksamheten kunde ha för betydelse, utan också till dem själva. Samtliga intervjuer utgick från en intervjuguide – en för deltagarna samt en för ledarna (bilaga 2 och 3) – och pågick i en dryg timme. Jag spelade in och skrev ut intervjuerna.

Deltagarna i gruppverksamheten

De fem pappor som deltar i gruppen introduceras i samband med den *Första observationen*. En närmare presentation av dem finns längst bak i rapporten (bilaga 1). Papporna har alla varit med i gruppen under minst en termin när observationen börjar, flera har deltagit i två eller tre terminer. En av dem (Sven) hade redan innan studien tog sin början bestämt sig för att sluta. Han finns därför med vid endast ett möte, men däremot på flera andra ställen i texten genom sina intervjusvar. Han förmedlar bl. a. en mer sammanhängande bild av gruppen under avsnittet *Svens bild av gruppverksamheten*. Också en annan deltagare, Karl, slutar under studiens gång och även hans beskrivning av pappgruppen presenteras i anslutning till den *Fjärde observationen*. Karl hade följt gruppen under knappt två terminer när han slutar.

Nya medlemmar kan som sagt ansluta till gruppen när som helst under terminen. De presenteras då de börjar i gruppen. I texten avidentifieras deltagarna genom att de får ”nya” namn, men också genom att deras verkliga familjesituation inte stämmer helt överens med hur den framställs i texten.

Textens struktur

I direkt anslutning till varje redovisad observation, innan mina egna kommentarer till mötet, ligger ett avsnitt där papporna själva framträder genom de intervjuer jag gjort. Deltagarna ger i det avsnittet sina synpunkter på de teman jag valt lyfta fram för respektive möte. Efter varje redovisad observation och avsnittet med deltagarnas synpunkter finns mina egna reflektioner kring observationen och deltagarnas synpunkter.

Efter första observationen lyfter jag fram deltagarnas synpunkter på mötesformen och kommunikationen i gruppen medan den andra observationen följs av ett avsnitt där de kommenterar gruppens regler och kopplingen till AA-rörelsen mötesform. De resterande tre observationerna har avsnitt som tydligare tecknar var och ens personliga bilder av hur de värderar verksamheten och varför de sökt sig till Ersta Vändpunkten. Varje enskilt kapitel innehåller alltså följande tre huvudavsnitt:

- a. Observationen
- b. Deltagarnas berättelser
- c. Mina reflektioner

Mer detaljerat kan rapporten beskrivas så här.

1. Vid den *Första observationen*, med undertiteln *De återkommande inslagen och gruppens kommunikation*, visar jag dels på den samtalsmetod gruppen använder sig av, dels på de fasta programpunkter man kontinuerligt utgår ifrån.

2. Under den *Andra observationen*, *Gruppens regler och verksamhetens koppling till Anonyma Alkoholister*, lyfter jag fram det släktskap men också de tydliga skillnader som finns mellan pappagruppens möten och möten inom Anonyma Alkoholister eller Anonyma Narkomaner. Här illustrerar jag med material hämtat från intervjuer med de fem ursprungliga deltagarna och med de två som lett gruppen: Rutger som fungerat som ledare under observationsstudien, samt Ole som tog initiativet till och startade gruppen. I texten förekommer också avsnitt ur gruppledaren Rutgers dagboksanteckningar.

3-5. Vid de tre följande mötena – *observationerna tre, fyra och fem* – har jag alltså valt att tydligt låta var och en av de fem deltagarna från den ursprungliga gruppen träda fram. Här ges deltagarnas personliga tankar kring deltagandet och sin situation ett större utrymme. Dessa avsnitt har i texten fått rubriken *Svens och Karls bilder av gruppverksamheten* o.s.v.

Rapporten avslutas med en övergripande analys. Diskussionen utgår från studiens ursprungliga frågeställningar och bygger på observationer och intervjuer.

FÖRSTA OBSERVATIONEN – DE ÅTERKOMMANDE INSLAGEN OCH GRUPPENS KOMMUNIKATION

Gruppens möte skulle idag börja klockan 18.00 och pågå till 21.00. Tio minuter före 18 hade bara gruppledaren Rutger kommit. Rutger och jag själv hade träffats ett par gånger tidigare och bland annat talat om hur vi skulle arbeta under observationsstudien. Vid gruppens möte för fjorton dagar sedan presenterade Rutger idéerna för gruppen och frågade samtidigt var och en om de accepterade en observatör i gruppen. Alla godtog detta och sade samtidigt ja till att bli intervjuade.

De första deltagarna kom några minuter före 18. I möteslokalen var stolarna uppställda i en hästskoform med öppning fram mot white-boardtavlan. Vid mötet idag fanns alla fem deltagarna med. Rutger inledde med att fråga var och en om deras respektive planer inför nästa termin – ville de fortsätta i gruppen eller funderade de på att sluta? Det visade sig att Håkan, Karl och Börje hade bestämt sig för att fortsätta medan Leif inte var helt säker. Sven som följt gruppen i tre terminer var den ende som hade beslutat sig för att sluta.

Presentationsrundan

I och med mitt deltagande i pappagruppen genomfördes en presentationsrunda. Presentationen återkom alltid då gruppen fick nya deltagare. Som stöd för presentationen antecknade gruppledaren några korta formuleringar för oss *Lite kort om dig själv, ålder, vad du sysslar med, relation till barnen och barnens mamma, svårigheter i föräldraskapet, ett roligt minne tillsammans med mitt barn och erfarenheter/förväntningar av/på pappagruppen.*

Under presentationen berättade även jag för gruppen om mig själv och om den kommande studien. Ordet gick sedan vidare och var och en av deltagarna presenterade sig. Hela *presentationsrundan* tog omkring 45 minuter. I bilaga 1 finns en mer utförlig beskrivning av deltagarna, kortfattat kan de beskrivas så här:

Karl har två barn, en flicka på 10 år och en pojke som är 15. Barnens mamma och Karl är separerade. Karl träffar barnen en dag varannan vecka. Han är omkring 45 år och har deltagit i gruppen under två terminer.

Sven är drygt 30 år. Också han är separerad från barnens mamma och de har fem barn. Sven lever sedan en tid i ett nytt förhållande. Barnen bor hos honom varannan vecka och varannan vecka hos mamman. Detta är den tredje terminen Sven är med i pappagruppen och han har redan när observationen börjar bestämt sig för att sluta i gruppen. Sven finns därför endast med vid detta första observationstillfälle men återkommer med synpunkter i anslutning till intervjuerna.

Håkan är cirka 50 år och han har två vuxna barn – två pojkar. Han är separerad från barnens mamma sedan drygt tio år och lever sedan cirka fem år ett nytt förhållande. Håkan har som Sven varit med i gruppen i tre terminer.

Leif är också i 50-årsåldern. Han har tre barn, en flicka som är fem och en pojke som är sju år samt en vuxen son. De två yngsta barnen, deras mamma och Leif lever tillsammans. Leif har telefonkontakt med den vuxne sonen och de träffas sporadiskt. Detta är Leifs andra termin i gruppen.

Börje är omkring 40 år, han har tre barn, en pojke på nio år som bor tillsammans med honom under veckorna samt två flickor som är 15 och 17 år. Döttrarna bor tillsammans med sin mamma. Börje har följt gruppen i en termin.

Dagens text

När alla i gruppen hade berättat lite om sig själva och sina familjer delade gruppledaren ut Dagens text. Textavsnittet återkommer från och till under gruppens möten och det är alltid någon i gruppen som läser texten högt.

Vid dagens möte tog Börje på sig uppgiften att läsa.

Min mor hade mycket bekymmer med mig men jag tror faktiskt att hon gillade det. (Mark Twain)

IBland betyder ”göra för mycket” att vi gör för mycket för våra barn. Vi tänker på dem oroar oss för dem och lider med dem. Om våra barn tror att vi ”gillar” den här sortens engagemang, kan det leda till att de uppmuntrar oss att ta ansvar och konsekvenser i situationer där de är vuxna nog att ta ansvaret själva. Våra barn kan fastna i tron på att vi behöver sköta deras liv. Och vi fastnar i misstron inför våra barns förmåga att sköta saker själva.

Det här är den värsta sortens medberoende. Våra barn behöver lära sig att ta konsekvenserna av sina val och handlingar – bra och dåliga. Och vi behöver lära oss att låta dem göra det. I detta fall är att ”göra för mycket” mycket värre än att göra ingenting.

Idag vill jag iakttä och glädjas åt mina barns förmåga att lösa sina problem själva. Jag väljer att gå bakom dem istället för framför.

I anslutning till texten ställde Rutger frågan om någon i gruppen ville kommentera den? *Börje* knöt an till stycket som handlade om konsekvenser. Han återgav en händelse som inträffat när han och sonen varit ute och spelat fotboll. Leken avslutades abrupt med ett hårt skott, en ”*safitare*”. Bollen träffade pappa *Börje* i magen. *Börje* som först blev tvärarg, men sedan lät den värsta ilskan rinna av, gick för att prata med pojken. Han talade ”*strängt*” med sonen som blev ledsen. *Börje* fick dåligt samvete. Hade han tagit i för hårt? – ”*när jag ser tårarna i hans ögon*”. Det dåliga samvetet ”*kommer nästan alltid över mig då jag varit sträng mot honom*”. Trots allt är *Börje* glad över att han kunde behärska sig, att den värsta ilskan först rann av. Det är samtalen i gruppen, menade han, som lärt honom detta. Han påminde sig alla de råd han fått, när situationen med pojken var som mest akut. *Börje* markerade att hans inlägg var slut genom ett ”*tack!*”. Ingen i gruppen kommenterade hans historia.

Håkan fortsatte och valde också han att beröra temat om konsekvenser. Under sin egen uppväxt hade han aldrig fått ta några konsekvenser. Nu under senare tid hade han blivit mer och mer medveten om att den här kravlösheten hade han fört över till sina egna barn. Det hade inte varit bra, varken för honom eller för dem. *Håkan* markerade sitt ”avslut” med att säga ”*jag stannar där*”.

Ordet gick vidare till *Leif*. Han återknöt till raderna om att gå bakom barnen och bistå dem i deras egna försök, eller att gå framför och lägga saker och ting tillrätta. *Leif* menade att han själv oftast symboliskt valde att gå bakom barnen. Mamman däremot placerade sig

hellre framför. Deras skilda förhållningssätt ställde till problem, de olika sätten att ”*ta hand om barnen*” förde med sig att föräldrarna drog åt olika håll. Han beskrev bilden av en familj som går på rad, med mamman först som ”*väjämnare*”, och pappan efter, beredd att hjälpa dem som vill ha hjälp. Avståndet mellan barnens mamma som ”*väjämnare*”, och honom själv längst bak som ”*stöttare*” blev allt längre. Kunde avståndet bli för långt ”*så att kontakten mellan tät och kö nästan försvinner*”?

Vid den här första observationen var det bara Börje, Håkan och Leif som reflekterade över *Dagens text*. Ingen av de övriga i gruppen gav några direkta kommentarer, det handlade mer om bekräftande och igenkännande nickningar. Efter *presentationsrundan* och *Dagens text* tog gruppen kaffe- och rökpaus i 10 minuter.

Vad har hänt som pappa sedan sist?

Efter avbrottet var det dags för nästa programinslag *Vad har hänt som pappa sedan sist?* Var och en i gruppen fick här chansen att ta upp – eller som man säger i gruppen, att dela – någonting som hänt sedan de senast sågs. Alla i gruppen nämnde någonting kort om en händelse under veckan. Börje och Håkan skildrade mer ingående några episoder. *Börje* inledde också denna gång. Han berättade att det under en ganska lång tid varit svårt för sonen att hitta kompisar i området där de bor. Eftersom pojken vuxit upp och går i skola där mamman har sin bostad är det också där kompisarna finns. Börje berättade att han ”*sett till*” att sonen börjat ta kontakt med andra barn. För ett par veckor sedan kom en grannpojke och frågade efter sonen. När Börje förmedlade detta till gruppen var han påtagligt nöjd. Han fortsatte berätta att han och pojkens mamma börjat samtala med hjälp av två kontaktpersoner, någonting som varit nästan omöjligt tidigare. Oftast hade deras tidigare försök lett till att de efter en stund stått och skrikit åt varandra. Nu fick kontaktpersonerna fungera som ”*vägröjare*”. Vägröjarna såg till att Börje och mamman kom vidare utan att fastna i gamla konflikter.

Då inga spontana kommentarer kom från de övriga i gruppen fortsatte *Håkan*. En av hans söner hade flera gånger under den senaste tiden talat om att åka utomlands. Han skulle ut på en studieresa. Det enda hindret var att han inte hade några pengar. Håkan hade nu fått frågan om han kunde låna ut det som fattades. Håkan var osäker på om han ville ställa upp, inte för att syftet med resan skulle vara dåligt utan mer utifrån de tankar han på sistone haft om handlingar och deras konsekvenser. Han tyckte att sonen skulle lära sig leva efter de tillgångar han hade och ta konsekvenserna av sin livssituation. Håkan hade inte bestämt sig för hur han skulle göra – vad var egentligen bäst för sonen? Själv behövde han mer tid innan han kunde ta ett beslut.

Rutger lämnade utrymme för kommentarer eller speglingar. En stunds tystnad gjorde klart att ingen i gruppen hade någonting att tillägga.

Arbetsbladet

Som dagens fjärde inslag fick deltagarna *arbetsbladet*. Bladet innehöll några korta frågor som deltagarna skulle fundera över. Alla i gruppen antecknade några stödord som de sedan tog till hjälp när de började berätta. *Arbetsbladet* återkommer som ett fast inslag i gruppens möten och är ett centralt arbetsinstrument för att initiera samtalsteman.

Arbetsbladet innehöll idag fem frågeställningar på temat kontroll

- 1 Vad betyder ”att ha kontroll” för dig? Ge exempel på hur du kontrollerar dig själv och andra...
- 2 Vad skulle du kunna tänka dig att släppa kontrollen över?
- 3 Vad skulle hända om du gav efter/släppte kontrollen?
- 4 Om du gav efter, hur tror du det skulle kännas för dig?
- 5 Hur tror du att andra människor i din närhet skulle reagera?

Vid dagens möte valde alla deltagare att redovisa *arbetsbladet*. Här återges Börjes och Håkans berättelser. Som tidigare inledde *Börje*. Sorgsen beskrev han sitt behov av att kontrollera människor. Han berättade om sina ständiga försök att kontrollera både sonen och sonens mamma, ibland också arbetskamraterna. Han menade att han försökte styra dem och bestämma åt dem. Kontrollerandet blev ofta till en tung börda både för dem han vaktar, men också för honom själv. Trots sina ansträngningar att komma tillrätta med kontrollbehovet, att ”*lämna över och släppa taget*”, föll han ändå ofta tillbaka i samma gamla beteende. Många gånger skedde det på ett nästan obemärkt sätt, ideligen kunde han komma på sig själv i rollen som kontrollör och övervakare. Han uppfattade det hela som en stor hopplöshet, han kunde helt enkelt inte lämna beteendet. Börje avslutade med ett. ”*tack, jag stannar där*”. Några i gruppen besvarade Börjes avslutning med ett ”*tack!*”.

Håkan fortsatte på temat kontroll på samma utlämnande sätt som Börje. För Håkan handlade det inte i första hand om att kontrollera andra, utan istället om rädslan att själv bli kontrollerad. Ibland uppfattade han människors allmänna frågor om hur han mår och vad han arbetar med som kontrollförsök. Han beskrev som ett exempel hur sambons frågor om hur arbetsdagen varit, med lätthet kunde omtolkas av honom till försök ”*att hålla koll*”. Till och med den ene sonens kontaktsökande hade han ibland uppfattat som uttryck för kontroll, någonting som lett till att han inte kunnat bygga en bra relation till sonen. Trots att deras förhållande numer var mycket bättre hade det funnits perioder då pojken varit djupt besviken. Nu talade de ofta med varandra på telefon och träffades också regelbundet. Håkan trodde att förändringen berodde på att han på ett annat sätt än tidigare ansträngde sig att vara ”*tydlig*”. Istället för att bara tänka på vad han kände, försökte han mer och mer istället uttrycka det.

Rutger tackade Håkan och de övriga för vad de berättat och lämnade utrymme för speglade reflektioner. Många i gruppen verkade berörda av det som sagts men ingen kommenterade. Gruppledaren gjorde inte heller några försök att locka fram reflektioner.

Fadersbönen

Den sista programpunkten innehöll den bön eller ritual som gruppen alltid avslutade med. Rutger delade ut texterna till *fadersbönen*. Textbladen placerades i en ring på golvet. Deltagarna reste sig, tog varandras händer och läste bönen tillsammans.

Gud låt oss bli de närvarande fäder som vi själva inte hade, Låt oss bli de sunda manliga förebilder som våra barn längtar efter, Ge oss kraften att ge av vårt faderskap i en faderlös tid.

DELTAGARNAS BERÄTTELSE – DE ÅTERKOMMANDE INSLAGEN OCH GRUPPENS KOMMUNIKATION

Gruppen hade fem fasta programpunkter som man mer eller mindre strikt följde vid sitt möte. När någon ny gruppmedlem började i gruppen startade man alltid med *Presentationsrundan*. Som nästa punkt läste och arbetade man med *Dagens text*, som till och från följdes av punkten *Vad har hänt som pappa sedan sist?* Därefter ägnade man sig åt *Arbetsbladet* och som en ständig avslutningsceremoni följde *Fadersbönen*. Nedan får gruppledarna och deltagarna komma till tals kring de olika programpunkterna.

Dagens text

Ole, som startade verksamheten i pappargruppen och som också fungerade som gruppledare i många av Vändpunkten övriga program berättade vid intervjutillfället att han hämtat avsnitten till *Dagens text* ur boken *"Meditations for parents who do too much"* (Lazear & Lazear 1993). Boken hade han kommit i kontakt med i arbetet med föräldraprogrammet på Ersta. Ofta gjorde han rena översättningar men ibland *"pappifierade"* han dem genom att bearbeta texterna så att de bättre stämde med rollen att vara pappa.

Vid intervjuerna talade deltagarna också om *Dagens text*. Sven som varit med i gruppen i tre terminer beskrev hur han uppfattat texten.

Det brukar ju vara så att det alltid är någonting bra att komma igång på. Olika gånger beroende på olika grupper så kan det vara lite svårare att komma igång. Man sitter med armarna i kors och benen i kors och tittar i golvet. Andra gånger behövs det ingenting så går det igång. I mitt fall kan det vara så att jag sitter där och tänker: 'jag har väl ingenting att komma med. Om det är någon annan som vill börja så kanske jag kommer på någonting. Äh har jag någonting att komma med? Näe jag vet inte'. Så sitter man där. 'äh men gud jag måste ju komma på någonting'. Och så tittar man lite. Och så tänker jag att 'jo det här kan jag ta', så drar jag det.

Håkan menade att texten kunde väcka olika tankar och känslor som man sedan kunde dela med sig av under *"rundorna"*, det vill säga de tillfällen när ordet var fritt för kommentarer. Trots att han kunde se det positiva med att använda sig av en text på det här viset kände han sig inte helt bekväm i att kommentera den. Det fanns andra inslag i gruppens möten som han fått ut mer av.

Jag kan drabbas av sådan här prestationsångest. Att mina kommentarer skall vara så jättebra och fiffiga. Men jag börjar komma ifrån det där. Det har ju också varit en sådan där grej som varit svår i mitt liv. — Men egentligen är det när vi har de här känslorundorna och man kan säga hur det känns... Det här som inte är så styrt. Då kan jag ta den plats jag vill.

Vad har hänt som pappa sedan sist

När Håkan talade om känslorundorna syftade han på den programpunkt man kallat för *Vad har hänt som pappa sedan sist?*. Här hade alla i gruppen möjlighet att kort berätta om vad de varit med om sedan de sågs senast. Sven berättade i intervjun om programpunkten.

Ofta så handlar det om att man från gången innan fått någonting att ta hand om, någonting som man vill prova, någonting som man fått en aha-upplevelse av. Att sätta någon gräns gentemot barnen eller mot sina egna föräldrar eller någonting liknande. Och så när man kommer tillbaka till gruppen så delar man det.

Arbetsbladet

Ole, initiativtagaren till gruppen menade att mötesordning steg för steg växte fram under den första tiden, en process han beskrev som ett grupparbete. Han var mån om att verksamheten och metoden i pappagruppen tydligt skulle skilja sig från Vändpunktens andra gruppverksamheter.

Utifrån de frågeställningar, problemområden, och teman som genererades, så växte en serie arbetsuppgifter och olika tankar och modeller fram kring hur man gradvis skulle kunna börja strukturera gruppens arbete. --Jag var hela tiden väldigt noga med att inte skapa en ny modell. Eller inte göra ett färdigt program med start och stopp. Vändpunktens övriga program är ju väldigt hårt strukturerade med givna teman varje gång. --Min approach var: 'välkommen till gruppen, du har någonting att ge, du betyder något. Till äventyrs kan du kanske snappa upp någonting för egen del också, men det är mer en sidovinst'. Det var så långt ifrån kurs man kunde komma.

Börje beskrev arbetsbladet så här.

Rutger brukar ju också ha ett sorts arbetsmaterial som ofta kretsar kring de här visdomsorden och de här tankarna som stod i "Dagens text". Och så fick vi "funda" lite på det och skriva ned lite tankar och så var det fria delningar kring det.

Fadersbönen

Den första observationen avslutades med att gruppen ställde sig i en ring, tog varandras händer och läste den fadersbönen. Ole berättade i intervjun om avslutningen och hur han såg bönen som en trygghetsskapande struktur, någonting som de flesta av medlemmarna kunde känna igen från sitt deltagande i AA- (Anonyma Alkoholister) och NA-grupper (Anonyma Narkomaner).

Och så hade vi en avslutningsceremoni med den här pappabönen som jag någon natt plötsligt vaknade med och fick ur mig på ett papper utan att vara riktigt klarvaken. Detta blev också en ritualiserad variant som tangerar Anonyma Alkoholisters 12-stepsprogram där man slutar varje möte med sinnesbönen.

Att "dela"

Några av deltagarna beskrev *hur* man talade med varandra – man kallade det för "att dela". Delandet var alltså ett sätt att inför och till de andra dela med sig av de egna erfarenheterna. Många hade tidigare haft svårt att tala inför andra. En av deltagarna berättade.

Jag har tyckt att det har varit fruktansvärt jobbigt att prata inför folk. Det har ju varit den här prestationen, att det skall vara så fruktansvärt bra. Att jag skall visa upp någonting, det har varit ett stort företag, det har varit fruktansvärt.

En pappa beskrev sig själv som en person som ogärna talar i grupper. Ganska förvånande med tanke på hans uttrycksfulla sätt i gruppen.

Jag kan säga att jag är ju allmänt känd, i min gamla värld i alla fall – det större sociala nätverket – allmänt känd som en väldigt tystlåten människa som sällan säger någonting utan att det är absolut nödvändigt.

En annan av papporna sa att han under den första tiden i gruppen bara deltog som lyssnare. Så småningom började han också säga det han tidigare bara hade tänkt. Genom de uttalade orden blev de diffusa tankarna alltmer tydliga.

I början var det jobbigt men jag kände att det gav någonting. Det gav någonting bara att komma dit och inte dela, du bara sitter och lyssnar. Och bara en sån enkel sak som att höra att det fanns andra föräldrar som hade problem. När jag började få ut tankarna så blev det lite mera konkret, vad jag själv faktiskt tänkte och vad jag ville. Tanken blev kött, tanken blev ord. Ett uttalat löfte. Det fanns där, inte längre bara som en tanke.

En deltagare beskrev de olika roller han fått beroende på sammanhanget, och på hur gruppen varit sammansatt. Han talade gärna i pappargruppen och menade att han stundtals måste hålla igen för att de andra i gruppen skulle få en chans att prata. I andra sammanhang kunde han inta en helt annan position ”*Sen kan jag ju gå på ett möte som inte har med pappargruppen att göra, där jag sätter en våldsam press på mig själv. Slår ganska hårt på mig själv för att jag inte öppnar käften*”. För den här pappan var deltagarnas likartade bakgrund med missbruk, behandling och kunskap om 12-stepsprogrammet någonting som skapade trygghet.

Vi förstår varandra direkt så att säga, när man har ett antal år i programmet. Man har malt igenom samma saker. Man har delat mycket likartade erfarenheter och åkt den här känslomässiga berg- och dalbanan. Och trots att man inte har träffats tidigare så kan man bara titta på varandra och sen dela helt fritt, alltså man delar ju med varandra som om man har känt varandra i tio år och det är inga problem. Man känner sig jävligt tryggt i förvisningen att de vet vad jag pratar om.

Att "dela" på ett utlämnande sätt

Det Börje visade prov på under den första observationen talade han också om vid intervjun. Att i en grupp berätta om sig själv på ett utlämnande sätt, om sina egna tillkortakommanden och de försök han gjort för att komma tillrätta med dem, menade han var en oöverträffad väg att få kontakt med andra.

Att lämna ut sig själv är bästa sättet att få andra människor att öppna upp och prata om sitt. Det får igång tankeverksamheten. — Delar dom rakt av riktat mot mig lyssnar jag inte. Det gör inga människor. Då går man automatiskt in i försvarsställning. Men om någon är så ödmjuk att han delar utav egen erfarenhet. Då har jag lättare att applicera det på mig och på mitt barn. — Det går aldrig att tvinga någon att prata om sig själv. Men det slår sällan fel, om jag delar om mig själv eller om någon annan delar om sig själv. Det smittar vet du och då kan inte jag hålla tyst.

Ens eget synsätt och förståelse för den situation man befann sig i kunde förändras av att någon i gruppen pratade om sig själv på ett utlämnande sätt.

Jag har en bild av hur min far var. Och sen så hör jag någon annan prata om sin far. Så märker jag att han har en infallsvinkel som inte jag har haft. Och så tänker jag 'ja jävlar så var nog min pappa också' Alltså det skapar helt plötsligt en bättre förståelse för min familj, att höra någon annan prata om sin familj

En annan deltagare beskrev varför han tyckte om den här typen av berättande.

Det finns förtecken i delningen, nämligen att du har rätten att prata, att prata färdigt utan att bli avbruten. Jag har rätten att säga någonting som jag vet att de andra inte uppfattar som påtryckning, argumentation. Inte ett sätt att övertyga andra, utan bara just delning, ett understrykande av att så här ser mina erfarenheter ut. 'Hoppas att det kan vara till glädje för andra'.

Han fortsatte att tala om hur viktigt det var att hitta fram till vad han känner inför det som kommer upp i gruppen. Det handlade för honom om att "... *tänka så lite som möjligt och känna så mycket som möjligt och prata om det jag känner*". För att ta steget till att även prata om det han känner måste han "*brotta ned rädslan för vad de andra kan tycka om det jag säger*". Genom att andra i gruppen delade med sig av sina upplevelser klarade han att övervinna den egna osäkerheten.

REFLEKTIONER KRING DEN FÖRSTA OBSERVATIONEN

Vid den första observationen hittade tre av deltagarna teman i *Dagens text* som de började bygga berättelser kring. Under de separata intervjuerna menade några att programinslaget ofta låste dem i stället för att inspirera till nya tankar och associationer. Ett par av deltagarna talade till och med om att de kunde känna ett prestationskrav, en pressande känsla av att de måste säga någonting ”klokt”. När de inte fann det ”kloka” avstod de från att begära ordet.

För andra fungerade texten just som en hjälp att hitta teman – någonting ”att komma igång på”. Vid den här första observationen fortsatte i några fall teman från *Dagens text* också in i andra programpunkter. Håkan talade till exempel om konsekvenser av ett handlande både utifrån texten och i programpunkten *Vad har hänt som pappa sedan sist?*. Det verkade som om texterna inte bara väckte tankar, utan också blev mottagare av tankar – redan existerande tankar som var och en burit på när de kom till mötet. Man skulle kunna säga att tankarna hittade texter. När tankarna fann texten blev de också möjliga att presentera i ord. Någon av deltagarna menade att tankarna genom att formuleras blev till ett ”... uttalat löfte. Det finns där, inte längre bara som en tanke”.

Att konstruera (sam)talet kring Dagens text

Både Börje och Håkan byggde sina berättelser utifrån texten om konsekvenser, dock med lite skilda utgångspunkter. Håkan talade om konsekvenser i ett flergenerationsperspektiv, både bakåt mot sin egen uppväxt, och framåt i förhållandet till sönerna. Börje i sin tur knöt an till temat utifrån berättelsen om tillrättavisningen av sonen. Textens sätt att nalkas konsekvenstemat – som innehöll tydliga rekommendationer om att låta barnet ta konsekvenserna av sitt handlande – fungerade för Börje som en dämpare av ett dåligt samvete. Genom att ställa textens råd mot sitt eget beteende framstod tillrättavisningen som ”*belt enligt regelboken*”. Leif i sin tur satte genom texten ord på tankarna han haft om hur olika han själv och barnens mamma var mot barnen. Deras skilda sätt att förhålla sig tyckte han skapade ett avstånd dem emellan.

Delandet - monolog eller dialog?

Efter varje berättelse gavs utrymme för kommentarer – eller speglingar som man sa i gruppen. Intervjuerna visade att en längre spegling ofta kunde innebära antingen en bekräftande, igenkännande historia eller en kontrasterande berättelse på ett liknande tema. Om den bekräftande berättelsen uppmuntrade och godkände ett agerande så fungerade den kontrasterande speglingen som någon form av introduktion till ett annat möjligt handlande. För att en sådan brytande spegling skulle kunna nå fram menade flera av deltagarna att den inte kunde ha som huvudsyfte att övertyga eller vara påtryckande. ”*Delar dom raket av riktat mot mig, lyssnar jag inte*”. Ett förhållningssätt som däremot kunde nå en mottagare och på ett mer indirekt sätt övertyga, var den berättelse som förmedlades på ett utlämnande sätt. Vid

det första mötet med gruppen framstod just Börjes berättelse på kontrolltemat som en sådan avskalad "bekännelse".

Vid den här första observationen var det ingen som gick in i någon längre spegling. Man bekräftade istället varandras berättelser genom ordlösa nickningar eller kortare igenkännande kommentarer. Gruppen kunde närapå uppfattas som på gränsen till stum. Formen för samtal kunde uppfattas som en envägskommunikation, en monolog där berättaren tvingades lita på sin egen förmåga att presentera historien. En av gruppmedlemmarna hade stundtals uppfattat delandet som just en monolog *"Det är faktiskt någonting som jag tänkt på ibland att tankarna kanske skulle vilja ha mera dialog. Ja, än som det är nu. Men ibland har det ju blivit så att man har någon slags dialog, det har det varit några gånger"*. En annan menade att de många monologerna befruktar varandra *"Alla dessa mängder utav monologer dom fungerar som dialoger i praktiken för var och en utav oss. Vi har det som en hjälp till en inre dialog"*.

En terapigrupp eller en gruppverksamhet med pedagogiska inslag?

Några talade om tveksamheten inför att bli undervisad. En deltagare beskrev Vändpunktens föräldraprogram *"Där fick man lite rollerna som läraren och eleven och det kändes lite grand som att gå om grundskolan"*. En annan fann inte någon mening i att följa en grupp som arbetade efter en strikt undervisningsplan.

Det går inte med ett studieprogram. Det är kört därför att det går för långt på något sätt. De flesta av oss har bara en känsla när vi kommer dit. Vi vet inte vart det skall bära hän. Och vi vill inte veta heller. Jag vill inte veta vart det skall bära hän. Jag tror inte att jag hade gått till den här gruppen, eller känt mig fri att komma tillbaka om jag på förhand hade kunnat läsa mig till, lyssna eller förstå vart det skulle bära hän. Det hade blivit precis som en vanlig skola där man skall vara en färdig produkt när man kommer ut.

Inställningen att inte vilja bli tillrättavisad eller undervisad tog sig flera uttryck. Speciellt tydligt blev det när frågorna berörde gruppledarens ställning i gruppen. Vid intervjun beskrev initiativtagaren hur han iklädde sig olika roller och utgick från olika handlingssätt beroende på om han ledde Vändpunktens föräldra- och vuxenprogram eller pappagruppen. Sin position i föräldra- och vuxenprogrammen skildrade han som lärarens eller pedagogens medan han i pappagruppen såg på sig själv som *"medresenär eller medskapare"* i en *"lös terapigrupp"*. Målsättningen för honom var att undvika att deltagarna uppfattade verksamheten som en behandling där terapeuten fick en undervisande roll. Han hade istället försökt skapa en grupp där deltagarna själva skulle fylla mötet med innehåll. Med den terapeutiska skolning han hade var inriktningen *"hela tiden att försöka dra det åt det terapeutiska hållet. Det vill säga att få de här gubbarna att börja prata om känslor, om sina känslor"*.

En av papporna berörde gruppledarens inflytande på hur kommunikationen i gruppen fungerade. En gruppledare som kunde fånga upp ett ord eller ett uttryck från någon och sedan ge det tillbaka i en spegling förde samtalet vidare. En av gruppledarens uppgifter var menade han att.

Locka ut, hjälpa till så att man vågar. Att man delar sina kanske mörkaste tankar, funderingar och det man oroar sig över och sådana saker. Får ut dem. Har du en terapeut som kanske inte har den förmågan så kommer intresset minska, och så dör allting ut.

ANDRA OBSERVATIONEN – GRUPPENS REGLER OCH VERKSAMHETENS KOPPLING TILL ANONYMA ALKOHOLISTER

Till den andra observationen kom två nya deltagare, Per och Andrej. Förutom dessa två kom Håkan och Karl från den ursprungliga gruppen. Börje och Leif hade lämnat återbud. Sven som tidigare bestämt sig för att sluta, fanns inte heller med. Gruppledaren hade försökt att få tag på fler deltagare och haft ett förberedande samtal med en pappa. Det visade sig så småningom att mannen inte hade den stabila nykterhet som krävdes. Han fick därför stå på kö ytterligare en tid.

Mötet inleddes med att Rutger gick igenom de regler och traditioner som gruppen följer. En av deltagarna läste upp dem:

Pappagruppens regler:

Vi...

1. respekterar gruppens givna tidsramar och arbetsform
2. låter var och en tala till punkt
3. är medvetna om rätten att avstå
4. visar respekt och ödmjukhet inför vår egen och andras utveckling
5. deltar aktivt, delar utan att ge goda råd eller förmana
6. respekterar förbudet mot fysisk och psykisk kränkning

Gruppens traditioner:

1. De enda villkoren för deltagande i gruppen är fortsatt personligt tillfrisknande och en önskan att utvecklas i sin fadersroll.
2. Gruppen har endast ett huvudsyfte – att omsätta kunskapen i praktiken och bemöta de barn och föräldrar som fortfarande lider.
3. Anonymitet är den andliga grundvalen för gruppen och påminner oss ständigt om att ställa princip framför person.

En kort diskussion uppstod om gruppens regler. Rutger förtydligade att var och en hade möjlighet att ge feedback. Men vad innebar egentligen feedback? Andrej, en av de nya deltagarna, undrade hur feedback stämde överens med den gruppregel som sa att ”*Vi deltar aktivt, delar utan att ge goda råd eller förmana*”. Rutger gjorde ett försök att förklara och Andrej

nöjde sig med svaret. Det är oklart om han blev helt övertygad om hur man faktiskt gav en feedback-kommentar.

Dagens text

Som nästa punkt utdelades *Dagens text* och Karl läste.

När du uppfostrar ett barn åt rätt håll, pröva själv att färdas åt det håller då och då. (Josh Billigs)

Om vi har ett tungt och otillfredsställande jobb, om vi inte anser oss ha tid att utforska andra möjligheter, vad är det då vi lär våra barn? Lär vi dem att ge upp sina drömmar och ideal? Lär vi dem att fria val inte finns, att livet är en kompromiss?

Vi behöver påminna oss om att barnen lär av vårt exempel. De kanske inte alltid hör vad vi säger, men ser nästan alltid vad vi gör.

Idag tänker jag påminna mig om mina egna behov. Jag ska skriva upp de löften jag ger mig själv, och göra mitt bästa för att hålla dem.

Ordet lämnades över till gruppen. De flesta verkade ha svårt att associera till det lästa och ingen av deltagarna ville spontant inleda med någon kommentar. Efter en stunds tystnad knöt Karl an till det parti i texten som handlade om ett fritt val. Fanns det överhuvudtaget några fria val? frågade han sig. Hans liv var fyllt av kompromisser och ständigt måste han förhandla. Kompromissen var en förutsättning för själva livet, menade han. Utan kompromisser skulle det vara omöjligt att existera.

Per som alltså var ny i gruppen kommenterade de rader i texten som handlade om hur barnen lär av de vuxnas exempel. Den vuxnes sätt att handla blev många gånger barnens. Han själv hade alltid haft en nära relation till sin pappa. Pappan hade stått för trygghet, värme och närhet. Mamman saknade sådana sidor och relationen till henne präglades av saklighet och yta. *Per* menade att han själv försökt vara mot sin dotter som pappan varit mot honom.

Idag kom inga andra reflektioner över texten än dessa två från Karl och *Per*. *Rutger* skrev i sina anteckningar efter dagens möte.

Det kändes som att det (innehållet i texten) blev för svårt att greppa för gruppen, trots mina försök att få igång diskussionen. Texten var inte bra för den här gruppen. Det krävs verkligen att man själv fått tag på och upplevt att man kan välja, att det finns möjligheter att ha det bra! Något som ju kan ta ett bra tag i tillfrisknandet, beroende på utgångsläget.

Presentationsrundan

Dagens text följdes av *Presentationsrundan* och i och med de nya deltagarnas närvaro gick var och en igenom samma korta formuleringar som tidigare *Lite kort om dig själv, ålder, vad du pysslar med, relation till barnen och barnens mamma, svårigheter i föräldraskapet, ett roligt minne tillsammans med mitt barn och erfarenheter/förväntningar av/på pappagruppen*.

Inledningsvis presenterade jag studien och mig själv. Därefter fick Håkan ordet, och efter honom Karl. När de ”erfarna” gruppmedlemmarna presenterat sig och ”visat vägen” berättade Andrej och *Per* om sig och sina familjer. *Per* hade en dotter som var 10 år. Han och

flickans mamma var separerade men hade gemensam vårdnad. Per hade tagit hand om flickan sedan hon var liten. Mamman hade då under perioder missbrukat narkotika. För fyra år sedan genomgick mamman en behandling och hade sedan dess varit drogfri. I samband med att mamman lämnade missbruket började Per själv dricka. Han hade när han började i gruppen genomgått behandlingar och gick nu sporadiskt på AA:s möten. Eftersom Per från och till fortfarande drack tillät inte mamman att han träffade dottern. Mamman och dottern hade ställt som krav att Per skulle leva nyktert i minst ett halvår innan ett möte kunde bli av. Per hade svårt för att berätta om dottern, flera gånger var han tvungen att göra uppehåll. Gråten var nära att bryta igenom. När han avslutat sin presentation fick han spontana speglingar av både Karl och den nye deltagaren Andrej. Karl berättade främst om sin egen erfarenhet av att inte få träffa barnen, men också om den nuvarande situationen då han träffar barnen en dag varannan vecka. Andrej menade att Per borde ta juridisk hjälp. En advokat skulle kunna bistå honom i försöken att få kontakt med dottern.

Gruppledaren skrev i sina dagboksanteckningar.

Per har en reell och verklig sorg över att han inte får träffa sin dotter, samtidigt som det finns mycket självömkän. Det finns ett starkt förnekande hos Per, som gör att han har en tendens att skönmåla sig själv. Han är och har alltid varit en kärleksfull och vänlig far, och hans drickande och dess konsekvenser har nog inte riktigt gått upp för honom. Vore bra om han kom igång på AA och jobbade vidare i stegen. Försökte stötta honom att göra något åt situationen, d v s gå vidare med sin lagliga rätt att träffa flickan. Han fick också stöd från gruppen för detta.

Andrej fortsatte presentationen. Han hade två söner 9 och 11 år gamla. Trots att föräldrarna var skilda levde familjen tillsammans. Andrej som genomgått flera behandlingar beskrev sig som både narkoman och alkoholist och ”*en person som omskapats från en mycket upptagen affärsman till en hemmaman som har hand om markservicen*”. Sedan en tid tillbaka följde han en NA-grupp och när han nu började i pappgruppen hade han varit drogfri i ungefär ett år.

Idag presenterade sig även gruppledaren. Han skrev om det i sina dagboksanteckningar.

Till sist så presenterade jag mig för gruppen. Vilde göra det som ett exempel att oavsett omständigheterna, så finns det alltid något att göra. Kändes rätt att dela med sig av det som jag så smärtsamt själv fått och får uppleva med mitt barn. Bl a Karl verkade lättad över att man bara kan göra så gott man kan och att det är viktigt att göra just det. Han sitter med en hel massa skuld över sin egen historia. Tror han fick hjälp av min delning.

Arbetsbladet

Efter kaffe- och rökpaus delade Rutger ut ett arbetsblad med rubriken ”*Mina egna behov*”. *Arbetsbladet* ställde tre frågor.

1. Hur var det i din ursprungsfamilj, tog din far, ansvar för sig och sina behov?
2. Var din far konsekvent, dvs gjorde han som han sa du skulle göra?
3. *Hur gör du i förhållande till dina barn?*

Gruppen skulle fundera över frågorna och ”*anteckna fem saker som du som pappa vill göra för din egen skull/för dina egna behov?*”. *Håkan* inledde efter ungefär fem minuter. Han tyckte att det hade varit besvärligt att jobba med frågorna. Någon tydlig bild över hur pappan varit hade

han inte. Håkan kände honom helt enkelt inte. Något som han trots allt funderat över var hur svårt pappan alltid haft att sätta gränser. Nästan aldrig sa han något som Håkan behövde rätta sig efter. När han nu själv hade börjat fundera över sitt förhållande till barnen kände han igen sig. Precis så kravlös som pappan var hade han själv varit. Den otydliga bilden han hade av sin pappa hade att göra med faderns kravlöshet. En person som inte visade sig genom sin vilja försvann så småningom för omgivningen. Han resonerade vidare om hur han själv, trots en fysisk närvaro under barnens uppväxt, troligen framstod som närapå frånvarande, just på grund av det kravlösa förhållningssättet han ärvt. Under senare tid hade Håkan medvetet försökt visa sig för pojkarna, ”att göra mig tydlig”. Genom att han uttryckte sina åsikter och inte gled undan i viljelöshet tyckte han att de blev mer och mer närvarande i varandras liv. Både han i deras och de i hans. Som en kort avslutning nämnde Håkan att han börjat ta saxofonlektioner, något han gjorde bara för sin egen skull.

Karl beskrev sin pappa och de regler han ständigt överste omgivning med. Ofta förmedlade fadern reglerna genom olika bibelcitater. Speciellt minns Karl hur fadern upprepade ”den som inte arbetar skall heller inte äta”. Varje morgon gick pappan plikttroget till kontoret för att arbeta. Karl menade att arbetet bestod i att säga åt de anställda att börja jobba. När Karl som vuxen funderat över pappans beteenden och alkoholvanor, hade han blivit alltmer säker på att pappan var alkoholist.

Andrej berättade om pappan som arbetat i sin pappas företag. Ofta var fadern borta på sina försäljarresor. I efterhand hade Andrej förstått att resorna innebar representationsmiddagar och mycket alkohol. Andrej beskrev fadern som en person som sällan tog något känslomässigt ansvar för barnen och familjen. Snarare levde han ett oansvarigt ”playboy-liv”. Liknande mönster hade också funnits i Andrejs liv. Ofta hade arbetet kommit i första hand och familjen i andra. Likt fadern hade han själv i perioder druckit mycket. Efterhand hade det lett in i missbruk av både alkohol och så småningom också narkotika.

Per som redan vid *Dagens text* talat om den egna fadern, fortsatte på samma tema, fadern som givare av trygghet, värme och närhet. När Per kom till *arbetsbladets* fråga om *vad han vill göra för sin egen skull?* blev nykterheten ett centralt tema. Mest angeläget för honom, det största behovet han hade, var att återfå relationen till dottern. Vägen tillbaka till dottern gick via en långvarig period av nykterhet, allt enligt de krav modern och dottern satt upp.

Ingen i gruppen hade något ytterligare att säga. Rutger tackade så småningom gruppen för vad de bidragit med under mötet. Som tidigare avslutade man med att läsa den *fadersbönen* tillsammans.

DELTAGARNAS BERÄTTELSE – GRUPPENS REGLER OCH KOPPLINGEN TILL AA-RÖRELSENS MÖTESFORM

Som vi sett hade gruppen lånat avslutningsritualen från AA – att med en gemensam bön avsluta varje möte. Släktskapet med AA-rörelsen visade sig också i annat, till exempel i ordvalet ”*gruppens traditioner*”. På ett tydligt sätt knöt detta an till AA, vars 12 traditioner finns nedtecknade som en guide med råd till enskilda AA-grupper (Helmerson Bergmark 1995). Också på en rad andra punkter framsken släktskapet med AA:s mötesform, om än något förändrad. Ole berättade att mötesordningen som sporadiskt tog form under den första tiden, hämtade sin grundstruktur från AA-rörelsens program.

Den ramen lånade jag in för att den var igenkänd och trygghetsskapande som alla andra strukturer. Men sen var det betydligt friare inom den ramen, där jag tillmättes en ganska fri roll, eller de gav mig den skulle jag vilja påstå, det var ingenting som jag själv tog. För det hade de aldrig accepterat, att jag hade gått in och varit chef, på det sättet. Men de gav mig det mandatet att så att säga vara rorsman i processen. Ställa frågorna, avbryta, leda vidare på nåt sätt.

Pappargruppen fungerade för många som ett komplement till AA:s- och NA:s möten. Andra hade valt pappargruppen som en ersättning för dessa möten. Den största skillnaden var möjligheten att mer genomarbetat ventilerat ett bestämt ämne och samtidigt få tydligare personlig respons. Samtalen med initiativtagaren visade att AA-prägeln varit mer eller mindre tydlig under pappargruppens existens. Samtidigt som han lånade strukturen från AA hade han också ett personligt intresse att i den fasta strukturen leda gruppen mot någonting som liknade terapi. I pappargruppen ville han fungera som ”*rorsman*” med rätt att ställa frågor, avbryta eller att leda berättelsen vidare.

Likheter och skillnader

Deltagarna talade om de grundläggande likheter som fanns mellan pappargruppen och möten inom AA. Man beskrev till exempel reglerna för berättande inom AA och NA respektive i pappargruppen. Principerna innebar bland annat att var och en hade möjlighet att lägga fram teman i gruppen utan att bli avbruten. Kunskapen om detta fanns hos de flesta redan innan de började i pappargruppen. En av deltagarna talade också om de tydliga skillnaderna.

I pappargruppen är ju fokus på papparollen. På att vara pappa, och på barnet - fokus är ju den lilla, och så papparollen. Det är ingenting annat. Man är där för att prata om papparollen. På AA delar man om allt som hör livet till så att säga. Det gör vi inte på pappargruppen.

En annan beskrev skillnaden mellan ett AA-möte och pappargruppens möte.

Här kan vi ju diskutera, det är feedback också, att man kan ge någon råd under mötet. Så är det ju inte på AA. Ja, det kan det väl vara efteråt men under själva mötet så är det ganska formellt. Man pratar och sen går ordet

vidare till nästa. Man bryter inte när någon talar, alla skall tala till punkt. Så är det ju här också, men jag tycker att det är en viss skillnad.

Någon talade om hur de två mötesformerna kompletterade varandra.

Den här gruppen har gett mig väldigt mycket. Men jag tror att det aldrig skulle ha räckt med bara den. Att man går hit var fjortonde dag och sen går man hem till sig. Jag har ju haft möten på AA, när man träffas och pratar om annat också. Men under en period så var jag väldigt trött på AA. Jag ville ha mera utrymme för att prata om mina relationer till barnen. Och det finns det inte så mycket utrymme för på AA. Det var väl en av anledningarna till att jag gick hit.

En ytterligare deltagare karakteriserade pappargruppen som en blandform.

Det här är då är inget AA-möte, det är ingen studiecirkel. Det är ett mellanting nånstans. Vi bär med oss de gemensamma erfarenheterna från AA-mötena. Samtidigt som vi tillåter att det i pappargruppen finns en ägare av mötet som är med och styr och ställer.

Någon talade även om nödvändigheten av att gruppledaren – den som är ”ägare” av mötet – delade gruppens erfarenheter av att ha missbrukat. ”*Vi litar ju på en gruppleddare genom hans härkomst, genom att han delar våra erfarenheter... Vi har så många gemensamma referensramar. Det är dessa referensramar som har gjort oss till dom vi är*”.

REFLEKTIONER KRING DEN ANDRA OBSERVATIONEN

Gruppens nya deltagare verkade finna sig tillrätta och deltog aktivt i mötet. Andrej kommenterade till exempel Pers berättelse om hur han blev hindrad från att träffa dottern. Det visade sig att båda hade tidigare erfarenheter av AA och NA möten.

Återigen var det svårt för deltagarna att kommentera *Dagens text*. Gruppledaren ingrep nu till skillnad från det första mötet, aktivt för att få igång någon form av samtal. Trots det var det bara en av deltagarna som med texten som grund gav en längre reflektion.

Också nu kom en av deltagarna in på delvis samma teman både utifrån *texten*, *arbetsbladet* och i sin *presentation*. Kanske mer naturligt vid detta möte eftersom *texten* och *arbetsbladet* hade vissa beröringspunkter. En av de föresatser som fanns med *arbetsbladet* hade svårt att nå fram till deltagarna – att man kunde se till och försöka möta sina egna behov för att på så sätt bli en ”bättre” förälder. Endast Håkan, och i viss mån Per, reflekterade mycket kort över denna punkt. Rutger skrev om *arbetsbladet* i sina dagboksanteckningar.

Uppgiften var i någon mening för svår för gruppen. Försökte få dem att köpa idén om att det bästa vi ibland kan göra för våra barn är att ta hand om oss själva. Att se till och uppfylla våra egna behov, för att därigenom bli ”gladare” och ”lyckligare” som föräldrar.

Gruppen hittade däremot andra teman i *arbetsbladet*. Både Håkan och Karl lyfte fram teman som de berört tidigare. De talade om olika typer av regelsystem och gränser. Håkan som vid det första mötet berättade om sin egen fars svårigheter att sätta gränser, talade återigen om samma problem men nu ur ett flergenerationsperspektiv, någonting som *arbetsbladet* inbjöd till. Genomgående såg deltagarna hur de tagit över beteenden från sina fäder, ofta i negativ bemärkelse. Dessa beteenden och sidor ville de alla försöka bli av med.

Acceptans och modell för samtal genom AA identifikation

I sina anteckningar skrev gruppledaren om den nye deltagaren Per och de svårigheter han hade att kontinuerligt följa en AA-grupp, vilket inte var unikt för bara honom. Flera av gruppens medlemmar menade, trots att pappagruppen under en tid fått ersätta AA- och NA-möten, att de båda formerna kompletterade varandra. I pappagruppen fanns utrymme för att ta upp sådant som inte hade en naturlig plats inom AA- och NA, som till exempel att mer ingående tala om sina barn, och på ett i många stycken annorlunda sätt jämfört med AA.

Vid mötet valde ledaren att också presentera sig själv för gruppen. Han berättade bland annat om sin familjesituation och sina erfarenheter av att vara förälder, före detta missbrukare samt AA-deltagare. Som vi tidigare sett framstod en gemensam bakgrund som en väg till ett fritt meningsutbyte. Att även ledaren delade deltagarnas erfarenheter verkade ha betydelse för en jämbördig kommunikation. Den personliga bakgrunden, med erfarenhet

av missbruk, föräldraskap och AA, blev till en trygghet som öppnade för ett ömsesidigt godkännande. Som en av deltagarna uttryckte det i intervjun.

Trots att man inte har träffats tidigare så kan man bara titta på varandra och dela helt fritt, alltså man delar ju med varandra som om man har känt varandra i tjugo år.

TREDJE OBSERVATIONEN – BÖRJES OCH LEIFS BILDER AV GRUPPVERKSAMHETEN

Presentationsrundan

Vid denna tredje observation var alla pappor vi tidigare mött med, förutom Karl. Gruppen bestod alltså av Håkan, Leif, Börje, Per och Andrej. Under mötets första del presenterade sig de som inte träffats tidigare. Eftersom Börje och Leif inte var med vid det förra mötet då Andrej och Per började var det dessa fyra som gjorde sig bekanta. Förutom stödpunkterna från tidigare skulle de nu också säga någonting om sitt *förhållande till alkohol/droger*.

Leif talade om sin familj och om sonen från ett tidigare förhållande. Det var aningen svårt för honom att komma ihåg pojkens exakta ålder, ”*runt tjugo år*”. Sonen hade egen familj och barn i samma ålder som Leifs yngsta dotter. Leifs nuvarande familj bestod alltså av flickan på fem år, pojken på sju och barnens mamma. När han berättade om familjen ville han få oss att förstå att det fanns en del svårigheter. Allt var inte så bra som det kanske lät ”*den skulle kunna uppfattas som en mönsterfamilj – mamma, pappa och två barn*”.

Under rubriken *ditt förhållande till alkohol/droger* kom Leif in på sitt problematiska förhållande till NA och den osäkerhet han kunde känna inför dessa möten. Han försökte förmedla till oss varför han inte deltog. Han talade bland annat om sin starka önskan att vara fullkomligt ärlig i allt han gjorde. Dels mot sig själv, dels mot människor i sin omgivning. Det var just denna ärlighetssträvan som gjorde det svårt för honom att följa NA. Visst, han skulle kunna delta i NA:s möten, men då göra det på ett halvhjärtat sätt. Troligen skulle det fungera en tid trodde han. Men att följa NA utan ett fullt engagemang skulle leda till att han, som han sa, ”*börjar glida*” med sanningen. Leif menade att han var rädd för att ”*glidandet*” skulle leda till ett allmänt schackrande med sanningen. Under presentationen bröt Rutger in och ställde frågor till Leif. Det hjälpte Leif att komma närmare det han försökte uttrycka.

Också *Börje* reflekterade över det Leif berättat. Frågan kom upp om hur Leif hade det med sitt humör, man kunde förstå att det var någonting som Leif tagit upp i gruppen tidigare. ”*Det går väldigt mycket upp och ner, men på det hela taget har det blivit bättre*” menade han. På senare tid hade han lyckats kontrollera sin ilska bättre.

När Leif avslutat sin presentation fortsatte i tur och ordning Börje, Per och Andrej. Under Andrejs presentation berättade han att han avtjänat ett fängelsestraff för ekonomisk brottslighet. Andrej verkade portionera ut sina ”hemligheter” lite grand åt gången. Möjligen uttryckte gruppen ett ordlöst missnöje med det de fick höra. Vissa av deltagarna verkade nämnvärt vaksamma.

Dagens text

Efter en kort paus fortsatte mötet med att Håkan läste *Dagens text*. Efter läsningen lämnades ordet fritt för kommentarer.

När jag var tio trodde jag att min pappa var Gud, vid femton tyckte jag att han var den största idiot jag någonsin träffat.

När jag fyllt tjugofem var jag förbluffad över hur mycket han lyckats lära sig de sista tio åren. (Mark Twain)

Leif började efter ens stunds tystnad att tala om förhållandet till sin egen far. Under lång tid hade han haft pappan som den stora förebilden ”*jag har haft pappa sittande på en piedestal*”. Det var först långt upp i vuxen ålder som han börjat ifrågasätta fadern. Nu kunde han se det bristande engagemang pappan visat. Leifs växte upp hos sin farmor och farfar medan mamman bodde på annat håll. Under långa perioder var också pappan borta. De träffades bara sporadiskt ett par gånger varje år, oftast då fadern kom hem och hjälpte till med höbärgning eller vårsådd. Leif menade att han själv aldrig gått igenom något markerat tonårsuppror och funderade nu på om det hade att göra med faderns frånvaro, ”*jag hade aldrig någon nära person att direkt bryta eller opponera mot*”.

Andrej valde att knyta an till raderna i texten ”*när jag fyllt tjugofem var jag förbluffad över hur mycket han lyckats lära sig de sista tio åren*”. Andrej menade att fadern i motsats till den beskrivna pappan i texten inte lärt sig någonting sedan han var tonåring. Kort beskrev han också relationen till mamman, ”*den relation jag haft till min mamma har varit en strikt samtalsrelation*”.

Börje berättade kort om den egna uppväxten. Han nämnde att han som barn inte betraktat fadern ”*som en gud*” men ändå någon han såg upp till. Per fick ordet efter Börje och talade återigen om sin far som den ”*gode fadern*”, en modell som han själv försökt kopiera och utgå ifrån i sin egen roll som pappa.

Arbetsbladet

Efter kaffepausen delades *arbetsbladet* ut. Texten hade idag den övergripande rubriken *Vad vill jag arbeta med i pappagruppen?* Därefter fyra underrubriker:

1. *Tre saker som jag vill gottgöra som pappa i tillfrisknande.*
2. *Tre saker som jag vill förändra i min papparoll.*
3. *Hur kan jag konkret arbeta på denna förändring?*
4. *Tre saker som kan vara hinder för detta.*

Många i gruppen reagerade på att *arbetsbladet* var otydligt. De menade att punkterna 1 och 2 i stort sett fick samma betydelse – det de vill gottgöra var också sådant de ville förändra. Efter att gruppen fått fundera över frågorna i cirka 10 minuter och antecknat vad de kommit fram till avbröt Rutger ”*Vem vill börja dela?*”. När deltagarna förmedlade sin berättelse förde gruppledaren anteckningar på tavlan.

Leif hade lagt märke till att barnen tyckte om när han visade att han uppskattade mamma, när han ”*ser mamma*”. Det här var vad han ville bli bättre på. Hela familjen verkade må bra av det, inte minst han själv. Trots det här ”positiva” var det ändå bristen på närhet till barnen som var det tongivande, det som tyngde honom. Viljan att ta sig mer tid med barnen blev ofta överkörd av kraven på att arbeta. Leif som arbetade mycket hemifrån menade att det var svårt att dra gränser mellan arbetsliv och familjeliv. För honom hade arbetet dessutom blivit en form av ersättning för det som tidigare var tillvarons mittpunkt – drogerna.

Gamla teman i nya berättelser

Börje talade om hur han på ett annat sätt än idag önskade bli mer lyssnande, mer uppmärksam och närvarande gentemot sonen. Han tyckte själv att han var dålig på att ”*ta med*” sonen i det han gjorde. Oftast var det lättjan som var det största hindret och han beskrev hur han kunde förvandlas till en ”*soffpotatis*”. Det var en sida av personligheten som stängde ute sonen från deltagande och gemenskap. Parallellt med lättjan talade han också om sin självcentrering. Vid de tillfällen han lyckades hålla ”*soffpotatisen*” på avstånd och istället bjöd in pojken och lät honom vara med, gav honom en uppgift, såg han hur tillfreds sonen blev. Ett exempel var de större frukostar han och sonen förberedde några lördagar varje månad. *Börje* trodde att vägen till en större närvaro gick att finna i gemensamma intressen.

När *Börje* presenterade sina tankar kom han också tillbaka till kontrolltemat – ”*defekternas Rolls Royce*” som han uttryckte det. Nu beskrev han på nytt den starka önskan han hade att bli fri från sitt kontrollerande. Han berättade om hur svårt han hade att hitta en bra balans i tillvaron, där såväl familj, arbete och tid för egen del fanns med. För att nå en sådan livssituation krävdes att han kontinuerligt följde AA:s möten och arbetade med de 12 stegen.

Håkan återkom till svårigheterna i att vara tydlig. Ofta smet han ifrån det som tog emot. En ovana som han trodde var ett av de största hindren för att framstå som tydlig och närvarande. Att smita ifrån innebar att han höll tyst. Lät han bli att säga vad han tyckte slapp han konfrontation. Han menade att han istället klart och tydligt borde uttrycka vad han tycker och tänker. Motståndet – hans eget ställningstagande – det som sönerna skulle få kämpa emot, skulle få honom själv att bli tydligare. Genom att han sällan visade sig genom de egna åsikterna hade han blivit mer och mer vag inför barnen. En väg ut ur konturlösheten skulle kunna gå via kontinuerlig kontakt med dem, där en av de viktigaste uppgifterna var att ärligt säga vad han tyckte och tänkte.

Per beskrev återigen viljan att förändras, att hitta fram till en stabil nykterhet så att han kunde få kontakt med dottern. Kravet på nykterhet trodde *Per* att mamman lagt i flickans mun. Han hade svårt att tänka sig att flickan själv hade kommit fram till det. Också *Per* menade att han lätt slöt sig och höll inne med vad han tänkte, tyckte och innerst inne kände. De här dragen misstänkte han var det som mest av allt hindrade honom från att nå förändring. Parallellt med hindren i den egna personligheten lade också flickans mamma hinder i vägen, främst genom de krav hon ställde.

Andrej menade att *Per* inte borde ha modern i centrum. Inte betrakta hennes hinder. Bättre menade han, var att se förbi modern och istället se på dottern. *Per* gav sig inte in i någon dialog med *Andrej* utan nickade bara försiktigt till svar. *Andrej* fortsatte att tala om den förändring han ville ha i sitt eget liv och i sitt förhållande till barnen. Han nämnde nyckelorden: ärlighet, pålitlighet och kontinuitet. Han högsta önskan var att ”...*vara ärlig i ordets hela bemärkelse*”. Ärlig i sitt förhållande till barnen, till barnens mamma och till andra människor i sin närhet. Han hoppades att barnen mer och mer skulle uppfatta att de kunde lita på honom, genom ärligheten och genom att han skulle finnas närvarande. *Andrej* såg sin otålighet och sin intolerans som de största hindren. Han hade oerhört egoistiska sidor, menade han och beskrev hur han ofta kunde känna förakt för andra – som han uttryckte det ”*inte håller rätt intellektuell nivå*”.

Innan den avslutande programpunkten, *fadersbönen*, gick gruppledaren igenom de teman som gruppen tagit upp. Det hela mynnade ut i en kort diskussion om dagens pappa. Många av deltagarna verkade tycka att pappan av idag hade en besvärlig situation och att

samhällssystemet ofta favoriserade mamman. Här berördes Pers situation som exempel, och hur han blivit hindrad att träffa dottern.

DELTAGARNAS BERÄTTELSE – BÖRJE OCH LEIF

Kort läsanvisning

Avsnitten som följer efter de resterande observationerna 3-5, vill belysa hur de enskilda papporna uppfattar och värderar verksamheten. I anslutning till den här tredje observationen ger Börje och Leif sina respektive bilder. I samband med den fjärde observationen framträder Sven och Karl samt i den femte och sista, Håkan.

Börjes bild av gruppverksamheten

Börje hade tre barn, två äldre döttrar och en son på 8 år. Sonen och döttrarna är halvsyskon. De båda flickorna bodde stadigt hos mamman medan pojken bodde med Börje under veckorna och hos mamman över veckosluten.

Från Föräldraprogrammet och vidare till Pappagruppen

Börje fick höra talas om Ersta Vändpunkten genom den AA-grupp han deltog i. Många i gruppen hade haft sina barn i Vändpunktens barngrupper och talade överlag gått om verksamheten. Efter ungefär ett halvt år i AA-gruppen tog han kontakt med Vändpunkten. Var det möjligt att få in sonen?

Tänkarna om Vändpunkten flyttade väl in i huvudet på mig. Så på hösten 1995 kontaktade jag dem. Då sa de att det var lång väntetid men att jag kunde få skriva in honom och avvakta. Så jag skrev in honom och tänkte väl inte så mycket på det, gick väl mest och väntade. Någon gång på värdkanten tog jag kontakt med Ersta igen och vi fick komma på ett besök. Det var pojken och jag som gick dit. Hon (gruppledaren vid Vändpunkten) hörde paniken i min röst och såg den i mina ögon, och pojken var otroligt fladdrig då, upp och ner. Och sen fick vi komma in där i augusti på förtur.

När sonen gick i Vändpunktens barngrupp följde Börje föräldraprogrammet.

Jag tror att det var ett önskemål från deras sida att jag skulle följa föräldraprogrammet snarare än att det var någon sorts krav. Det är ju möjligt att när dom ser hur man anmäler sig., jag menar står det och väger mellan två personer så kanske de väljer den personen som också har skrivit in sig i föräldraprogrammet — Vi gick igenom det där och det var djävligt tufft för pojken. Han blev entledigad några gånger därför att de tyckte att det var för tufft. Morsan var inte riktigt med på det hela, och det blev ju en konstig signal till honom. Jag gick klart föräldrabitén. Sen ställde jag mig i kö till pappabiten och fick komma in där.

För Börje blev det en inte helt positiv upplevelse att delta i föräldraprogrammet. Han menade att kunskapen om hur delandet, eller speglandet fungerar inte fanns hos deltagarna. För Börje blev just det ett stort hinder.

Jag upplevde föräldragruppen som ett allmänt informationsmöte på någon vänster. Det kommer så mycket folk ifrån olika läger. Folk ifrån olika tolv-stepsprogram, folk ifrån vuxna-barnprogrammen på Vändpunkten. Och så kommer det massor med folk som inte har någon som helst erfarenhet av ett tolv-stepsprogram. Och inte för att vi är några djävla gudar men vi är inte främmande för speglingar, vi är inte främmande för tanken på självsikt... Och det tycker jag var lite frustrerande. Man är på så olika nivåer på något sätt. När man sitter och pratar så finns det vissa saker som är så här klockrena för folk som har erfarenheter av tolv-stepsprogram. Ta till exempel när man delar, alltså fri delning, man gör vad man vill med det man får. Hos folk som inte är i programmet tar man vissa saker otroligt personligt och så skall man helt plötsligt kommentera det någon har sagt och då blir det munhuggning och folk går in i försvarsställning.

AA-verksamhetens betydelse

Börje visade på hur kommunikationen i föräldragruppen kunde stanna av. Han beskrev detta i kontrast till hur han såg på berättandet i pappagruppen. Där var många tränade i att dela inför varandra.

Jag kommer ihåg en gång när vi fick ett papper med några frågor där första frågan var: 'vad har du gjort för ditt barn denna vecka?' Och så kommer jag inte ihåg de andra frågorna för vi kom inte längre, det tog en halvtimme. Många hade inte ens hunnit klart den första frågan. Så började någon: 'vad har du gjort den här veckan?' 'näe, vi har varit på McDonalds' 'vad har du gjort?' 'näe, jag har varit och badat' 'vad har du gjort då?' 'näe, vi hyrde en film'. Ja så här allmogliga saker. Och då kunde inte jag hålla truten, så jag sa: 'det där är saker som jag gör för min skull, det där är inte för mitt barn! Jag går på McDonalds för att jag inte orkar laga mat. Jag hyr en film för att jag inte orkar snacka med honom.' Eller vad det nu är, jag är bara trött, jag vill bara vara ifred. Då är det bekvämt att parkera barnet framför en film - Poff, det fäste till så in i helsike, och sen så var det taggarna utåt från de flesta i gruppen.

Börje beskrev hur pappagruppen lämnade ett "delbidrag" till att skapa stabilitet i tillvaron. En annan viktigt källa till balans stod AA-gruppen för.

Allting är lika värdefullt, det är det. Jag har tänkt på att det är precis som tolv-stepsprogrammet, man kan inte sätta fingret på vad det är som är viktigt. Är det att gå på ett möte? Är det att arbeta i stegen? Är det att komma lite tidigare och koka kaffe? Är det att dela på ett möte? Är det att lyssna på ett möte? Nej, alla bitarna är lika viktiga. För allting bidrar till hela processen. Men vad är det som är så viktigt med att gå och koka kaffe? Kaffet i sig är ju inget viktigt alls, men du fyller en funktion, du får en roll i den här gruppen som ger dig lite självkänsla. Nån kommer och säger 'ah fan, juste att du har kokat kaffe!'. Man får tillfälle att prata. Alltså man tvingas att konfronteras med människor något som många har svårt för, inklusive jag själv. Alla de här bitarna fyller en funktion och det är samma sak med pappagruppen. Att dela fyller en enorm funktion, man får ihop sin historia lite grann. Och att sen lyssna får en att öppna upp för nya sätt att tänka. Nya sätt att leva helt enkelt.

Pappagruppens speciella form – direktsändning

När Börje talade om AA:s möten och jämförde dem med träffarna i pappagruppen lyfte han fram det positiva i att på Vändpunkten få delta i en liten grupp. På AA:s möten där grupperna ibland kunde vara stora – 30-40, 50-60 personer – var det sällan han bad att få ordet. För att komma till tals fick han räcka upp handen och vänta på sin tur. I pappagruppen däremot kunde han inte komma undan. Ofta satt han vi mötena i pappagruppen och planlade någonting förnuftigt att säga, som "folk kan ta med sig hem". När sedan turen kom "så är det bara blankt i skallen i alla fall, så det spelar ju ingen roll vad man suttit och tänkt på i tio minuter, det är helt borta". Istället för den förberedda berättelsen gav han sig ut i det han kallade

”direktsändning”. En direktsändning som trots allt ofta kunde vara strukturerad utifrån ett bestämt mönster. Efter att ha gått igenom mönstret kom han fram till det väsentliga.

Ja det är friäkning, det är direkt liksom. Först kommer dom här mantrana man vill höra. Alltså någon sorts affirmationer då. ’ja, jag är ju så tacksam att jag får gå här på pappagruppen det känns ju himla bra’. Saker som man måste övertyga sig själv om, rena affirmationerna. Men sen när man har tagit den här första minuten och fått ur sig det där så kommer det saker som ligger närmast hjärtat. Det kan ju va precis va fan som helst. Det kan ju vara himlastormande saker men allt som oftast så är det rena rama skitsaker. Strunt, alltså någon pyttesak som blivit så gigantisk och som man har gått och ältat. Det är ju en magi i det här att få ut saker och ting ur huvudet. Det här som var så vansinnigt stort, som när man har delat det så antar det ju sina rätta proportioner. Alltså man kan ju komma hem på kvällen och känna: ’va fan var det där? Är det det här som jag har gått och oroat mig för i tre dagar?’

Synen på den egna livssituationen förändrades över tid genom de berättelser han själv och de andra skapade i gruppen. Börje talade om begreppet ”livshistorien” som används inom AA och NA och som innebar att deltagarna inför varandra berättade om sitt liv, från barndom till nutid. Denna möjlighet fanns också i pappagruppen. Olika stadier i tillfrisknandet gav olika bilder av den egna historien.

Den ser ju aldrig likadan ut två gånger, den rör ju på sig hela tiden. Om du har ett år i tillfrisknande och så drar du din livshistoria, ja då är den säkert stenhårt kopplad till missbruket. Hur tungt det var att lägga ned alkoholen. Och sen går det tre månader till, ja då har du ju kommit in på andra saker. Då delar du på ett annat sätt när du delar ditt livs historia. Då har du ju en annan bild av människor i din omgivning, alltså dom antar ju inte samma proportioner. Dom här människorna som i början har fått klä skott för ganska mycket, kvinnor, mina syskon, mammor och pappor och arbetsgivare och vad sjutton det kan vara. Det där ser lite annorlunda ut när det går lite tid. Alltså går man bara och bär det i huvudet så förändras ju inte bilden. Tvärtom alltså, om man har problem med någon så blir den personen bara större och större och större.

Leifs bild av gruppverksamheten

Leif hade som sagt två barn, en dotter på fem år och en son som var sju. Från ett tidigare förhållande hade han också en son som var omkring 20 år. Eftersom sonen själv hade en dotter var Leif också farfar och barnbarnet var i samma ålder som Leifs egen dotter.

Från NA-gruppen och vidare till Pappagruppen

Leif berättade att han hade följt en NA-grupp under olika perioder, och det var där han första gången hörde talas om pappagruppen. Under en ganska lång tid i NA hade han funderat över sin relation till barnen och sin roll som pappa, utan möjlighet att tala om det. Det föll sig därför naturligt att pröva vad pappagruppen kunde ge. Efter två terminer där menade han att det var själva formen för berättandet – som han beskrev som en kombination av delning och diskussion – och möjlighet till spegling som gjorde att han ville fortsätta.

För Leif handlade det om att söka sig fram till den känsla han fick utifrån vad som hände i gruppen. Oavsett om samtalstemat kom från gruppledaren själv, genom en direkt programpunkt, eller genom det någon av deltagarna berättade. Att hitta fram till känslan var det primära, någonting som sedan i ett andra steg kunde leda vidare till att också försöka uttrycka känslan i ord.

I korta drag kan man säga att jag under ett möte i pappgruppen försöker känna efter så mycket som möjligt och tänka så lite som möjligt, och prata om det jag känner. Det är det viktigaste för mig. — Jag får mycket hjälp av de andra som lyckas med samma sak. Ju fler det är som misslyckas med det här, desto mindre pratar vi om vad det är vi känner och mer om hur vi tänker. — Varje gång som jag berättar, eller varje..., det var väl ändå att ta i, men ett utav dom viktigare syftena när jag berättar någonting för killarna i gruppen är att det jag berättar nu det är sant. Jag kanske sa någonting som jag faktiskt inte trodde att jag skulle våga säga. Men när jag gör det ger jag mig själv ett löfte.

När jag frågade Leif om vad som kunde hindra honom från att vara deltagande återkom han till känslan. Passivitet från hans sida kunde bero på att det man talade om berörde för mycket, det skapade för mycket känsla. *”Det skulle kunna vara en sån sak som att vi pratar om någonting som jag i hög grad har uppklarat med mig själv, jag har svårt att ta i det”*.

Leif beskrev också den roll eller uppgift han tyckte att ledaren skulle ta.

Gruppledaren kan, enligt mitt sätt att se, tillåta sig att ta ett visst ansvar för att det inte bara blir en diskussionsklubb, att påminna oss andra om det. Det finns mer eller mindre tydliga former för det. Själva arbetsformen – delningen med feedback och liknande – ger ju grunden och understryker allvaret. Gruppledaren kan gå in och säga att 'det här ska inte vara en diskussion, utan nu växelverkar vi och vi har skyldigheter och rättigheter gentemot varandra. Någon har inlett, nu ger vi tillbaka'.

Att *ge tillbaka* kunde enligt Leif också innebära att man uttryckte en annorlunda åsikt. Fanns det alltså möjlighet, frågade jag, att han till exempel sa till någon *”det här som du nu säger håller jag inte med om”* eller *”det där är jag inte intresserad av att höra?”*.

Joo, det tror jag, eller både ja och nej, många utav oss skulle ju inte säga så. Vi skulle förklara det på ett annat sätt. Det mest sannolika det är att jag säger att 'det här stämmer inte med mina erfarenheter' eller 'jag är ganska ljummen i kväll och jag känner varken glädje eller sorg inför det du berättar, det är varken plus eller minus, vitt eller svart'. Jag uttrycker det nog så, säger varken bu eller bä.

REFLEKTIONER KRING DEN TREDJE OBSERVATIONEN

Att stötta berättelsen

Ledaren gick vid mötet in i dialog med ett par av deltagarna på ett delvis nytt sätt. Redan under *presentationsrundan* då Leif talade om sitt förhållande till NA och sitt sporadiska deltagande följde Rutger upp och stöttade berättelsen genom sina frågor. Nu kom Leif vidare i resonemanget vilket gjorde det tydligare för oss lyssnare och även för Leif själv. Dialogen stimulerade troligen också Leif att fundera vidare på sin inställning NA.

Mötet skilde sig från de tidigare i hur växelspelet utvecklade sig, inte bara mellan gruppledaren och deltagarna, utan också mellan deltagarna. Fler än tidigare gick nu aktivt in och kommenterade varandras berättelser. Rutgers inledande dialog med Leif angav tonen. Kanske gick gruppen in i sitt normala kommunikationsläge där de började bortse från observatören, men troligen var också växelspelstonen av betydelse för hur mötet utvecklades. Efter Rutgers och Leifs inledande dialog gick Börje in och kommenterade Leifs berättelse. Andrej som tidigare varit fundersam kring gruppens mötesregler, och speciellt just frågor om feedback, gjorde nu ett försök att kommentera.

Relaterande till den egna fadern

Utifrån *Dagens text* förmedlade flera av deltagarna bilden av sin egen far. Texten verkade vara enklare att associera till jämfört med de tidigare. En tydlig tendens var att de flesta i gruppen talade om fadern på ett ganska negativt sätt, bortsett från Pers alltigenom positiva uppfattning. Medvetenheten om den egna pappans brister verkade fungera som en motbild till hur de själva ville vara, en form av omvänd identifiering.

Närvaro och förändring – i förhållande till barnen och barnens mamma

Flera talade om en önskan till större ”närvaro”. Närvaro eller bristen på närvaro togs upp som tema av såväl Leif, Börje, Håkan, Andrej och naturligtvis också av Per. Uttrycket användes lite olika av deltagarna. Leif och Per använde närvaro synonymt med fysisk närhet, och de talade båda om en önskan att vara nära barnen och få tillbringa mer tid tillsammans med dem. När Börje talade om närvaro preciserades uttrycket något. Han menade att närvaro i fysisk mening inte nödvändigtvis behövde innebära mental närvaro. Att vara närvarande utifrån Börjes sätt att se innebar förutom en fysisk närhet också en grundhållning av lyssnande och uppmärksamhet.

För Håkan blev försöken att uttrycka de egna åsikterna en väg till tydligare närvaro i de vuxna barnens liv. När hans egna åsikter mötte sönernas blev han ”någon”. Han blev en person de tydligare måste förhålla sig till, han fick tydligare konturer. Andrej talade också han om en önskan till större närvaro. Ett ytterligare tema som fördes in av Andrej, men som också berördes av Leif var viljan till förändring i det egna beteende gentemot barnens mamma. Andrej talade om hur han ville framträda i full ärlighet inte bara i förhållandet till barnen

utan också i relationen till barnens mamma. Leif i sin tur talade om försöken att visa barnens mamma större uppskattning. När han medvetet försökte göra det såg han att det påverkade hela familjen.

Samtidigt kunde de flesta också se hindren. Börje talade om *”lättjan och självcentreringen”*. Håkan pekade på *”rädslan för konflikter”* medan Leif berörde *”det yttre kravet och det inre tvånget att arbeta”* – en form av arbetsberoende som fått ersätta det tidigare beroendet av droger. Andrej lyfte fram den egna *”intoleransen och otåligbeten”* som de största hindren.

Kommentarer till Börje och Leifs berättelser om pappagruppen

Ett tema som både Börje och Leif tog upp, men som de också berörde i de separata intervjuerna, var deras förhållanden till AA- och NA-rörelsen. När Börje under den tredje observationen kom in på vad som gav tillvaron balans nämnde han bland annat deltagandet i AA, och rörelsens 12-steg – en motsatt inställning jämfört med Leif. Medan Börje såg deltagandet i AA-gruppen som en nödvändighet menade Leif att han inte kunde följa NA med *”en beljårt inställning”*. Om han nu försökte trodde han skulle leda till att han började *”glida med sanningen”*. Med dessa båda inställningar talade de båda om pappagruppen och vilken funktion den fyllde. För Leifs del verkade tröskeln in i pappagruppen var lägre jämfört med ett deltagande i NA. Också Börje tycktes ha det lättare i den lilla gruppen. Han menade att han förhöll sig olika i de två grupperna.

För Leifs hade *”identitetsbytet”* stor betydelse. I pappagruppen fick han koncentrera sig på rollen som pappa, inte i första hand på att han var en före detta narkoman. *”Mest värdefullt för mig det är att den här gruppen hjälper mig att komma ihåg att jag nämligen också är pappa till mina barn. Förr var jag bara narkoman. Det ligger löften i det, om att få fylla andra roller i tillvaron. Och det här blir en påminnelse om den processen”*.

Att hitta fram till känslan

Leif förklarade hur han försökte hitta fram till *”känslan”* han fick inför det gruppen tog upp. Det primära för honom var att *”känna efter så mycket som möjligt och tänka så lite som möjligt, och prata om det jag känner”*. Tanke och känsla blev till två skilda delar varifrån orden kunde uttryckas. Tankens område, det som för Leif var det sekundära, innehöll ämnen för den planerade diskussionen som också kunde innehålla inslag av konfrontation och ifrågasättande. Känslan var ett djupare skikt som ibland kunde ge honom ledtrådar och föra honom framåt. Den eftersökta känslan verkade mer svårfångad eftersom den låg dold under tanken. Han måste förbi tanken och diskussionen för att finna den känsla han ville uttrycka.

Samtidigt som känslan var svårfångad var den också skör, den klarade inte att ta emot ifrågasättanden eller utmanas i diskussion. Han uttryckte vid något tillfälle under intervjun att atmosfären i gruppen gjorde att han *”... får berätta utan att det uppfattas som argumenterande. Och därför så kan jag göra det i lugn och ro utan att jag känner någon som helst rädsla för att ni skall börja hugga på mig och det jag berättar”*. Det var gruppens gemensamma ansvar att handskas respektfullt med varandras berättelser, men här hade också ledaren en viktig uppgift *”Gruppledaren kan, enligt mitt sätt att se, tillåta sig att ta ett visst ansvar för att det inte bara blir en diskussionsklubb, att påminna oss andra om det”*. Den sårbarhet som Leif beskrev gjorde att ämnen från känslans område inte bara behövde uppsökas utan också aktivt stöttas. Framst genom att gengävor – feedback eller speglingar – gavs tillbaka. I en sådan atmosfär av givande och mottagande fanns – enligt Leif och många andra – möjligheter att fler kunde hitta fram till och uttrycka den svårfångade känslan.

FJÄRDE OBSERVATIONEN – SVENS OCH KARLS BILDER AV GRUPPVERKSAMHETEN

Vid den fjärde observationen utökades gruppen med ytterligare två pappor – Mats och Patrik. Båda var bekanta med Börje eftersom de följt samma AA-grupp. Börje hade tipsat dem om pappagruppen. Sammanlagt bestod nu gruppen av sju pappor. De övriga vid dagens möte var Börje, Leif och Per. Något försenad anlände också Håkan. Andrej uteblev och hade inte heller lämnat något meddelande.

Dagens möte inleddes med att Rutger gav en kort information om hur programmet såg ut. Eftersom två nya deltagare anslutit skulle den första delen ägnas åt presentationer och genomgång av gruppregler. Under mötets andra del skulle deltagarna jobba med ett arbetsblad. Rutger frågade vem som kunde läsa gruppreglerna. Börje tog sig an uppgiften. Frågor om feedback och spegling uteblev den här gången, de två nya deltagarna tycktes vara införstådda med ”metoden”.

Dagens text

Dagens text delades ut och Rutger poängterade att texten inte skulle tas upp för gemensam reflektion. Var och en kunde istället ägna texten en kort stunds ”egna” tankar.

Kirk tvekade aldrig inför att ta i på skarpen när han ansåg att vi förtjänade det. Ibland har skilda föräldrar skuldkänslor som gör att de alltid ger sig mot barnen. Men han brukade säga ”Jag skriker och gapar för att jag bryr mig”. (Michael Douglas)

Många föräldrar, speciellt de som genomgått separationer eller skilsmässor, har en tendens att bli överkänsliga för sina barn. De kan komma att överbeskydda och överkontrollera utifrån en känsla av att de har svikit sina barn och måste kompensera dem för det.

Det är viktigt att vi förstår att vi kan skada våra barn genom att skämma bort dem. Barn, och speciellt skilsmässobarn, behöver föräldrar som talar och agerar utifrån en genuin ärlighet. Om barnen kanske upplever en känsla liknande förräderi, är att bli bortskämda det sista de behöver.

Vi behöver förstå att föräldraskap inte är någon sorts popularitetstävling. Vare sig vi skriker, gapar eller viskar behöver vi säga vad de behöver höra.

Idag vill jag inte fokusera på min skuld för alla misslyckanden som förälder. Jag vill fokusera på hur jag kan lyckas att skapa en livslång och livsbejakande relation till mina barn.

Presentationsrundan

Efter att texten lästs övergick gruppen till *presentationsrundan*. Som en hjälp vid presentationen hade Rutger som tidigare skrivit upp några punkter att utgå ifrån, *namn, barn, förhållande till*

barnens mamma, förhållande till droger, förhållande till 12-stegsprogrammet, sponsorer, erfarenheter av pappagrupper, förväntningar på pappagrupper. Eftersom de två nya deltagarna inte i detalj kände till forskningsuppgiften inledde jag presentationen. Håkan fortsatte. Här återges endast presentationerna av de två nya medlemmarna – Patrik och Mats.

Patrik var 41 år och pappa till tre barn, en flicka och en pojke, 13 och 15, samt en flicka som var 20 år. Under fem år hade Patrik och barnens mamma levt separerade. Sedan ett knappt halvår tillbaka levde de åter tillsammans. Patrik hade varit drogfri i två år när han började i gruppen. Under många år dessförinnan hade han missbrukat både narkotika och alkohol. Han följde ett tolvstegsprogram och gick kontinuerligt på AA:s möten. Drogfriheten, återflytten till familjen och det nya arbetet som han precis fått hade inneburit omtumlande förändringar. Han hade ibland haft svårt att hinna med. Eftersom arbetet tog så mycket tid hade han börjat tappa kontakt med familjen, men också med det liv han egentligen ville leva. Han hoppades att deltagandet i gruppen skulle hjälpa honom att ”*varva ned*” och att han kunde börja se på sig själv som pappa och reflektera över denna roll.

Mats, den andra nye deltagaren, var 40 år och levde i en familj med en biologisk son som var 9 år och sambons dotter som var 17. Han hade levt tillsammans med sambon och styvdottern i drygt 10 år. Sedan ett par år tillbaka var förhållande till styvdottern inte bra. De bråkade ofta och Mats hade svårt att avgöra hur han skulle förhålla sig. Även Mats hade drog- och alkoholmissbruk bakom sig och i likhet med Patrik följde han ett tolvstegsprogram och deltog i AA:s möten. Mats lät gruppen förstå att han långt tidigare hört talas om pappagrupperna men inte förrän nu kommit fram till att det kunde vara någonting för honom.

Arbetsbladet

Gruppen tog sig an *Arbetsbladet* efter kaffepausen. Det bar vid det här tillfället namnet ”FAR OCH BARN” och hade som underrubrik *Visa dig själv genom att beskriva & berätta om ditt/dina barn.* Bladet innehöll 13 punkter som papporna kunde utgå från då de beskrev sina barn.

Ålder, kön ...

Utseende, färger, former...

Var i familjen, i vilken ”roll” befinner han/hon sig...

Utåtriktad eller reserverad...

Faders- eller modersbunden...

Vänner, intressen...

Vad betyder han/hon för Dig...?

Vad betyder Du för honom/henne...?

Kan vi leka tillsammans...?

Har jag tålamod att vänta...?

Vad önskar Du honom/henne mest av allt...?

Vad är Du villig att göra för honom/henne idag...?

Vad är faderskärlek för Dig?

Gruppen fick ungefär fem minuter för att fundera över frågorna. Den ursprungliga tanken var att de inte skulle föra några anteckningar för att kunna fånga den spontana känslan. Det visade sig dock att flera av deltagarna ville föra anteckningar.

Mats berättelse – relationen till styvdottern

Mats inledde redovisningen. Han försökte hålla fast vid den ursprungliga tanken och berätta inför gruppen utifrån ”*de känslor han får direkt i stunden*”. Mats valde att tala om styvdottern och deras ansträngda relation. Situationen där hemma var besvärlig och han beskrev flickan som ”*kaxig*” både mot honom själv och mot mamman. Medan modern uppträdde ganska bestämt så var han ”*mer svävande*”. Under det senaste halvåret hade han ”*nästan helt lämnat över ansvaret för dottern till mamman*”.

När flickan kommit upp i tonåren hade också konflikterna kommit allt tätare, konflikter som många gånger slutat med att de två stått och skrikit åt varandra. Från och till hade Mats känt en rädsla över vad som skulle kunna hända om hon fysiskt gav sig på honom? I och med att konflikterna blivit allt vanligare hade Mats lagt märke till att han själv börjat uppträda på samma sätt som sin egen far. Deras konflikter ledde till att de två överhuvudtaget inte pratade med varandra och att han nu, likt den egna pappan, drog sig tillbaka och lät mamman ta hand om relationen till barnet.

Trots konflikterna menade Mats att flickan en gång hade varit ”*biljetten in till ett vanligt liv*”. När mamman och Mats träffades var flickan sex år och han fick direkt ta ett stort föräldraansvar. Flickans pappa som var missbrukare tog varken då eller nu ansvar för henne.

Aktiv respons från grupp och ledare – ”*vi känner igen oss*”

När Mats avslutat sin berättelse ställde Rutger frågan om han ville ha kommentarer. Eftersom Mats inte hade någonting emot det gick ordet vidare till gruppen. Patrik inledde. Han liksom Mats hade ofta känt en rädsla över hur han reagerat i konflikter, speciellt i förhållande till de äldre barnen. Det fanns en rädsla för att han mer eller mindre skulle tappa kontrollen. Att den verbala konfrontationen skulle övergå i en fysisk.

Leif fortsatte på ett liknande sätt som Patrik och menade att Mats berättelse ”*skickat igenkännande signaler*”. Han återgav hur han själv hade reagerat och agerat mot den egna mamman under tonåren. Leif berättade hur han vuxit upp utan sin mamma men att hon under perioder velat att Leif skulle flytta hem. Hennes förslag skapade ett, som han säger ”*elakt agerande*”. Leif har långt senare blivit medveten om reaktionerna och tolkade dem nu som ett sätt att ”*hitta rummets gränser*” och att ”*positionera mig i förhållande till henne*”.

Också Håkan höll sig till igenkännande-temat. Även han kände igen sig i styvdotterns agerande. Han minns hur han kunde betrakta föräldrarna som de ”*mest hopplösa föräldrar man kunde ha*”. Nu i efterhand kan ha se ”*hur djävlig jag nog var*”.

Per som fortsatte feedbackrundan berättade om sin egen uppväxt. När han var 15 år hade han förstått att ”*mamman*” inte var hans biologiska mor. Han kunde därefter aldrig acceptera styvmodern. Relationen till henne var stundtals mycket dålig, ”*det sades många hårda ord oss emellan*”. Han beskrev modern som känslomässigt fattig medan hon materiellt gav honom allt han behövde.

Slutligen kommenterade också Rutger Mats berättelse. Han kunde känna ett stort engagemang från Mats sida – ”*en form av kärlek för henne [styvdottern]*” – men samtidigt upplevde han att Mats bar på en skuld. Han förmedlade till Mats att han kände igen sin egen sons beteende gentemot sonens styvpappa, men kände samtidigt också igen sig själv. Under tonåren växte han upp med en styvfar som han aldrig kunde acceptera. Trots att den biologiska pappan var alkoholist och många gånger en ”*dålig*” pappa så fanns det ändå bara en ”*riktig pappa*”, en person som aldrig kunde ersättas av någon annan.

Alla deltagare kommenterade Mats berättelse. Några gjorde det spontant medan andra blev tillfrågade. Som avslutning fick Mats chansen att förmedla till gruppen hur han uppfattat feedbackrundan. Trots att han kände sig ovan vid att få kommentarer – ”*det var ett tag sedan jag var i ett sådant här sammanhang senast*” – menade han att det varit givande.

Börjes berättelse

Efter en kort tystnad tog Börje vid. Börje följde frågorna på *arbetsbladet* mer strikt jämfört med hur t.ex. Mats förhöll sig. Han berättade om sina tre barn – sonen och döttrarna – men lade så småningom tyngdpunkten på sonen. Börje beskrev honom som väldigt modersbunden och menade att förhållandet mellan mamman och pojken präglades av ett ”*kraftigt medberoende*”. Han menade att pojken i perioder kunde bli helt uppbounden av mamman. Sonen oroade sig för henne och funderade ständigt på hur hon hade det.

När Börje försökte hitta ett svar på arbetsbladets fråga *Vad är du villig att göra för honom/henne idag?* utgick han från ett lite annorlunda perspektiv jämfört med de andra. Samtidigt knöt han an till ett tema som varit upp i gruppen tidigare. Han menade att en förälder som tar hand om sig själv och aktivt försöker skapa sig en balanserad livssituation har förutsättningar för att också förmedla välmåendet till barnen. Det han mest av allt ville göra för sonen var att ge honom en harmonisk livssituation genom att själv målmedvetet sträva efter en tillvaro präglad av balans. Också Börje fick frågan om han ”*vill höra vad gruppen har?*”. Patrik inledde och nämnde bara kort att ”*det är inspirerande att höra hur du kämpar*”. Han tittade ned i golvet och sa ”*Det var vad jag hade att säga – jag menar verkligen det!*”. Mats berättade att han speciellt hade fastnat för hur Börjes värdesätter och ”*talar om de små sakernas betydelse. Det låter väldigt mysigt, hur ni har det?*”.

Vad innebär feedback? Leif har ett svar

Leif var missnöjd över hur gruppen gett sin feedback och inledde med att tala om just detta och om gruppens regler. Leif menade att feedback ligger i gränslandet mellan råd och kritik. Efter denna ”påminnelse” gav han så en spegling av vad Börje just berättat. Med en ton av kritik menade han att det lät som om Börje försökte leva upp till rollen som den perfekta pappan, en far utan fel eller brister. Eller som Leif också sa, ”*lite enklare uttrycket, nu ställer du ganska höga krav på dig själv*”.

Rutger gav en kort kommentar och menade att Börje hade nått en vila i sitt förhållande till barnen och kanske främst i relationen till sonen. Liksom Mats nämnde Rutger de små sakernas betydelse, som Börje på olika sätt tagit upp. Avslutningsvis fick Börje chansen att själv säga någonting om hur han uppfattat kommentarerna från gruppen. ”*Det kändes bra att få höra vad de andra förde fram*”. Dock nämnde han inget om det stråk av kritik som Leif valt att lyfta fram.

Patriks berättelse

Patrik som stod i tur kände ett visst obehag över att gruppen hade möjlighet kommentera. ”*Det är skitläskigt det här, när jag hörde att det skulle blir feedback på det här så ville jag nästan dra mig ur.*” Efter en påminnelse om att han hade all rätt stå över visade det sig att han trots allt hade bestämt sig. När han förmedlade sina svar på frågorna gjorde han det på ungefär samma sätt som Börje. Han tog frågorna strikt en efter en och utgick från de anteckningar han gjort. Han började med att berätta om sina tre barn. ”*Barnen betyder jättemycket för mig.*” Efter hand övergick berättelsen till att helt handla om den äldsta dottern. Att vara en fyrtioårig förälder

till en dotter som var knappt 20 år yngre var inte helt lätt. Själv funderade Patrik ofta på vad omgivningen tänkte, och själv kunde han känna både stolthet och känslotråk av skam. ”Vad tänker egentligen människor om oss? Uppfattar de oss som ett par?”

När Patrik kom till arbetsbladets fråga om *Var i familjen, i vilken roll befinner han/hon sig?* menade han att det troligen inte alltid varit så lätt att vara barn till en sådan som han – en ”*rebellisk pappa... så den rollen är så att säga redan upptagen.*” Patrik berättade också om den fysiska närhet som finns i familjen. Ofta kramade man varandra och många gånger kröp något av barnen upp bredvid honom i soffan. Faderskärlek menade Patrik avslutningsvis var ”*att finnas till för barnen*”, att vara ärlig mot dem och att sträva efter en rak kommunikation.

Leif återigen den kritiske åhöraren

Mats inledde feedbackrundan. Med en gemensam bakgrund i samma AA-grupp kände han alltså redan Patrick. ”*Jag vet sedan tidigare att du gör en massa saker.*” Den process som Patrik hade påbörjat med bland annat drogfrihet, tillbakaflytt till familjen, och nytt arbetet menade Mats var någonting som hela familjen fick del av. Det han gjorde som var positivt för honom själv gav också positiva effekter på familjen.

Börje tog återigen en lite reserverad position. ”*Jag är ju lite grann part i målet.*” Han syftade på att han också kände Patrik. Han berättade för Patrik och gruppen om hur han många gånger hade sett hur stolt Patriks dotter var över att vara tillsammans med sin pappa. ”*Jag tror att Patrik är en inspiration för hela familjen.*”

Återigen var Leif den kritiske granskaren, den som något ifrågasatte det som gruppen tog upp. När Patrik presenterade sitt arbetsblad sa han att han hade tänkt att ”*det där lät så djävligt okomplicerat, kan det vara så djävla bra? Jo, men till slut så accepterade jag det*”. Han avslutade med att säga, ”*Jag hör mest det ljusa du förmedlar*”.

Innan ordet som avslutning skulle gå till Patrik avslutade Rutger feedbackrundan. Kort berättade han att han uppfattat Patrik som någon som verkligen bryr sig om sin familj, men att han samtidigt kunnat urskilja både skuld och rädsla i Patriks historia.

Patrik själv, som efter Leifs kommentar verkar ha känt att hans bild inte varit heltäckande, berättade på nytt om svårigheterna och om den rädsla han kände. Han kände igen *symptomen*, de intensiva arbetsperioderna med mycket resande som tidigare lett till att han ”*tappat familjekänslan*”. Den här smygande oron ville han ta på fullt allvar och med gruppens hjälp tydligare se på sig själv som en ansvarstagande trebarnsfar.

Eftersom tre av deltagarna – Per, Håkan och Leif – inte hunnits med, bestämde man att dessa tre skulle fortsätta vid nästa gruppträff. Mötet avslutades som tidigare med att deltagarna ställde sig upp, tog varandras händer och läste *fadersbönen*.

DELTAGARNAS BERÄTTELSE – SVEN OCH KARL

Svens bild av gruppverksamheten

Svens fem barn – tre flickor och två pojkar – var mellan 5 och 13 år. Självt hade han precis fyllt 30. Han var separerad från barnens mamma. Barnen bor varannan vecka hos pappa Sven och varannan vecka hos mamman. Samtidigt som en av sönerna följde Vänpunktens barngruppverksamhet var Sven och mamman med i Vänpunktens föräldraprogram. Efter ett par terminer i föräldraprogrammet blev han tillfrågad om han var intresserad av att börja i pappgruppen. Varken Sven själv eller barnens mamma hade haft problem med alkohol eller droger men de hade båda nära anhöriga som missbrukat. Sven menade under intervjun att både han själv och mamman under lång tid levde och delvis fortfarande levde i ett medberoende. Eftersom de börjat upptäcka sitt eget beteende också i sonens sätt ville de att pojken skulle få någon form av hjälp.

Vi upplevde att han också hade vissa tendenser till det (medberoende). Jag menar om man umgås med två föräldrar där den ena definitivt är medberoende och den andra blir medberoende av den medberoende, och där resten av släkten är mer eller mindre alkoholister. — Medberoendet handlar om ett väldigt starkt kontrollbehov, ett förnekande, 'Det finns inga problem, det är inget problem'. Man försöker se till att allting skall ordna sig hela tiden och att inte angripa det verkliga problemet. Det tror jag är den stora grejen (med medberoende). Just det här; att förneka och att se till så att det inte syns.

Hur hade då Sven upplevt sin situation i pappgruppen? Han var ju den ende deltagaren utan missbruksbakgrund.

Om du kommer ihåg sista gången vi pratade i gruppen, eller näst sista, då sa jag just det att jag tycker att en sådan här grupp är applicerbar på alla människor. Det är ju så att alla har vi någonting bakom oss, stort eller litet. Jag menar att en missbrukare kan ha det och någonting (annat). Någon annan kan ha ett hett humör. Det är väldigt olika hur det har drabbat. Du behöver ju inte vara missbrukare för att må dåligt. Det kan vi klara ganska bra själva utan någon drog eller någonting annat.

En "odelad" erfarenhet

Den delade erfarenheten brukar ofta vara en viktig beståndsdel i grupper av självhjälpskaraktär. Trots sin unika bakgrund blev Sven en i gruppen.

Det känns så och det kan ju bero på att jag har umgåtts med människor som har missbrukarsymptom. Jag har ju umgåtts med dem i cirka fjorton år så jag har ju levt mitt ibland dem och jag har tagit del av det. Så kanske det inte är så konstigt utav den anledningen. Det har så att säga alltid funnits med, jag känner igen de här signalerna, symptomen.

Sven menade att han under tiden i gruppen mer och mer förstätt att han själv under sin uppväxt levit i ett medberoende. Det medberoendet hade sitt ursprung i en ständigt arbetande pappa.

Och jag har under den här tiden fått upp ögonen för att jag också haft ett visst medberoende. Min far har varit väldigt mycket arbetsnarkoman, jobbat väldigt mycket. Min uppväxt, den bilden jag har utav min far: inte hemma eller sittandes vid skrivbordet, han är hemma med ryggen till. När man går och lägger sig sitter han kvar och när man kommer upp på morgonen så är han borta.

Som många andra i gruppen hade också Sven sett sin fars frånvaro som en stor brist. Det agerandet ville han inte utsätta de egna barnen för. Gruppen blev en hjälp att hitta rätt. Formade en frånvarande far en närvarande son?

Det har väl kanske blivit så att jag har försökt kompensera åt andra hållet med mina barn, att finnas till på något sätt. Men inte vetat hur, förrän jag började i pappagruppen, då jag började få lite, som man brukar säga, lite mer verktyg i verktygslådan att kunna jobba med.

Gruppen bidrog med verktyg

När han talade om verktyg handlade det både om handfasta idéer om hur han bättre skulle kunna lösa konkreta svårigheter, men också om en mer övergripande förändring i sättet att betrakta sin egen situation.

Att få bekräftat att man inte är ensam, att man inte är knäpp. Oavsett om man har någon form av missbruk eller lever i ett medberoende eller någonting annat. Överhuvudtaget så tror jag att det är väldigt värdefullt att känna att man inte är ensam. Att gå omkring och ha funderingar, att känna att 'det är någonting som inte funkar'. Och få bekräftat att 'näe det finns ju andra som är som jag'. Det är det som är bäst, det är det som ger någonting.

Han berättade vidare om att han i gruppen blivit medveten om att han kunde släppa på kontrollen i relationen till barnen. Begreppet gränssättning hade fått en något annorlunda innebörd jämfört med tidigare. Han illustrerade med ett exempel.

Att t ex inte tappa humöret för att barnen gör fel, utan att istället försöka acceptera dem för det de är.. barn. De är inte vuxna som gör saker dåligt utan bara barn. Om min dotter t ex prompt måste ha en tjock jacka på sig fast det är varm ute när vi skall gå till dagis. Hon vill verkligen ha det, hon kommer att gråta så det bara forsar om hon inte kan ta den. Vad spelar det egentligen för roll för mig om hon har den? För mig spelar det ju egentligen ingen roll. Hon blir glad och jag slipper bråka. Jag slipper få högt blodtryck och hon slipper bli förtvivlad. Utan just det här att vad spelar det för roll när det inte handlar om saker som skadar andra människor eller personen ifråga, att det inte kränker någon? Då spelar det ju egentligen ingen roll. Ja Det tror jag nog är en av de grejer som gett mig mest, att kunna släppa kontrollen, för det är lite utav en kontrollgrej. Vad spelar det för roll?

Han fortsatte.

Och det handlar mycket om det hela tiden, dels att inte kränka sig själv och bli överkörd, men inte heller kränka barnen. Om de har en idé om någonting, att så länge det inte skadar dem själva eller någon annan eller kränker någon så är det bara 'ja visst'. Det här är ju lite grann Vändpunkten, det där har ju med Ersta att göra överhuvudtaget. Det har jag lärt mig där. Man kan ju säga att de har lärt mig det, men samtidigt är det ingen som har hållit upp en skylt och sagt att så här är det. Utan det har sugits in och så har man 'jaha, jaha jaa jaa, jasså ja då så'. Man har insett att det är sunt.

Två typer av ledarskap

Eftersom Sven varit med i gruppen under en ganska lång tid hade han också fått se gruppen guidas av två olika ledare. Hade det varit någon större skillnad i hur ledarna lett arbetet i gruppen?

Om jag inte minns fel så tror jag att Ole har någon form av teater- eller skådespelarbakgrund, det märks på hans sätt att agera och prata och så. Rutger är mycket tystare och lugnare. Men har man väl förstått sig på hur de funkar så går det ju bra. Men man kan väl säga att Ole kräver mer på något sätt. Han nöjer sig inte med ett enkelt svar. Han gräver lite djupare. Rutger låter kanske var och en utveckla sin berättelse mer självständigt, han håller sig kanske mer i bakgrunden och låter gruppen prata mer... det kräver lite mer, det sa jag alldeles nyss om Ole, att ha kräver mer, men det kräver nog ändå lite mer av den grupp som har Rutger. Det kräver att vi tar ett större ansvar, gruppen måste ta ett lite större ansvar.

Karls bild av gruppverksamheten

Karl träffade sina två barn en dag varannan vecka. Barnen, en flicka på 10 och en pojke på 15 år, bodde tillsammans med mamman. Hon hade också vårdnaden om dem. Under småbarnstiden hade föräldrarna gemensam vårdnad men under en period i mitten av 1990-talet då Karl genomgick behandling för sitt missbruk tilldömdes mamman vårdnaden. Karl hade då under ungefär ett år ingen kontakt med dem. Efter behandlingen började umgänget fungera igen.

Nu har ju jag träffat dem mer och mer. Jag vet inte varför det inte blir oftare, men det får ju de vilja själva barnen också, de är så stora nu. Och jag menar de är så vana vid det, att de bor hos mamma. Jag har försökt att prata om det där, men det kommer upp så mycket gammalt då.

Karl hörde talas om pappagruppen genom den NA-grupp han deltagit i. Till skillnad från flera av de andra i pappagruppen hade varken Karl, hans barn eller barnens mamma deltagit i något av Vändpunktens program. Flera gånger hade han funderat över om de andra i familjen också skulle följa någon grupp.

Jag har funderat på det, med min före detta också, men hon var inte alls intresserad då, 1994. Hon ville överhuvudtaget inte prata om det. Hon har väl föreslagit det sen, vi har pratat om det, kanske för något år sedan, men jag vet inte. Nu är de ju så stora, jag skulle behöva prata med någon som kan det där, om hur grupperna är upplagda och så där. Men jag har inte uppfattat att de har något direkt akut behov av det. Det är klart att de skulle ha nytta av det men de funkar nog ganska bra ändå. Men man får ju se vad som händer. Jag kan inte tvinga på dem någonting, det blir bara fel. Det är lättare med en åttaåring, där kan man säga att 'du skall gå här', och så får de göra det men...

Karls deltagande i gruppen handlade om att han ville förbättra relationen till barnen. ”*Ja sen då att det är roligt att träffa andra, att prata, kanske lite mera... Jaa jag hade väl någon förhoppning om att kunna ventileras...*”. Han stannade där efter att ha sagt ”ventilera” och jag frågar honom om hans förhoppningar med pappagruppen hade infriats?

Ja vad skall man säga? Jag hade ju fått höra väldigt mycket om andras erfarenheter. Att överhuvudtaget prata med andra människor, och prata själv också, det lär man sig ju alltid någonting på. — Ja det ligger ju faktiskt väldigt mycket i det där. Dels får jag ju ventileras någonting, om jag är upprörd över någonting, avreagera mig på något sätt. Dels får jag göra det och sen kan jag ju få en feedback från andra människor också. De kan känna igen sig och tycka 'jaha jaa, det här var bra det här, det här har inte jag tänkt på, vad bra att du sa så'. Att

man hjälper ju andra människor också. Och sen kommer ju andra människor in och lägger till annat, olika råd. Man testar ju inte allting men man tar ju till sig det man har användning för.

Utbytet i gruppen får inte bli till en diskussion

Vi kom så småningom in på den form för berättande man använder i gruppen, att tala inför varandra utan att bli avbruten, och att därefter ta emot feedback.

Jag tycker att det är en bra form. Själva grejen att prata själv, ja hur skall man säga? Naturligt så är det ju så att man sitter och diskuterar saker, men det intellektualiseras väldigt lätt. I en diskussion vill man gärna framhäva sig själv, att man kan lite mer, är duktig och så där. — Jag tycker det är väldigt skönt att slippa de här diskussionerna, man slipper visa hur duktig man är. Sen är det ju en allmän inställning att man skall vara ärlig, det får man ju lära sig på behandling eller inom NA. Alla går ju inte på NA och AA men de har ju samma inställning ändå, att det är väldigt viktigt. Man får inte hålla på att ljuga eller att försöka vara någonting förmer än någon annan. Det är oftast en inkörsport till ett återfall. Därför är alla väldigt måna om att det skall vara ärligt, uppriktigt så gott det går. Den här formen, den har ju utarbetats så här och den fungerar ju. Jag vet inte hur man skulle kunna göra det bättre.

Hur förberedde sig Karl inför sina berättelser i gruppen? Var det de teman som föddes under mötet som fick honom att berätta, eller gick han till ett möte med klara tankar om vad han ville ta upp?

Näe det gör jag inte. Jag har lärt mig genom NA att det där funkar inte så bra. Det är klart att jag kan väl ha en tanke över att det här det har jag problem med, det här vill jag prata om. Men jag går inte in i detalj, det blir konstruerat på något sätt. Det fungerar bättre om jag tar något direkt ur hjärtat.

Pappgruppen och Anonyma Narkomaner

Karl tyckte själv att han förändrats i och med sitt deltagande i gruppen, men såg inte pappgruppen som enda orsak till förändringen. Han talade om ett samspel mellan Pappgruppen och mötena vid NA.

Ja, allting är en del i en större process, den här gruppen den har gett mig väldigt mycket. Men jag tror samtidigt att det skulle aldrig ha räckt med bara den. Att man går hit var fjortonde dag och sen går man hem till sig. Jag har ju haft möten på NA, när man träffar andra och pratar om andra grejer också. Det är ju det som gör det. Men jag tror att det har varit en väldigt stor hjälp för mig. Just då så var jag väldigt trött på NA och så där. Jag ville ha mera utrymme för att prata om, om mina relationer med barnen. Och det finns det inte så mycket utrymme för på NA. Det var väl en av anledningarna till att jag gick hit.

Betydelsen av en närvarande förälder. Det var en av de viktigaste erfarenheterna.

Jag tycker att jag har lärt mig att vara den där föräldern som finns. Inte hela tiden vara den som aktiverar sina barn. Barn är väldigt mycket bättre på att engagera sig själva än vad vi vuxna är. De hittar ju alltid på saker att göra. Det är bra att man kan ha nån koll på något av vad de håller på med. Jag ser på mig själv som en som bara finns där. — Jag går inte in så mycket och försöker styra dom, om de t ex börjar bråka, att jag skulle bryta direkt. Jag finns där och hjälper dom på något sätt att försöka lösa det där själva. Att försöka vara lite mera vuxna tillsammans. Jag trodde tidigare att när man var tillsammans med barn då skulle man bli barnslig själv, men dom gillar ju inte det. Det är väl okey med en treäring, eller det kanske det inte är. Jag menar det är lättare att vara tillsammans med en treäring för då kan ni leka. Men det där är en sak som jag har lärt mig, att vara mer vuxen.

Ett annat viktigt tema som Karl bearbetade under tiden i gruppen var skuld- och skamkänslor. Skuld över att inte ha varit den pappa han nu inser att han borde ha varit. Nu kände han att han också skulle vilja prata med barnen om det.

Men det är ju ingenting man kan börja prata om bara helt apropå tillsammans med sina barn. Det måste ju komma, det är mer en väntan på när dom frågar om saker, då kan man svara. Jag har försökt att prata om det. Men det rör dem inte i ryggen, det blir bara att de vill komma undan. Det kan ju vara väldigt känsligt för dem också.

Under intervjun beskrev han hur hans väg bort från missbruket gått i etapper. Nu hade han nått en punkt där han började se på sitt liv och sin roll som förälder i ett annorlunda perspektiv.

Men du vet det går ju i vågor det här med att bli fri från drogerna. Om man nu klarar den första tiden, så är man ju väldigt uppe i topp, häruppe va. Man träffar nya människor, man har hittat till NA och så där. Allting är väldigt nytt. Sen när det här inte längre har nyhetens behag. När man är nykomling så får man ju mycket 'oj då, va bra!'. Och det där det dalar ju ner sen, och det kommer en process när allt annat börjar komma över en. Som känslor och sånt där, och minnen om hur det verkligen var. Och man ser kanske sin egen barndom i ett nytt ljus. Och det tycker jag att jag lärt mig att jag skall tänka efter när jag är tillsammans med mina barn, och inte lägga på dom en massa saker som är mina egna egentligen. Utan inse att jag inte är så betydelsefull ändå. Och det har jag fått acceptera också. Det är ju mycket genom gruppen jag här kunnat förstå det. Deras mor är ändå, det är nummer ett alltså, det går inte att komma ifrån det, det är ingenting att strida om. Även om jag trodde det i början.

REFLEKTIONER KRING DEN FJÄRDE OVSERVATIONEN

Speciell rekrytering till gruppen

De två ny deltagarna Mats och Patrik kände varandra sedan tidigare. De var också bekanta med Börje genom den gemensamma AA-gruppen. Under mötet kunde man se en viss försiktighet hos Börje då han kommenterade Mats och Patriks berättelser. Kan tidigare nära kontakter mellan gruppmedlemmar hindra dem från att agera i full öppenhet? Kan en liten grupp av tre bekanta i en stor grupp leda till att den nybildade undergruppen förändrar flödet på ett negativt sätt? Skapas och tar gruppdeltagarna speciella roller från tidigare AA- och NA-sammanhang som kan vara svåra att stiga ur i den nya gruppen? Tidigare menade Börje att han i AA-gruppen hade svårare för att skapa utrymme för det han ville ha sagt.

I övrigt märktes att både Mats och Patrik var helt införstådda med hur samtalsmetoden gick till, hur man kunde ge feedback och vad gruppreglerna innebar. De två deltog redan från start och var sedan aktiva under hela mötet. Båda verkade också ha klara bilder om varför de ville delta i gruppen.

Dagens text okommenterad – arbetsbladet i centrum

Arbetsbladet var en ganska omfattande uppgift den här gången och tog mycket tid. Det var svårt för flera deltagare att utifrån arbetsbladet berätta fritt och fånga det som spontant kom upp. De flesta valde istället att utgå från sina stödanteckningar.

Jämfört med tidigare fick *Dagens text* och *Arbetsbladet* under den fjärde observationen lite olika utformning. Om *texten* under observationerna 1-3 följts av en uttalad förväntan att hitta teman fick den nu ”hänga fritt”. Reflektion över texten kunde nu var och en göra på egen hand. Det var istället genom *arbetsbladet* gruppen förväntades kommunicera. I motsats till tidigare möten gavs nu möjligheten att *avstå* från att kommentera eller kommenteras, istället för att som tidigare erbjudas den möjligheten. Den ingången gav effekten att i stort sett alla aktivt gav kommentarer.

Rolltagande i gruppen

En genomgående tendens vid feedbackrundorna var att kommentarerna präglades av artighet. ”*Det är inspirerande att höra hur du kämpar*”, ”*det låter väldigt mysigt hur ni har det*”, ”*så som du har det skulle jag vilja ha det*”, ”*en inspiration för hela familjen*”, ”*skönt att höra hur du har det*”. Det var bara Leif som utmanade berättaren. Utifrån en självpåtagen roll som mistänksam ”*ärlighetsbevakare*” gjorde han flera försök att styra gruppen till att inte bara ge idealbilder av sina livssituationer. Leifs rolltagande och speglingar fick som effekt att Patrik retirerade och försökte bredda den bild han först gett av det goda livet i familjen.

I par med de bekräftande inslagen fanns också förklarande/tolkande speglingar. När exempelvis Mats berättade om den ansträngda relationen till styvdottern, fanns i såväl Leifs,

Håkans, Pers som Rutgers speglingar vissa klagande inslag. De kunde alla känna igen sig som tonåringar, och de förstod vilket ”*elakt agerande*” de utsatt föräldern för, eller ”*hur djävlig jag nog var*”. De konfirmerade Mats i hans situation och förmedlade samtidigt en förklaring. Styvdotterns agerande var inte onormalt eller unikt, speciellt inte med tanke på att hon var styvdotter. Någon menade att det kunde handla om hennes försök ”*att hitta rummets gränser*”. Genom Rutgers spegling fördes tanken in att en styvförälder troligen aldrig kunde, eller ens borde, försöka inta den biologiska föräldrarnas roll.

Att ta hand om sig själv ger återklang i familjen

Med utgångspunkt i *arbetsbladet* fanns flera möjligheter till samtalsämnen. Börje valde ett något annorlunda perspektiv. Utifrån frågan *Vad är du villig att göra för honom/henne idag?* menade han att det han mest av allt kunde göra för sonen var att ta hand om sig själv. Att försöka skapa sig en egen balanserad livssituation. Genom sitt eget välbefinnande kunde han ge pojken mer av sig själv. Den här varianten på ”omsorgstemat”, bekräftades senare under mötet av både Patrik och Mats. ”*Det som du gör med dig själv, det sprider ringar på vattnet.*” Möjligheten till att diskutera temat hade funnits i gruppen tidigare – under det andra observationen. *Dagens text* handlade då om att en förälder behövde se också till de egna behoven. Vid den fjärde observationen var det alltså minst tre som berörde ämnet, medan det tidigare inte kommenterades av någon. Gruppledaren skrev då i sina anteckningar att ”*Uppgiften var i någon mening för svår för gruppen. Försökte få dem att köpa idén om att det bästa vi ibland kan göra för våra barn är att ta hand om oss själva*”. När temat nu lyftes in genom en personlig berättelse, och inte genom textavsnittet, tog fler till sig tankegången.

Kommentarer till Svens och Karls bilder av gruppverksamheten

Skam och skuld

I intervjun med Karl fanns både skam/skuld- och närvarotemat med. Han talade om att den egna tillfrisknandeprocessen hade gått i flera faser och att varje fas kunde innehålla olika bearbetningsområden. En gemensam nämnare var dock alltid skuldkänslorna. I sitt eget tillfrisknande beskrev han perioder då han börjat omvärdera sitt liv och med det också sin föräldraroll. Den djupare medvetenheten om hur barnens uppväxt faktiskt varit, och hur han själv agerat, hade gett honom starka känslor av skuld. Samtidigt önskade han lätta på det inre trycket och att tala med barnen om det som varit. I skärningspunkten mellan hans vilja att tala med barnen, och tanken att initiativen till samtal måste komma från barnen själva, framstod berättelser i pappagruppen som ett alternativ. Genom samtalen dämpades skulden och en modell byggdes för hur ett kommande samtal med barnen kunde se ut.

Är gruppen en möjlighet också för pappor utan drogproblematik?

När Sven talade om pappagruppen gjorde han det med en egen utgångspunkt. Sven hade precis som Håkan börjat i pappagruppen utifrån positionen som anhängare till en missbrukare, och inte som flera andra, före detta missbrukare. Som vi ska se under rubriken *Håkans bild av gruppverksamheten* blev han i anhörigprogrammet medveten om sitt problematiska förhållande till alkohol, medan Sven inte haft problem med vare sig alkohol, narkotika eller andra droger. Sven menade att gruppbearbetning av det här slaget var ”*applicerbar på alla människor*” oavsett bakgrund och problematik. Samtidigt hävdade han att han troligen blivit

accepterad på grund av sin erfarenhet av att ha levt nära missbrukare. Både Sven och Håkan hade genom sitt deltagande i anhörigprogrammen stegvis blivit medvetna om sina svårigheter i relation till barnen och så småningom sökt sig till pappagruppen.

FEMTE OBSERVATIONEN – HÅKANS BERÄTTELSE OM GRUPPVERKSAMHETEN

Vid femte observationen deltog Börje, Leif, Håkan, Mats och Patrik. Per och Andrej dök aldrig upp och hade inte heller anmält att de inte tänkt komma. Rutger hade under veckan, utan resultat, försökt komma i kontakt med Andrej som också uteblivit från förra mötet. Efter en kort genomgång av det planerade programmet inleddes mötet med *Dagens text*. Det var Mats som tog på sig uppgiften att läsa.

Dagens text

Vi bygger statyer av snö, och gråter när vi ser dem smälta bort. (Walter Scott)

När vi betraktar våra barn, uppfattar vi dem då som de personer de verkligen är, eller har vi skapat en slags mytologiska karaktärer - byggt monument över dem i våra sinnen - helt utan proportion i förhållande till verkligheten.

Föräldrar som vill för mycket och gör för mycket riskerar också att ibland fantisera för mycket. Faran ligger i att de inte förmår uppfatta sina barn så som de verkligen är. Vi vill barnen allt väl och önskar att de äger stor talang, hög intelligens, kreativitet osv. Vi önskar så hett att vi ibland inbillar oss att det är sant.

Jag behöver vara realistisk också i förhållande till mina barns styrkor och svagheter. Om inte kommer jag förr eller senare att få svårt att dölja min besvikelse när de inte förmår att leva upp till mina förväntningar.

Vad har hänt som pappa sedan sist?

Efter textläsning och en kort stund för egen reflexion övergick Rutger till den programpunkt som fråns och återkommer i gruppen *Vad har hänt som pappa sedan sist?* Rutger ville att deltagarna skulle berätta om hur det nu kändes att vara pappa.

Patrik berättade att han plötsligt börjat reagera på att sonen kallade honom pappa. I och för sig var det inget ovanligt, sonen kallade honom alltid för pappa, men Patrik menade att deltagandet i pappagruppen fått honom att lyssna på ett nytt sätt. Medvetenheten om att han faktiskt var pappa hade blivit starkare.

Börje fortsatte och talade om den ansträngda situation som ofta uppstod då sonen kommit hem efter att ha bott hos mamman. Det fanns en oro hos pojken menade Börje, en oro och en ängslan över hur mamma hade det när hon var ensam. I allmänhet tog det några dagar innan sonen helt och fullt ”flyttar in” och deras tillvaro började flyta normalt.

Mats som vid tidigare möten mest talat om sambons dotter, berättade nu om den egna sonen. Han hade svårt att sätta gränser för pojken. Om det var svårt nu, ”hur skulle det då bli när sonen blev tonåring?” Han trodde att gränssättandet ännu tydligare skulle stöta på motstånd då. På en direkt fråga från Rutger berättade Mats att sonen var 9 år och ”jag tycker väldigt mycket om honom”. Mats återkom sedan till styvdottern. Han menade att deras relation hade

förbättrats. Hela situationen i familjen hade blivit lugnare. Avslutningsvis berättade Mats att han efter det förra mötet gick hem med en känsla av välbehag. Han tyckte att det ”*känns skönt med ett forum där man kan behandla ämnet att vara pappa och att vara man*”. Samtalen i gruppen fick honom att ”*styra in i papparollen*”. ”*Det känns jättebra att vara här*.”

Ordet gick vidare till *Håkan*. Situationen var under kontroll och relationen till barnen var bra. Han träffade den ene sonen och hans nya tjej i helgen och de hade det bra tillsammans. Den andre, äldre sonen hade han haft telefonkontakt med. Sonen var ständigt upptagen. Han avslutade med att säga ”*så är det för mig*”.

Omgången avslutades av *Leif* som berättade om de yngre barnen, dottern och sonen. Han återkom till att han inte avsätter tillräckligt med tid för pojken. Dottern tar den tid hon behöver. ”*Hon tar sin del av mig*” men ”*pojken får inte lika mycket av mig och det stör mig*”. ”*Jag är batman och stålmannen för honom och det vill jag vara. Jag vill avsätta tid för pojken*.” Tidsbristen hade med arbetssituationen att göra. Han började bli mätt på att arbeta så mycket, och sökte efter en mer rimlig balans mellan tid för arbete och tid för barn och familj. ”*Det är det som upptar mina tankar och känslor just nu*.”

Rutgers kommentar riktades till hela gruppen. Möjligen är det så, menade han, att uppmärksamheten skärps då man varit i gruppen och talat om rollen som pappa och sitt förhållande till barnen. Kanske ställer man då nya krav på sig själv och sitt agerande gentemot barnen.

Arbetsbladet

Dagens *arbetsblad* var det samma som gruppen utgått från vid den förra träffen ”FAR OCH BARN ” med underrubriken ”*Visa dig själv genom att beskriva & berätta om ditt/dina barn*”. Eftersom bara tre av gruppens medlemmar då hann gå igenom papperet var tanken att de resterande fyra idag skulle presentera sina berättelser. Då både Per och Andrej nu visade sig vara frånvarande återstod *Håkan* och *Leif*. Innan de började berätta ägnade de sig ett par minuter åt att gå igenom *arbetsbladet*.

Ålder, kön ...

Utseende, färger, former...

Var i familjen, i vilken ”roll” befinner han/hon sig...

Utåtriktad eller reserverad...

Faders- eller modersbunden...

Vänner, intressen...

Vad betyder han/hon för Dig...?

Vad betyder Du för honom/henne...?

Kan vi leka tillsammans...?

Har jag tålamod att vänta...?

Vad önskar Du honom/henne mest av allt...?

Vad är Du villig att göra för honom/henne idag...?

Vad är faderskärlek för Dig?

Leif ville börja och han tyckte att han hade väldigt bra tankar förra gången de träffades. Idag kom han dock inte ihåg så mycket av det han då tänkte. *Leif* började så småningom berätta

relativt fritt utifrån frågorna på bladet. Han valde att tala om sonen och beskrev pojken som en ”*ganska standardiserad*” sjuåring, och menade att ”*det är full fart mest hela tiden*”. Leif tyckte att sonen var mer bunden till mamman än till honom själv och samtidigt väldigt beskyddad av henne. ”*Mamman och jag har olika synsätt. Jag tycker att en pojke skall få ramla och slå sig.*” Han berättade som ett exempel på detta hur han själv förhåller sig då sonen kommer hem och berättar att det har varit bråk på dagis. ”*Jag brukar säga att det är okey att ge igen, du får slå tillbaka, gör det*”.

Identitetsbyte för Leif

När Leif kom in på papperets frågeställning om ”*Vad betyder han/hon för dig?*” kunde vi som lyssnare förstå att förhållandet till de yngre barnen var fyllt av någonting helt annat än förhållandet till äldste sonen. De två yngre barnen hade aldrig sett sin pappa påverkad. Leif hade varit drogfri under hela deras liv. För honom blev barnen en del i det egna ”*uppvaknandet*” eller ”*reinkarnationen*”, som han också sa. De två yngre barnen representerade tillfrisknandet och för dem var han bara pappa. Förhållandet till den äldre sonen var däremot laddat med missbrukaridentiteten.

Det Leif mest av allt ville ge sonen var en fadersbild han kunde identifiera sig med. En modell för hur pojken själv skulle kunna vara pappa. När Leif kom till arbetsbladets fråga ”*Kan vi leka tillsammans?*” sa han odramatiskt, ”*näe, jag leker inte med barn, men de kan få vara med mig*”. Som avslutning förklarade Leif vad han uppfattade att faderskärlek var. ”*Det är helt enkelt att ge honom en pappa.*” Att han fanns i gruppen var ett uttryck för faderskärlek. ”*Det är därför jag är här.*”

Gruppen speglar

Rutger släppte in gruppen. ”*Varsågoda, vem vill börja?*” Patrik sa att ”*jag känner inte dig, men det var kul att lyssna*”. Börje fortsatte och menade att han kände igen Leifs tankar om att sonen fick slå tillbaka om någon gav sig på honom. Börje berättade att han hade tänkt i precis samma banor och sagt något liknande till sonen. Han menade att ”*jag är själv rädd för att göra grabben soft. Rädd för att han åker på däng bland kompisarna, i plugget*”.

Mats som tog vid efter Börje kände igen det dåliga samvetet, att inte kunna ge barnen tillräckligt med utrymme och tid. Inte heller han var speciellt bra på att leka med barn. Han gjorde på ungefär samma sätt som Leif, det vill säga tog med barnen på sådant han själv tyckte var kul. ”*Man behöver inte vara en lekfarbror.*” Han avslutade med att säga att han tyckte Leif talade väldigt kärleksfullt om sonen. Håkan gav en ytterst kort kommentar. ”*Du arbetar med det här?*”.

Rutger själv kommenterade Leifs berättelse ganska kort. Det Leif berättat innehöll mycket av kärlek till sonen. Leif framstår, menade Rutger, som ”*väldigt engagerad i sonen och familjen*”.

Håkan

Håkan tyckte att det hade varit svårt att sätta ord på det som *arbetsbladet* tog upp. Det var extra svårt eftersom det gått två veckor sedan förra mötet. Senast de sågs hade han en del färdiga tankar kring bladet. Håkan valde nu att tala om sin äldsta son och inledde med att berätta om den ansträngda relation de haft under flera år, och sonens djupa besvikelse. Deras förhållande hade under lång tid varit präglad av ett ömsesidigt missnöje. Sedan några

år tillbaka hade förhållandet blivit bättre. Själv trodde Håkan att deltagandet i pappagruppen haft stor betydelse. Han beskrev sonen som utåtriktad, med en hel del kompisar, både studiekompisar och andra. Vid sidan av universitetsstudierna var pojken engagerad i en idrottsförening och sysslade dessutom med teater.

Håkan berättade vidare att pojken ofta kom i konflikt med mamman. De hade enligt Håkan en mycket ömtålig relation. Han fortsatte med frågorna i arbetsbladet och menade att *”det är svårt att säga vad han betyder för mig, han betyder helt enkelt jättemycket”*. Han återgav med värme hur pojken för en tid sedan ville ha råd av honom ifråga om sin flickvän. Håkan försökte hjälpa honom så gott han kunde. Han avslutade med att säga: *”jag stannar där”*.

Spegling av gruppen

Rutger bjöd därefter in gruppen att ge feedback och det var Mats som började. Han menade att det lät som en bra relation mellan Håkan och sonen. Speciellt tänkte han på det Håkan hade berättat om hur pojken sökt råd om flickvännen. Han trodde att sonen måste ha ett *”jätteförtroende”* för sin pappa. Också Börje berörde det förtroende som verkade finnas mellan Håkan och sonen. *”Det låter fint.”* Han kände igen det avslappnade förhållande som Håkan hade till sonen. En liknande relation hade han själv till en av döttrarna.

När turen kom till Patrik valde han att inte vända sig direkt till Håkan. Istället reflekterade han över pappagruppen som sådan och särskilt den sammansättning gruppen nu hade. Genom att deltagarna var i så skilda åldrar fanns också en väldig åldersbredd på barnen. Det menade han kunde ge de yngre papporna inblick i hur relationerna kunde te sig mellan en äldre förälder och ett vuxet barn. Han nämnde också något om förhållandet till sin egen sponsor (den person varje medlem inom AA och NA får som kontaktperson, ofta en person som varit med inom rörelsen under längre tid än mottagaren själv). Patrik menade att han i relationen till sponsorn inte kunnat få gehör för frågor som rörde rollen som pappa. Han gladdes nu över att pappagruppen fanns.

Leif menade att Håkan hade förändrats på många sätt sedan de första gången sågs. Han trodde att Håkans son under en period hade fått se en pappa ta form, *”att han fått se hur Håkan blivit till som pappa”*. Även Rutger kommenterade Håkans förändring. Håkan hade så starkt visat på en pappa som hade förändrat en problematisk situation och relation till någonting positivt. Han trodde att Håkan för sina barn numer framstod som en *”pappa de kan känna förtroende för och få stöd av”*.

Ett brott i manualen

Efter det att Håkan fått avsluta feedbackrundan med orden *”ja, det är skönt att se att det går”*, bytte Leif samtalstema. Möjligen gjorde han det lite utanför ordinarie program. Han ställde en gemensam fråga till gruppen. *”Hur ska man förhålla sig till sina vuxna barn, hur skall vi förhålla oss till vår skuld och skam inför dem.”* Den här frågeställningen knöt tydligt an till det Leif hade tagit upp under presentationen av *arbetsbladet*. Det handlade om de olika identiteter föräldern kunde ha inför sina barn beroende på om barnen upplevt pappa som missbrukare eller för detta missbrukare. Han relaterade återigen till sitt äldsta barn som bara fått ta del av honom som aktiv missbrukare, och som hunnit flytta hemifrån när Leif blev drogfri. Eftersom frågan kom då den planerade rasten skulle tas lät gruppleddaren frågan hänga kvar och återkom till den efter pausen.

Ett nytt flöde efter rasten

Direkt efter rasten begärde Leif ordet och tog återigen upp det han tidigare varit inne på. Han menade att han såg effekterna av sina tidigare ”kärriärer” i sina tre barn. Den äldre sonen hade ett förhållande till honom som grundlagts då han var aktiv missbrukare, en relation som alltså var fylld av svek, besvikelser och misstänksamhet. De två yngre barnen hade en helt annan pappa, en far som de aldrig sett påverkad. Leif var mycket undrande och samtidigt bekymrad. Hur skulle han kunna hjälpa sonen att hitta fram till den drogfröje Leif? Hur skulle den tidigare relationen kunna ersättas eller påverkas, och vilken roll hade han själv i den här processen? Han menade att han inte kunde gå in och säga åt sonen ”att göra si eller så. Men hur skall mitt bidrag se ut för att hjälpa honom vidare”?

Börje som spontant ville ha ordet menade att ett av bidragen just nu var att Leif var med i pappagruppen. Leif i sin tur önskade att ”sonen skall söka motsvarande hjälp eftersom jag vet att det finns hjälp att få”. Han fortsatte med att säga ”jag vill inte stanna kvar i skulden men vad kan jag mer göra”? Patrik menade att Leif medvetet skulle dela med sig av sitt tillfrisknande. Hans egen dotter deltog i den anhöriggrupp där han själv fått behandling. Han berättade att dottern blev väl mottagen i gruppen och att det i sig betydde mycket för henne och hennes vilja att ta till sig av det man samtalade om. Börje beskrev hur viktigt det var för honom att arbeta med 12-stepsprogrammet. Att göra det aktivt varje dag. Det var någonting som hjälpte honom att hantera sin skuld.

Leif gav åter uttryck för sin ambivalenta inställning till NA-gruppen. Han menade att ingen kunde tvinga på honom programmet och tankarna inom NA. Han fick medhåll av gruppleadaren. ”Det finns inte några måsten inom NA.” Patrik fyllde i ”det finns bara förslag”. Han fortsatte riktad till Leif med att säga ”du behöver inte känna skuld för det som varit, du har ett ansvar nu, ansvar för hur ditt tillfrisknande går nu. Den här skulden du känner leder inte till någonting gott. För mig skulle hela rätten att leva försvinna om mitt tidigare agerande skulle få stå som måttstock för mitt nuvarande liv.”

Börje sa att det är tur att ”allt inte kommer på en gång, smärtan och skulden”. Han återkom till det man varit inne på tidigare i gruppen, att det var en utdragen process, en sorgprocess och att olika delar av sorgen och skulden kommer upp under olika tider. Patrik fyllde i och menade att han själv ofta får all smärta och sorg över sig på en gång. Han konstaterade att ”det inte är helt lätt att vara clean”.

Eftersom Håkan hela tiden suttit tyst ställde Rutger en fråga direkt till honom. ”Har du några tankar kring det vi pratar om?”. Håkan kände igen sig och mycket av det de andra tagit upp hade varit bekant för honom. Själv menade han att han hade lätt för att känna sig anklagad. Speciellt tänkte han på sonen och den skuld han kände inför sonens problem. ”Jag ser hans svårigheter – jag kan inte hjälpa honom, jag kan bara lyssna på honom.”

Medan gruppen samtalade runt Leifs fråga förde Rutger anteckningar. Som en avslutning på mötet gick han igenom punkterna. På whiteboardtavlan kunde man nu läsa. *Acceptera situationen, bearbeta skulden, delta i pappagruppen, arbeta med 12-stepsprogrammet, dela med sig av sitt tillfrisknande, erkänn sorgen och smärtan.*

Efter genomgången avslutades mötet. Alla i gruppen stod som vanligt upp, tog varandras händer och läste *fadersbönen*.

DELTAGARNAS BERÄTTELSE – HÅKAN

Håkans bild av gruppverksamheten

Håkan hade när jag träffade honom varit med i gruppen under tre terminer och dessförinnan deltagit i Ersta Vändpunktens vuxenprogram. Han hade två vuxna barn i 20-årsålder, två pojkar. Håkan själv var drygt 50 år och sedan 15 år separerad från pojkarnas mamma. Han levde nu i ett nytt förhållande.

Första gången jag hade kontakt med Vändpunkten, det var i en sådan här anhöriggrupp. Det är så här att jag känner en som jobbar här och genom honom så har jag hört talas om det här och så tänkte jag att det här är nog någonting för mig. Det var väl då som jag kom på att jag nog egentligen också dricker för mycket. Jag hade nog tyckt att jag hade det här under kontroll.

I vuxenprogrammet blev Håkan alltmer medveten om att relationen till de egna barnen inte var bra. Det var också nu som han alltmer började reflektera över de svårigheter som funnits under den egna uppväxten.

Jag tror att det var en del konflikter. Det hände flera gånger att mina söner och jag hamnade i konflikter som jag hade svårt att hantera. Vi pratade mycket hemma om det här, och hon (Håkans sambo) drogs också in i det och kunde se det där mer utifrån. Det gick rätt lång tid efter det att jag gick på den här anhöriggruppen innan jag gick med i pappagruppen. Men det var genom den här bekanta, som kände till att pappagruppen fanns, och då tog jag kontakt med ledaren för gruppen.

Både undervisning och det mer "fria"

När jag bad Håkan jämföra de två gruppverksamheterna – vuxenprogrammet (det Håkan kallar anhöriggruppen) och pappagruppen – menade han att det både fanns likheter och olikheter, men att pappagruppen, trots vissa likheter med vuxenprogrammet, fungerade mer fritt. Det kunde som han sa "*bära iväg*"

Framförallt tycker jag att anhöriggruppen var mera styrd. Just att man hade vissa teman varje gång som man skulle gå igenom, att det var upplagt så. Men vi hade ju också de här rundorna som vi har i pappagruppen, 'hur man hade det' och 'hur det varit sedan sist'. Och en viktig skillnad var ju att det var andra relationer som kom upp, den gamla familjen och så där. Här i pappagruppen handlar det ju mer om förhållandet till dina barn. Ja det var nog mer styrt i anhöriggruppen. Det har det ju i och för sig varit här i pappagruppen också ibland, med bestämda teman som tas upp av ledaren. Men jag tycker den här pappagruppen är ganska annorlunda ändå. Här i pappagruppen kan det bära iväg ibland, men jag ser inte det som någon nackdel.

För Håkans del hade deltagandet i pappagruppen främst handlat om att han genom de andras berättelser börjat upptäcka hur relationen till de egna barnen fungerat.

Det mest positiva är ju att jag har lärt mig att hantera en del av de här grejerna som har varit svåra. Just gentemot mina barn tycker jag. Genom att inse andras svårigheter har jag börjat tänka igenom min egen relation till bland annat barnen. Att se att andra kan klara av ganska trassliga förhållanden, det har gjort att jag nog också vågat ge mig in i grejer som jag inte hade vågat tidigare, med mina barn och så där. Att våga säga ifrån, att våga sätta gränser, det är sånt jag har haft svårt för.

Håkan talade alltså om att han nu mer och mer vågade sådant som han inte vågat tidigare. Modet hade kommit ur gruppdeltagandet. Samtidigt med modet hade han även fått konkret kunskap, till exempel om hur han kunde sätta gränser. Vid en första tanke kunde det tyckas vara väl sent för en pappa med två vuxna barn. Men trots åldern hade relationen mellan dem förändrats genom Håkans gränssättningar. Den konkreta kunskapen kom från gruppledarna, men framför allt genom kommunikationen mellan gruppens medlemmar.

Vi har ju haft lite olika genomgångar, hur det fungerar och så där, jovisst. Men huvudgrejen är nog egentligen att man hör dom andra. Jag tror det. Jag kommer ju på grejer när andra tar upp någonting och då väcker det någonting hos mig som jag kanske inte har sett, eller inte har tänkt på. Det finns ju inslag av undervisning det tycker jag, men huvuddelen är ändå det här när man delar och väcker oss andra.

Kunskap om att sätta gränser

Att gränssättning och att framstå som tydlig var viktiga teman för Håkan framgick tydligt under observationerna. När jag vid intervjutillfället bad honom att ge något exempel på hur han i vardagen, i relationen till barnen, nu sätter gränser svarade han så här.

Det har flera gånger hänt att mina barn, det har ofta varit bägge två, gått tillbaka i tiden och ältat en massa gamla saker om hur djävligt de har haft det när de var små. Och jag har liksom tidigare suttit och tagit emot det där mer eller mindre och drabbats av skuld och allt möjligt. Men nu har jag sagt ifrån att 'det där vill jag inte vara med om längre, det får ni hitta andra sätt att komma tillrätta med'. Jag har förstått att det där med att säga ifrån inte leder till någon katastrof.

När vi kommer in på hur barnen hade uppfattat hans förändrade hållning menade han att de kanske inte alltid hade uppfattat den som någonting genomgående positivt.

De tycker att jag har ändrat mig, men jag tror inte att de tycker att förändringen bara är till det bättre, trots att de inte tycker att det har varit bra tidigare. Jo det förstår jag, att de tycker att förändringen är obekvämt för dem, att de inte alltid får som de vill nu. Ett annat exempel är den äldste sonen som jag vet har sagt tidigare att jag antagligen aldrig kommer att gå tillbaka till någonting som har hänt när de var yngre för att bearbeta det, men när jag nu trots allt har börjat göra det, då har det blivit jobbigt för honom. Det var inte så som han hade tänkt sig. Den andra pojken har ju reagerat så att han sagt 'ja det är försent att uppfostra mig'. Det har han sagt. Men egentligen så tror jag att det är det det handlar om, till en del alltså. I och med att jag inte har uppfostrat tidigare tror jag, så slår han bakut så fort han tror att det handlar om det. För det är ju bland annat det som jag har varit dålig på, att uppfostra och tala om hur jag tycker man skall göra.

Håkan menade att relationen till barnen blivit bättre, trots att sönerna nu tyckte att han engagerade sig på "fel sätt". Både hans förhållningssätt gentemot dem och deras gentemot honom hade blivit annorlunda – och i huvudsak bättre, enligt Håkan.

Ja, jag tycker det. Alla de här förväntningarna som fanns tidigare. Ja att jag. Han tyckte ju tidigare att jag inte brydde mig om honom bara för att jag inte ringde. Allt det där det har förändrats. Det är lättare att umgås. Det har vi pratat om också, men jag vet inte om han direkt kopplar det till att jag har följt pappagruppen. Men det är klart att jag själv tror ju att det beror på att jag går i en pappagrupp.

REFLEKTIONER KRING DEN FEMTE OBSERVATIONEN

Ett tydligare överlämnande till gruppen

Vid den femte observationen fortsatte gruppleddaren att på samma sätt som vid förra mötet tydligt "lämna över" till gruppen, det vill säga att efter berättelserna låta deltagarna komma med reflektioner. Till en början var feedbackrundorna också idag något trevande. Även denna gång präglades de genomgående av artighet och igenkännande. Först när Leif lyfte in frågan om hur han som förälder skulle förhålla sig till sitt vuxna barn "*hur ska vi förhålla oss till vår skuld och skam inför dem?*" förändrades flödet. Då började reflektionerna på ett helt annat sätt än tidigare att "leva". Nu relaterade kommentarerna till den egna personliga upplevelsen av skuld och det blev tydligt att det på allvar engagerade gruppen. När engagemanget steg kunde ledaren träda tillbaka och lämna över ansvaret till gruppen och dess expertkompetens. Gruppens inställning var nu att hjälpa en nödställd. Gruppen mobiliserade gemensamma krafter att rädda den nödställda. Kommunikationen i gruppen blev successivt alltmer präglad av ett verklighetsnära allvar. Idag var det Börje och Patrik som var mest angelägna om att reflektera kring Leifs tema. Vid något tillfälle tillfrågades också Håkan som under en ganska lång stund bara lyssnat.

Arbete och familj

Leif förde även in ett tema han och flera andra berört tidigare – förhållandet mellan tid ägnad åt familjen och tid ägnad åt arbetet. Tidigare hade Börje talat om det. Att finna en balans mellan familjeliv, arbetsliv och tid för egen del. Också för Patrik var det här temat aktuellt och en orsak till att han sökte sig till gruppen. Arbete sju dagar i veckan hade inneburit att han börjat glida från familjen. För Leif hade arbetet många gånger fungerat som ersättning för det som tidigare varit tillvarons mitt – drogerna. Samtidigt hade den prioriteringen tydligast hindrat honom från den närhet till barnen han saknat och önskat. Idag talade Leif alltså återigen om förhållandet mellan arbete och familjeliv men gjorde det nu utifrån att han "*börjar bli mätt på att arbeta så mycket*". Nu sökte han en mer rimlig balans.

Under de senaste gruppmötena hade detta tema varit aktuellt vid åtminstone fyra tillfällen och då diskuterats av minst tre deltagare. Genomgående hade det funnits en önskan om att finna en bättre balans, underförstått att arbetet fått en alltför stor del. Vid en tidigare observation betraktade Leif arbetet som det viktigaste i tillvaron och som en ersättare för det tidigare missbruket. Nu ville han få tillstånd en förändring. Den inställning som för en tid sedan varit ett "*yttre krav och ett inre tvång*" hade förändrats till en mättnadskänsla där han nu menade att barnen och familjen måste få en större plats.

Barnen blir vägen in i en ny identitet

Leif tog även upp hur barnen och identiteten som pappa kunde fungera som en väg till en drogfri tillvaro. Vid *fjärde observationen* berörde Mats samma tema. Han menade att det stora ansvar han fick för styvdottern ”*var biljetten in till ett vanligt liv*”. Den ansvarsfulla position han steg in i och den roll han blev tilldelad och betraktad utifrån, mer eller mindre tvingade honom att bredda sin identitet. Han ”drevs” mot att se på sig själv på samma sätt som den då sexåriga styvdottern och hennes mamma såg på honom. Delvis samma erfarenheter talade Leif om. Han berättade om sina två yngre barn och det ”*uppvaknande*” eller den ”*reinkarnation*” han fått uppleva i och med rollen som småbarnsförälder. För Leifs del handlade det om att han av barnen betraktades just som bara pappa och inte som en pappa med tidigare missbruk. Den här identifikationen jämförde han med den identitet han blev tilldelad och tog, i förhållande till den äldre sonen som alltså vuxit upp med Leif som aktiv missbrukare. För sonen förblev Leif en för detta missbrukande pappa, laddad med svek, opålitlighet och allt som ett barn kan uppleva hos en missbrukande förälder. För Leif tycktes kontakten med de olika barnkullarna representera å ena sidan ett uppvaknande och tillfrisknande, å andra sidan allt det som är motsatsen till ett tillfrisknande. Genom sin fråga ”*hur skall vi förhålla oss till vår skuld och skam inför dem?* (de vuxna barnen)”, verkade han söka efter vägar att hjälpa sonen. I ett andra skede skulle det kunna hjälpa honom själv att bli befriad från den dubbla identiteten.

På samma sätt tycktes de två gruppgemenskaperna – *Pappgruppen* och *Anonyma Narkomaner* – stå för ett liknande identitetsgivande eller identitetstagande. Under intervjun med honom, men också i andra sammanhang, gav han uttryck för att deltagandet i pappgruppen hade hjälpt honom att hitta och fylla nya roller.

Gruppen bekräftas

De två nya deltagarna, Mats och Patrik, hittade båda var sitt sätt att uttrycka för gruppen att de uppskattade den. Troligen gjordes detta som något av en artighetshandling, adresserad till gruppen som helhet, men kanske också som en form av bekräftelse riktad till sig själva. Genom de uttalade lovorden befäste man inför sig själv att man valt rätt och hamnat på rätt plats. Återigen, i likhet med vad som utspelade sig vid den *första observationen* tycktes det vara så att de bestämda teman som deltagarna gått och burit sökte möjliga ”krokar” att haka fast vid. Samtidigt visade detta att vägarna fram till att hitta ”fäste” kunde se olika ut. När det vid den *första observationen* var en text med en indirekt beröringspunkt som möjliggjorde för en pappa att förmedla av sina färdiga tankar, använde sig Patrik idag av sin feedbackmöjlighet. När han skulle kommentera en deltagares berättelse valde han istället att förmedla av sina ”förberedda” uppskattande tankar om gruppen och verksamheten. Medan Mats lät sina berömmande ord komma fram i programpunkten *Vad har hänt som pappa sedan sist?* lyfte alltså Patrik in sina lovord i det samtal som utvecklades kring *Arbetsbladet*.

Har pappor och mammor olika synsätt?

Leif förde också in de olika synsätt som en mamma och en pappa kan ha i att förhålla sig till barnen, bland annat ifråga om att vara beskyddande och vårdande. Som Leif yttryckte det ”*mamman och jag har olika synsätt*.” Själv brukade han säga till sonen att det är okej att ge tillbaka om det är någon som ger sig på honom. Här fick han igenkännande kommentarer

från Börje som helt tydligt hade tänkt i samma banor. ”Jag är rädd för att göra grabben soft. Rädd för att han åker på däng bland kompisarna, i skolan.”

Kommentarer till Håkans bild av gruppverksamheten

Under den femte observationen uttryckte Leif ”att han (Håkans son) fått se hur Håkan blivit till som pappa”. Kommentaren karaktäriserade ganska bra den bild som träder fram av Håkan och hans deltagande i gruppen. Leif hade deltagit i gruppen under i stort sett samma period som Håkan, och sett den förändring som Håkan själv vittnade om. ”Ja, det är skönt att se att det går.”

Innan Håkan började i pappagruppen hade han likt Sven deltagit i ett av Ersta Vändpunktens Vuxenprogram, inte som för detta missbrukare, utan som anhörig till en missbrukare. Väl inne i Vuxenprogrammet blev han medveten om sitt inte helt problemfria förhållande till alkohol. Samtidigt blev det allt tydligare för honom att relationen till barnen inte var bra. När han fick höra talas om pappagruppen hade han alltså avslutat sitt deltagande i Vuxenprogrammet efter två terminer, och därefter haft en periods uppehåll. Det blev då mer och mer angeläget för honom att förbättra relationen till barnen. När erbjudandet om pappagruppen kom var valet lätt.

Blir Håkan till som pappa i gruppen?

På vilket sätt hade då Håkan ”blivit till som pappa” under tiden i gruppen? Jag frågade deltagarna om gruppens betydelse. Ett genomgående svar var att de inte såg pappagruppen som en enskild separat orsak till förändring. Trots att gruppen spelade en viktig roll så fanns det också andra källor. Många av dem talade om utvecklingsskeenden som innehöll flera olika beståndsdelar. Håkan hade alltså innan han började i pappagruppen under ett par terminer följt Vändpunktens Vuxenprogram men hade även deltagit i andra typer av samtalsgrupper. Andra i gruppen talade om sitt deltagande i AA och NA och dessa rörelsers 12-stepsprogram – ”att arbeta i stegen” – som betydelsefulla inslag vid sidan av pappagruppen.

Gränssättning var ett tema som Håkan ofta återkom till. Han beskrev de svårigheter han under många år haft att sätta gränser eller som han också sa ”*kravlös*”. Han hade gjort precis på samma sätt gentemot sina barn som hans föräldrar agerat i förhållande till honom. Under flera observationer, men kanske tydligast vid den andra, tog han upp detta tema ur ett flergenerationsperspektiv. ”Så som mina föräldrar var mot mig, så har jag också varit mot mina barn.” För Håkan handlade gränssättningen bland annat om att själv göra sig tydlig för sönerna – att på olika sätt starkare teckna sin egen kontur. Han ville uttrycka sin egen åsikt, inte låta sig köras över och inte dra sig undan av rädsla för vad en möjlig konflikt kunde föra med sig.

När Håkan beskrev hur han kunnat övervinna de egna svårigheterna och lyckats skapa en förändring talade han om hur gruppen och de berättelser som där kom upp gav honom möjlighet till en identifikation. Just igenkännandet hos andra var det som Håkan menade var mest värdefullt. Genom att höra om de andra deltagarnas svårigheter och problem, och bli varse hur de lyckats komma vidare, hade han själv fått mod men också konkret kunskap om att ge sig in i sådant han tidigare dragit sig undan. De andras berättelser fick honom att upptäcka företeelser i förhållandet till barnen som han tidigare inte sett, eller kanske inte vågat se. Identifikationen blev ett första steg mot att också bearbeta svårigheterna.

AVSLUTANDE DISKUSSION

En grupp för ett ledarskap eller ett ledarskap i en grupp

Pappgruppen framstår som svårdefinierad. Vad var det för verksamhet man egentligen bedrev? Och vad var det för ett ledarskap? Den grupp som framträder i texten hade arbetat tillsammans under två till tre terminer, i något fall hade deltagare funnits med längre. Gruppens arbetsformer hade alltså skapats, utvecklats och drivits av initiativtagaren, och så småningom tagits över av den andra gruppleadaren, den ledare som fanns med under observationen. Det initiativtagaren önskade och det som han försökte forma gruppen till var en ”lös terapigrupp”, i sig ett svårbestämt uttryck. Däremot formulerades tydligt initiativtagarens strävan mot en metodik som så långt det var möjligt skulle skilja sig från Vänpunktens övriga program. Fanns en sådan vilja också hos Ersta Vänpunktens övriga ledarskap? En del av de pappor som framträdde i texten verkade ha uppfattat föräldraprogrammet som problematiskt. Båda ledarna talade om hur papporna där hade svårt att göra sina röst hörd.

I pappagruppens fasta programpunkter fanns inslag med både en väldigt påtaglig struktur och samtidigt delar med betydligt otydligare ramar. I det här samlade innehållet skulle man kunna identifiera pappagruppens dubbla, tredubbla eller kanske blandade natur. Mer konkret kunde man finna komponenter från Anonyma Alkoholister med tydlig koppling till självhjälpsgruppens karaktäristik. För många var just erfarenhetsutbytet ett viktigt inslag som man värdesatte högt (Karlsson 2002, 2006). Här fanns också, och kanske framför allt texter med pedagogiska inslag hämtade från Vändpunktens övriga program. Parat med detta även inslag vars syfte var att locka fram känslor, och som någon deltagare beskrev det ”att man delar sina mörkaste tankar”... att man får ut dem”. Sådana inslag pekar i riktning mot analyserande terapi.

Gruppens dynamik

Foulkes (1979) skiljer mellan olika typer av bearbetning inom grupper. Han talar om grupper som

- A. ger avlastning och lättnad genom expressiva metoder,
- B. ger stöd och uppbyggnad genom deltagande och acceptans och
- C. grupper som avtäckar och medvetandegör underliggande konflikter, upplöser gamla fixeringar i utvecklingen och frigör kreativa krafter hos individen (Widlund 1995).

Danefjäll (1995) menar att grupper kan användas som behandlingsmodell i såväl sociala som kliniska sammanhang. Det betydelsefulla är att behandlingsmålet med gruppen stämmer med de behov som finns i den tilltänkta gruppen. Om de stämmer överens menar författaren att man kan använda gruppens dynamik och dess utvecklande processer för många olika gruppers behov.

Skiftet

En tid innan observationerna startade hade en växling av ledarskap skett. Ole som tagit initiativ till samt skapat pappgruppen slutade och Rutger steg in. Rutger som utvecklat sin ledarkompetens inom Vändpunktens strukturerade och pedagogiska verksamhet fick nu träda in i en för honom ”annorlunda” grupp. Han intog ledarskapet i en grupp som byggts kring en central ledargestalt som i sitt agerande lockat ut känslor, fått deltagarna att prata och mycket aktivt varit den som skapat dialoger. Denna grupps ”kultur” och annorlunda formulerade behandlingsmål (jämfört med Vändpunktsprogrammen i stort) mötte nu en annan typ av ledarskap, ett ledarskap som placerade sig vid ”sidan av” och i högre grad lämnade över agerandet till gruppen själv och till en förväntat fungerande struktur.

Två typer av ledarskap

En av deltagarna beskrev och jämförde de två ledarstilarna. Han hade uppfattat ledarna och deras respektive förhållningssätt som ganska olika. Den ursprunglige ledaren ”*kräver mer på något sätt... gräver lite djupare... han nöjer sig inte med ett enkelt svar*”. När pappan så småningom berättade om den nuvarande ledarens metoder menade han ”*[han] låter kanske var och en utveckla sina berättelser mer självständigt, han håller sig kanske mer i bakgrunden och låter gruppen prata mer... det kräver lite mer*”. Pappan uttryckte alltså paradoxalt nog att var och en av dem krävde mer. I fallet med den första ledaren räckte det alltså inte med en första oreflekterad berättelse, utförd i monologform. Metoden verkade istället begära mer, både av den enskilde deltagaren och av gruppleadaren. Genom sina frågor och i samspel med papporna skapade gruppleadaren dialoger som förmådde föra deltagarens berättelse vidare (och ut på djupare vatten). I den andra metoden menade pappan att gruppen som helhet fick ett större ansvar. I och med att den första ledarens ”grävande” inte längre fanns närvarande förväntades istället den lyssnande gruppen, i gemensamt arbete, samspela med den berättande och tillsammans se till att berättelsen fördjupades och fördes vidare. Alltmedan gruppleadaren intog en mer återhållsam position.

Ledarnas olika placering i förhållande till gruppen och gruppens kommunikation kan också betraktas utifrån Karlssons (2002, 2006) klassificering av ledarskap i självhjälpsgrupper. Han menar att tre generella positioner kan identifieras för den professionella ledaren i en självhjälpsgrupp. Han talar om:

Hänvisare/möjliggörare – här ses självhjälpsgruppen som ett komplement till annan vård och omsorg. Den professionelle deltar överhuvudtaget inte i gruppens aktiviteter utan agerar som en länk mellan gruppen och omvärlden. Antingen genom att hänvisa till någon självhjälpsgrupp där individen kan delta, eller att på olika sätt möjliggöra för en tänkt grupp att träffas.

Initiativtagare – den professionellt yrkesverksamme har här en mer aktiv roll. Det är den professionelle som tar initiativ till gruppen och ser till att den samlas. Man kan ibland tala om en ”förstärkt självhjälp”. Den utbildade gruppleadaren bidrar i första hand med sina fackkunskaper och gruppen med den handfasta erfarenheten av det specifika ämnet. En problematik i detta kan vara just den expertroll den professionelle får, och i den rollen en inbyggd ojämlikhet eller nivåskillnad i förhållande till medlemmarna.

Konsult – här avgör gruppen själv vilken kontakt man vill ha med den professionellt yrkesverksamme. Experten kan bjudas in för att delge gruppen sin professionella kunskap kring det aktuella ämnet.

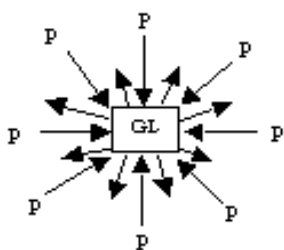
Vilka behov styrde?

Vilka behandlingsmål fanns *med* pappgruppen och vem eller vilka styrde över målen? Vilka behov fanns *i gruppen*? Och, skulle jag vilja lägga till, vilka behov fanns *hos ledarskapet*? Stämde de olika behoven överens (Danefjäll1995)? Flera gruppdeltagare ville, precis som initiativtagaren skapa någonting annat än det som fanns inom Vändpunkten. Skolade in i den här typen av ”lös terapigrupp” menade flera av deltagarna att en verksamhet med mer pedagogiska inslag inte skulle fungera. Det vill säga en grupp som var uppbyggd på liknande sätt som Vändpunktens övriga program. En fråga som naturligtvis infinner sig är om den inställningen, som på olika sätt formulerades under intervjuerna, var ett uttryck för den kultur som skapats i gruppen. En kultur som stärkte gruppens sammanhållning och som skapade dess identitet. Det vill säga att de här papporna behövde någonting annat eller mer än vad Vändpunktens övriga program kunde ge. Dels beträffande metoderna, dels i fråga om nödvändigheten av en enkönad grupp. En fråga man också kan ställa sig är om behoven av mer terapeutiskt utformade metoder fanns hos deltagarna själva, eller hade de skapats och lagts på gruppen utifrån?

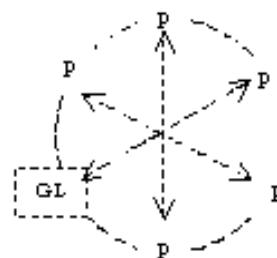
Samspel i grupper

Danefjäll (1995) talar om två skilda kommunikationsflöden i grupper. Ett flöde som över tid bör gå från ett *ledarskapsberoende* till en mer *självständig* kommunikation, där ledaren (GL) så småningom intar en sekundär position och beroendet av gruppen som helhet ökar. Författaren beskriver kommunikationen som antingen ledar- (figur 1) eller gruppcentrerad (figur 2). Danefjäll menar att gruppmedlemmarna till en början, i den nya situation som deltagandet innebär, helt naturligt söker trygghet hos gruppledaren. Mycket av kommunikationen går då som i figur 1. visar.

Figur 1.
Kommunikationen går genom gruppledaren

Figur 2.
Kommunikationen är gruppcentrerad

I det fortsatta arbetet är det en viktig uppgift för gruppledaren att ändra flödet så att kommunikationen inte i lika hög grad som till en början går genom honom själv. I stället eftersträvas en starkare gruppkoncentrering (figur 2). En utformning av gruppens kommunikation som lägger grunden till ett nätverk av relationer vilket ersätter det först etablerade ledarcentrerade mönstret.

Utifrån en sådan kategorisering kan pappagruppens båda ledarskap sorteras in under positionen *initiativtagare*, dock med viss skillnad i att praktiskt utöva expertrollen där den ene ledaren intog en mycket central plats medan den andre trädde tillbaka. I en förlängning berör detta naturligtvis frågor om vem som skapar gruppens meningsbärande perspektiv, är det experten eller är det papporna i gruppen? (Karlsson 2001).

Särartstänkande eller en breddad könsrepertoar

En ytterligare reflektion som kan göras utifrån ledarskapets symboliska betydelse gäller frågan om, å ena sidan ledarskapets syn på papparollen, å den andra sidan enkönade grupper. Är pappor – såväl för detta missbrukande pappor som pappor i allmänhet – i behov av enkönade grupper, det vill säga speciellt utformade ”pappagrupper” och verksamheter som skiljer föräldrarna åt? En sådan fråga blir inte minst aktuell med utgångspunkt i det som initiativtagaren till pappagruppen beskrev som drivkraften till verksamheten.

I deras relativa okunskap om vad ett positivt föräldraskap innebar hade dessa män en tendens att tro att det var samma sak som att vara mamma... Ur allt detta växte det fram en tanke att det borde finnas en möjlighet och utrymme att samla papporna och låta dem vara pappor och inte pappa och mamma på samma gång (Runquist 1997).

Just frågan om identitetsskapande av mamma-/papparoller diskuterar forskaren Lars Jalmert (Jalmert 1999). Jalmert tycks ha en helt motsatt ingång till skapandet av föräldraroller jämfört med det som förs fram av initiativtagaren i Runquists text. Jalmert menar att det grovt finns två olika sätt att se på pappors betydelse i ett föräldraskap och han förordar själv det senare.

1. Pappor har en annan betydelse än vad mammor har
2. Mammor och pappor har samma betydelse.

Jalmert karakteriserar det första synsättet som en *särskiljandets ideologi*. Det är en form av särartstänkande där mamman och pappan har olika uppgifter att fylla. Ett sådant synsätt upprätthåller klara och tydliga gränser mellan män och kvinnor, mammor och pappor, och för inte könen närmare varandra. Mamman har en bestämd roll, pappan har en annan. Jalmert anser att vi i våra ansträngningar att skapa föräldraroller mer bör sträva efter att rollerna ska likna varandra. Han talar om behovet av en *breddad könsrepertoar*. Att vara mamma eller pappa har i grunden samma betydelse. En breddad könsrepertoar innebär att både mammor och pappor behöver införliva och utveckla ett sådant agerande som av tradition tillhört det andra könets spelplan. Kvinnan/mamman behöver ”bredda” sin könsrepertoar och stiga in i det som traditionellt varit mannens/pappans roll och uppgift. Mannen/pappan behöver ”bredda” sin och stiga in i det som schablonmässigt tillhört mammans/kvinnans roll. Det handlar alltså om en utvidgning av respektive köns roller och uppgifter och inte ett skifte. Både kvinnan och mannen utökar sitt ”kunnande i förhållande till barnen” och intar roller och könsmonster som i högre grad överlappar varandra. Enkönade grupper *kan* enligt Jalmert motverka en sådan strävan.

Både deltagare och ledare talar om behoven av att träffas i enkönade grupper. Är det så att just denna specifika grupp män/pappor, med så många grundläggande behov, fordrar ett ” eget område ” att utvecklas i? Flera av de män som deltog i gruppen levde i eller hade levt i problematiska relationer. Vilken betydelse får i ett sådant fall den enkönade gruppen? Kan gruppen bli ett ytterligare steg bort från kvinnan/barnens mamma eller erbjuder gruppen möjligheter, vägar och förståelse för hur en fruktbar relation till mamman kan se ut? Några

centrala frågor för Ersta Vändpunkten att ta ställning till kan följaktligen bli: vill man föra fram en huvudsaklig idé om mammor och pappors roller och betydelser i ett föräldraskap och vilken idé är det man i så fall vill presentera? Har mammor och pappor olika roller att fylla för sina barn, eller handlar mamma- och pappavaran det i grunden om samma sak? Det empiriska materialet pekar i flera riktningar. Å ena sidan fanns drivkraften hos Ersta Vändpunkten och initiativtagaren att skapa den enkönade gruppen ”... att samla papporna och låta dem vara pappor och inte pappa och mamma på samma gång”. Å den andra sidan fanns de resultat/effekter som flera av papporna talade om, nämligen att de genom gruppen blivit medvetna om och delvis även försökt förbättra relationen till barnens mammor men framför allt att de byggt en bättre relation till barnen.

Att hitta vägar framåt

Den ursprungliga ledaren med sin önskan om en ”lös terapigrupp” avslutade efter en tid sitt ledarskap. ”Metoden” som gruppen socialiserats in i – och som deltagarna lärt sig uppskatta och ha utbyte av – var centrerad kring en improviserande ”regissör”, en ledare utan ett tydligt manuskript, men med en längtan bort från Vändpunktens ordinarie och tydligt strukturerade mötesordning.

När den nye gruppledaren övertog rollen gjorde han och gruppen sitt yttersta för att fortsätta att agera utifrån detta halvt dolda manuskript. Trots den ”krock” som ledarskiftet innebar försökte man hitta sina roller. En fråga som man kan ställa sig är om både deltagarna och ledaren under observationsstudien levde i sviterna av denna ”kollision”. I de redovisade observationerna kan man se hur ledarens sätt att agera i gruppen förändrades över tid, bland annat genom att han avstod från att använda sig av programpunkten *Dagens text* eftersom texten många gånger inte lyckades stimulera till kommunikation. Vid några tillfällen, under senare delen av observationen skapade gruppen samtal på ett bitvis nytt sätt, bland annat genom att gruppledaren gick in och ställde frågor till deltagarna under deras försök till berättelser.

Efterhand lyckades gruppen bättre och bättre att utveckla sin gruppkompetens och därigenom föra en gruppcentrerad kommunikation. Speciellt tydligt blev det under de avslutande observationerna. Påtagligt framträdde det till exempel när en av gruppens medlemmar gav uttryck för ”nöd”. Gruppen slöt omgående upp kring den nödställda som en akut ”första hjälp”.

Programinslagen i gruppen

Dagens text

Just svårigheterna för gruppen att lyfta teman ur texten var något som gruppledaren skrev om i sina dagboksanteckningar, men också återkom till vid de samtal vi hade efter varje möte. De här två konstaterandena, dels svårigheterna för gruppen att lyfta teman ur texten, dels gruppledarens egna kommentarer och behov av att diskutera programinslagen skapar ett par frågor. För det första bör man fundera över om detta visade på behovet hos samtalsledaren att i någon form ges möjlighet till handledning, eller utrymme för dialogisk reflektion. Eller ännu tydligare, att en sådan ”kontrollstation” måste erbjudas eller naturligt ingå i ett arbete som ensam gruppledare. Speciellt viktigt då verksamheten i pappagruppen var ”ny” för ledaren. Den här möjligheten saknades i pappagruppen. För det andra väcks

också frågor kring funktionen för och kvaliteten på de texter som användes i gruppen. Några av deltagarna gav uttryck för att de blev låsta av texterna. Någon upplevde ett prestationskrav inför dem. Textens oförmåga att stimulera till samtal kan naturligtvis ha flera orsaker. En kan vara ledarnas olika sätt att ge gruppen ansvar för text och kommunikation. Oftast lät den senare gruppleddaren, till skillnad från den förste, texten vara helt öppen för deltagarnas kommentarer. Han lyfte inte själv teman ur texten. Ibland kunde man hos gruppen uppfatta en ovana inför detta. En annan och mer grundläggande källa till bristande tematagande kan vara själva texten. Texterna innehöll helt enkelt inte tillräckligt generativa teman för en skapande dialog. En orsak till sparsamt tematagande kunde alltså vara texternas bristande kvalitet. Texterna som användes i pappargruppen hade hämtats från en amerikansk förlaga riktad till föräldrar – både mammor och pappor. Dessa texter hade därefter försvenskats och ”pappifierats” som en av gruppleddarna uttryckte det. Möjligen krävs en mer kvalificerad metod för att komma fram till texter som ”träffar rätt”, och skapar teman som berör. Det går att ringa in några sådana teman som mer än andra stimulerade till kommunikation. Bland de texter som deltagarna arbetade med tycktes de avsnitt som berörde följande teman bidra till ett ökat samtalsflöde. *Konsekvenser av ett handlande, synliggörande av relationer, förhållandet till den egna fadern*. Speciellt detta flergenerationsperspektiv – med blicken riktad mot fadern, sonen/dottern och den egna personen – gav deltagarna rikligt med uppslag.

Arbetsbladet – Vad har hänt som pappa sen sist?

Om gruppen hade svårigheter att lyfta teman ur texten så skapade *arbetsbladet* och programpunkten *Vad har hänt som pappa sen sist?* mer berättande. Just arbetsbladet hade många gånger funktionen att granska det egna beteendet. Några teman alstrade mer engagerande samtal än andra. Ett sådant ämne var *gränssättning*, dels i förhållande till barnen, dels i förhållande till andra människor. Några andra, som det verkade, viktiga ämnen som togs upp var *kontrollerande, konsekvenser* och *gottgörelse*.

Under programpunkten *Vad har hänt som pappa sen sist?* öppnade man i gruppen för mer fria associationer. Någon menade att just den här ”fria” programpunkten gav honom mest. Andra såg inslaget som ett tillfälle att beskriva någonting man ”arbetat” med i förhållande till barnen sedan man sist sågs. Andra teman som på olika sätt lyftes upp av gruppen var tankar kring *identiteten som pappa, den konkreta relationen till barnens mamma, förhållandet arbete/familjeliv* men kanske framför allt frågor kring *skam och skuld*. Just detta tema verkade engagera mest och djupast. Tydligt visade det sig under den sista observationen då en av papporna vände sig till gruppen för hjälp. ”Hur ska man förhålla sig till sina vuxna barn, hur ska vi förhålla oss till vår skuld och skam inför dem?”

Vad var det deltagarna värdesatte?

En av papporna beskrev den djupare förståelse han fått inför att inte ”*Kränka sig själv och bli överkörd, men inte beller kränka barnen*”. I dessa förhållningssätt verkade den här pappan samla en särskild Vändpunktsfilosofi, någonting som för honom var ett kännetecken för Ersta Vändpunkten. ”*Det här är ju lite grann Vändpunkten, det där har ju med Ersta att göra överhuvudtaget.*” Han var samtidigt tydlig med att framhålla att det var ”*ingen som hållit upp en skylt och sagt att så här är det*”. Han hade uppfattat att detta genomsyrade hela verksamheten, någonting som ”*sugits in*” av honom under deltagandet i både föräldraprogrammet och i pappargruppen och som han efterhand själv insett betydde mycket i de relationer han hade till barnen och andra.

Flera beskrev den här typen av djupare förståelse av sin situation. Håkan kunde övervinna sina svårigheter och skapa förändring genom identifikationen med de andra. Någon annan talade om hur de andras berättelser kunde bekräfta att man inte var ”knäpp” och att man inte var ensam om sin problematik. Genom att höra om andras svårigheter skapades mod att erkänna de egna och ibland konkret kunskap om hur man kunde gå vidare.

Erfarenheter som genomströmmar gruppen

Foulkes (1979) menar att deltagarna i en grupp förvaltar en form av ständigt närvarande och gemensam erfarenhetsbank. Utifrån det här förrådet av livsupplevelser pågår hela tiden olika processer av kommunikation (Lorentzon 1995). Han talar om *transpersonella*, *identifikatoriska* och *reflexiva* processer. Begreppet transpersonell process hämtar Lorentzon just från Foulkes. Dahlin (1995) menar att den transpersonella processen innehåller föreställningar om både deltagaren själv och om de andra i gruppen. Föreställningar som transporteras mellan gruppdeltagarna och som kan ta sig uttryck i såväl anklagelser och uppskattning, som kärlek och hat. Oftast sker de här transporterna utan gruppdeltagarnas medvetna styrning. Deltagarna kan dock i en inledningsfas, menar Lorentzon (1995), lyckas med att både dölja de egna erfarenheterna och att fly från de andras budskap. I ett längre perspektiv kommer de dock att vara omöjliga att dölja eller glida undan. Den enskildes erfarenheter blir på sikt, genom den ofrivilliga genomströmningen, allas erfarenheter. Det är denna gemensamma och fritt flytande upplevelsebank som blir gruppens bas. Lorentzon menar att det är ur det flödet som gruppen utvecklas och hämtar sin kraft.

Identifiering av medlemmarna – och oidentifiering, skapandet av ny identitet

För att kunna hantera grupsituationen och skapa ordning försöker deltagarna på olika sätt identifiera både sig själva och varandra. Man kan börja med olika slags enkla bestämningar, till exempel vilka i gruppen som gärna pratar och vilka som är tysta, vilka är allmänt aktiva och vilka är mer tillbakadragna.

Ofta hamnar gruppledaren vid den här första identifieringen i en expertroll där deltagarna placerar sig i en beroendeställning (Danefjäll 1995). Som vi sett tidigare är det ledarens uppgift att gå ur denna roll och istället styra över expertrollen till gruppen. Samtidigt som den här processen blir en hjälp till att både sortera och skapa struktur kan den också bli gruppens största hinder. Om medlemmarna genom de här första enkla kategoriseringarna cementerar identifikationsprocessen kan det uppstå vad Lorentzon (1995) kallar en gruppsslig vanemässighet. Gruppens medlemmar stänger då in varandra och i vissa fall sig själva i ytliga bestämmanden. Den aktive blir betraktad och betraktar sig själv som aktiv, den tystlåtna identifieras och identifierar sig själv som tystlåten. Gruppledarens uppgift blir i dessa fall att föra den identifikatoriska processen vidare mot ett mer reflexivt förlopp där identifikationen kan nå djupare.

Flera av gruppens medlemmar ”bestämde” sig själva, gav sig själva olika identitet, beroende på i vilka gruppssammanhang de var. Trots att de flesta menade att deras pågående process av återhämtning eller tillfrisknande var beroende och påverkad av flera olika faktorer – deltagande i pappgruppen, Anonyma Alkoholister, Anonyma Narkomaner och så vidare – framstod pappgruppen som den gruppering där de tydligast kunde träda fram. Här hittade de ett språk men också i många fall en delvis ny identitet. Kanske kan man dra slutsatsen att man i AA- och NA grupperna hade fastnat i den gruppssliga vanemässigheten där identifikationen av andra och självet hade stelnat. I pappgruppen fick man möjlighet att stiga ur denna

”infrusna” roll. Men samtidigt som NA- och AA-identiteten i en del fall kunde uppfattas som en belastning var det tydligt att just den identiteten – både hos gruppledare och deltagare – gav ”fri väg” in i pappagrupper. Tidigare deltagande i NA- eller AA-grupper innebar att man kunde språket och att man accepterades som en kompetent och meriterad medlem. På denna identitet fanns sedan förutsättningarna att bygga en jämbördig kommunikation.

Gruppens reflektoriska processer

I den reflektoriska processen är det talade språket det främsta verktyget. Genom språket identifieras de olika erfarenheterna i gruppen och här kan de kommuniceras på en symbolisk nivå. Språket i gruppen, det uttalade ordet, har alltså en dubbel betydelse. Där förenas den transpersonella kommunikationen med den reflexiva (Lorentzon 1995). Under observation fyra gick ledaren in och ”skapade” språk bland annat i samarbetet med Leif. Speciellt tydligt blev det i Leifs försök att förklara sin ambivalenta inställning till deltagande i NA. Genom dialogerna förstod vi lyssnare tydligare vad Leif menade och kunde ”identifiera” honom med de tankar han hjälptes att lyfta fram. Leif lyckades genom det utvecklade språket i dialogen med gruppledaren också ge sig själv en tydligare identitet.

På samma sätt som denna första kategorisering i den identifikatoriska processen kan stagnera finns risken att kommande steg i processen antingen fixeras, eller att den förs vidare till nya identifieringar i nya rolltaganden eller givanden. Flera av gruppens deltagare bekräftade den förändring som till exempel Håkan genomgått i sitt liv och i sin roll som far. Man såg på honom som någon annan än den han varit när han började i gruppen. Genom att bli betraktad av andra som förändrad, förändrade han också synen på sig själv. Ett annat ytterligare och avslutande perspektiv på pappagruppens funktion och roll ifråga om identitetsskapande gav Leif exempel på. På flera sätt kunde vi förstå att den identitet han fick och tog i NA-gruppen var en identitet som för detta narkoman. I NA-gruppen hade han inga eller åtminstone små möjligheter att stiga ur denna fixering. I pappagruppen tilläts han bli en annan. Här såg deltagarna på honom som för detta narkoman men i huvudsak som en kärleksfull pappa. Genom de reflexiva processerna talade de om honom som far och gav honom identiteten ”pappa”. Samma identitet kunde han då också ge sig själv. Han kunde med hjälp av de andras uttryckta bilder mer och mer börja tala om sig själv som far. Han tilläts bli en annan. Leif själv beskrev det så här.

Mest värdefullt för mig det är att den här gruppen hjälper mig att komma ihåg att jag nämligen också är pappa till mina barn. Förr var jag bara narkoman... Det ligger löften i det, om att få fylla andra roller i tillvaron. Och det här blir en påminnelse om den processen.

BILAGA 1 GRUPPENS FEM DELTAGARE

Karl är omkring 45 år, han har två barn; en flicka och en pojke, 10 och 15 år gamla. Han är separerad från barnens mamma sedan flera år tillbaka. Barnen bor hos sin mamma som också har vårdnaden om dem. Under en period på ungefär ett år, då Karl vistades på ett behandlingshem, hade han ingen kontakt alls med barnen, nu träffas de en dag varannan vecka och under en sommarvecka.

...det var ju lite rörigt då när dom flyttade, hon mätte ju inte speciellt bra min före detta, så hon hamnade på någon slags behandling själv och då var barnen hos en släkting. Själv fick jag inte träffa barnen under den perioden, det var ganska bökigt just då... jag såg inte barnen under ett år, mellan 1993 och 1994. Så att.. nu har jag ju träffat dem mer och mer. Men jag vet inte varför, men det får dom ju vilja själva också barnen, dom är så stora nu. Och jag menar, dom är så vana vid att det är så här,.. jag tycker inte att det är någon.., jag har försökt att prata om det där, men det kommer så mycket gammalt upp då.

Sven som är drygt 30 år fick först höra talas om Vändpunktens pappagrupp då ett av de fem barnen, den äldsta sonen, följde Vändpunktens barnprogram och Sven själv gick i en av föräldragrupperna. I föräldragruppen blev han efter en tid tillfrågad om han skulle vilja börja i en gruppverksamhet för bara pappor.

Ja hon (sambon) ville att jag skulle gå. Så jag gick dit för att se vad det var. Hon hade ju gått på Alanon, ja hon går fortfarande på Al-Anon (Al-Anon är en form av självhjälpsorganisering för anhöriga och vänner till Alkoholister, som likt Anonyma Alkoholister bygger på ett 12-steps program)... Men samtidigt var det inte sådär för mig att: 'jag går om du vill' utan mer 'jag kan gå och kolla och se vad det är'. När jag väl hade börjat i pappagruppen var det jobbigt, men trots det jobbiga kände jag att det gav någonting. Det gav någonting att bara komma dit och inte dela, du bara sitter och lyssnar. Och bara en sån enkel sak som att höra att det fanns andra föräldrar som hade problem.

Håkan har varit med i pappagruppen i tre terminer då observationen inleds. Han är drygt 50 år och har två vuxna söner. Sedan 15 år tillbaka är han separerad från sönernas mamma och lever nu i ett nytt förhållande. Innan Håkan började i pappagruppen hade han varit med i en av Ersta Vändpunktens anhöriggrupper (Vuxenprogrammet), eftersom han haft nära släktingar som missbrukat alkohol. Under tiden i vuxenprogrammet blev han långsamt mer och mer medveten om att han själv inte hade full kontroll över sin alkoholkonsumtion och att relationen till de egna barnen inte alltid var så som han egentligen önskade att den skulle vara. Genom terapeuterna i vuxenprogrammet blir han informerad om att Ersta också startat en verksamhet för bara pappor. Håkan avslutar sitt deltagande i Vuxenprogrammet efter 2 terminer och tar så småningom kontakt med pappagruppens ledare och får efter en kort tid börja i gruppen.

Leif har tre barn, en vuxen son från ett tidigare förhållande och två barn i det nya – en flicka som är fem och en pojke som är sju år. Leif som är i 50-års åldern lever tillsammans med sina två yngsta barn och deras mamma. Han tycker att förhållande till den vuxne sonen är komplicerat. Leif menar att han ser effekterna av det han kallar sina tidigare ”kärriärer”

(perioder av missbruk) i sina tre barn. Den äldre sonen har ett förhållande till Leif, och en bild av honom som är grundlagt under den tid då Leif var aktiv narkoman. För de yngre barnen är Leif bara pappa, d v s en person fri från droger. Leif frågar sig själv hur han skall kunna hjälpa den vuxne sonen att se på honom som drogfri, och inte som den pappa han var då pojken växte upp. Leif fick hör talas om Vändpunktens pappagrupp via den NA-grupp (Anonyma Narkomaner) han deltagit i under perioder. Inom NA var det många som talade om Ersta Vändpunktens pappagrupp och flera av NA-gruppens deltagare tyckte att Leif skulle gå dit och se hur det var. När Leif försöker beskriva varför han fortsatt i gruppen talar han om gruppen som ett hjälpmedel att hitta fram till en ny identitet, identiteten i att vara far.

Mest värdefullt för mig det är att den här gruppen hjälper mig att komma ihåg att jag nämligen också är pappa till mina barn. Förr var jag bara narkoman... Det ligger löften i det, om att få fylla andra roller i tillvaron. Och det här blir en påminnelse om den processen. — Ja pappagruppen hjälper mig att se, den hjälper mig att erinra mig. Många utav oss har ju den erfarenheten att vi är alltings., epicentrum. Vi behöver hjälp ut ur det. För att de andra., så att säga skall., ja att jag inte skall vara en börda för dom jag lever tillsammans med.

Börje har tre barn, två flickor 15 och 17 år gamla, och en pojke på tio år, själv är Börje omkring 40. Sonen och döttrarna är halvsyskon. Under veckorna bor sonen tillsammans med Börje, och över veckosluten bor han hos sin mamma, flickorna bor tillsammans sin mamma. De två döttrarna har Börje bara en sporadisk kontakt med.

Flickorna har bott hos sin mamma så pass länge.. Svårt att... Det känns lite pinsamt.. att fråga 'skall ni inte bo hos pappa?' ...det känns larvigt. Flickorna lever ett helt annat liv. Vad ska de göra här? De har hela sitt liv där hos sin mamma. De har bott där sedan de började skolan och går i högstadiet och gymnasiet nu. Det är så lång tid, nio år i princip har de bott där. De har alla sina kompisar där, hela sitt liv. Så det har blivit att vi har kontakt via telefon. Och sen stora helger och semestrar.

Också för Börje gick vägen till pappagruppen via Ersta Vändpunktens andra program. Han hade hört talas om Vändpunkten och dess verksamhet genom medlemmar i den AA-grupp (Anonyma Alkoholister) han följer. Många i gruppen rekommenderade honom att ta kontakt med Vändpunkten eftersom de förstått att Börje oroade sig för sonen. De flesta i AA-gruppen hade goda erfarenheter av verksamheten vid Vändpunkten, och speciellt barngrupperna som Börje menar att de talade speciellt gott om. I ett läge som var ”*akut*” tog han kontakt med Vändpunkten för att om möjligt få en plats för sonen. Genom en ”*förtur*” kom pojken med i barnprogrammet då Börje samtidigt skrev in sig i föräldraprogrammet. Efter en tid i en av föräldragrupperna tillfrågades Börje om han var intresserad av att börja i pappagruppen

BILAGA 2 INTERVJUGUIDE PAPPOR

- Din bakgrund? familj, barn.
- Vägen till Ersta Vändpunkten gruppverksamhet för fäder? Hur kom det sig att du sökte dig hit? Kommer initiativet till att delta från dig eller någon annan?
- Hur länge har du deltagit i verksamheten?
- Vad är den största förtjänsten med pappagruppen för dig?
- Hur kan du beskriva/karakterisera denna verksamhet? Undervisande? Uppfostrande? Vägledande?

- Kan du beskriva en normal gång/lektion? Hur tillkommer berättandet i gruppen?
- Vad gör du?
- Vad gör ledarna?
- Är du aktiv under träffarna?
- Vad hindrar till att vara deltagande?
- Vad är det du ser som det mest värdefulla i denna verksamhet?
- Är det några teman du saknat?

- Har du haft någon personlig målsättning med att delta? Hur har den sett ut?
- Är det några speciella idéer du fått under dessa träffar? Någoning du speciellt kommer ihåg?
- Har du lärt dig någonting som du haft nytta av som fadern i denna verksamhet?
- Har du några tankar om hur verksamheten skulle kunna bli ännu bättre jämfört med idag?

- Hur bedrivs ledarskapet?
- Hur uppfattar du ledaren?
- Hur föreställer du dig ledaren som fader?
- Den här typen av gruppslig samvaro, vad är det den ger dig?

- Har du förändrats i ditt förhållande till barnen?
- Har du förändrats i ditt förhållande till barnens moder?
- Förmedlas det en specifik papparoll i verksamheten, hur ser den i så fall ut?
- Hur ser du på detta upplägg av lektionerna, att delge de andra av dina erfarenheter, en monolog som följs av en spegling.
- Genomgående har jag uppfattat att deltagarna är väldigt duktiga på att dela sina tankar till varandra. Är det någonting som du fått igenom verksamheten eller har detta alltid varit en del av din personlighet.
- Behöver man speciella förkunskaper för att kunna få ut någonting av deltagandet?
- Hur tror du en person som inte behärskar delandet, berättandet skulle kunna komma in i verksamheten.

BILAGA 3 INTERVJUGUIDE GRUPPLEDARE

- Vad hade du gjort innan du började vid Vändpunkten? Utbildningar fram till idag?
- Din bakgrund, familj osv?
- Hur länge hade du arbetat vid Vändpunkten då du fick idén till och drog i gång pappagruppen?
- Kan du berätta lite om bakgrunden till att du tog initiativ till pappagruppverksamheten vid Vändpunkten?
- Hade du någon modell att utgå från då du startade? Var hittade du inspiration, modeller till pappagruppen? Teoretisk grund att stå på vid uppbyggandet av pappagruppverksamheten? (AA-rörelsen? 12-stepsprogrammet? Delning, spegling?) Finns pappagruppverksamheter i andra länder?

- Kan du beskriva ditt upplägg av en normal gång?
- Dagens text? Känslorundan?
- Dagens text. Hur har du kommit fram till att använda dessa texter?

- De övriga programmen på Vändpunkten har ju ett ganska tydligt undervisande inslag. Tycker du att pappagruppen skiljer sig från dessa? Hade du något uttalat motiv till att det i så fall inte skulle likna de andra programmen?
- Självhjälpgrupp/terapi grupp/undervisning, var ligger tyngdpunkten enligt dig?
- Vilka var dina viktigaste uppgifter som gruppledare i pappagruppen?

- Hade du tycker du olika roller i de olika programmen? Agerade du på annat sätt i pappagruppen jämfört med tex föräldraprogrammet?
- Den undervisande delen i pappagruppen. Vad var det du tog upp där?
- Monolog - Dialog. Vid delningen så kan jag ibland uppfatta att berättelserna uttrycks som en monolog. AA-traditionen och delning, den som har ordet får inte avbrytas. Har du några tankar om detta med att kunna förmedla en berättelse. Dialog - bekräftelser under samtalet som för berättelsen vidare.

- Hur rekryterade du pappor till pappagruppen?
- Hur gick du tillväga då en pappa visat intresse för att vilja delta? Hade du någon form av inledande bedömningssamtal?
- Många av de pappor som deltar har erfarenhet av 12-stegsprogram och AA-tradition, delning, spegling. Tror du att det är en förutsättning för att kunna delta aktivt i pappagruppen?

LITTERATURFÖRTECKNING

- Helmersson Bergmark, K. (1995). *Anonyma Alkoholister i Sverige*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Dahlin, O. (1995). Avbrott, uppbrott, avsked och avslutning. I Widlund I. (red). *Den analytiska gruppen. Gruppanalys i teori och praktik*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Danefjäll, H. (1995). Att skapa den gruppanalytiska situationen. I Widlund I. (red). *Den analytiska gruppen. Gruppanalys i teori och praktik*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Foulkes, S.H. (1979). *Gruppanalytisk psykoterapi*. Stockholm: Almqvist & Wiksell
- Jalmert, L. (1999). *Särartänkande eller en breddad könsrepertoar*. Föredrag i Hallunda Folkets Hus 991025.
- Karlsson, M. (2001). *Självt men inte ensam. Om självhjälpsgrupper i Sverige*. Akademisk avhandling. Institutionen för socialt arbete: Stockholms universitet.
- Karlsson, M. (2006). *Självhjälpsgrupper – Teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Lazear, J. och Lazear, W. (1993). *Meditations for parents who do too much*. New York: Simon & Schuster.
- Lindstein, T. (1995). *Vändpunkten - att arbeta med barn till alkoholister*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.
- Lindstein, T. (1997). *Unga vid Vändpunkten - att arbeta med ungdomar vars föräldrar missbrukar*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.
- Lindstein, T. (2001). *Vändpunkten – ur barnens och ungdomarnas perspektiv*. Stockholm: Förlagshuset Gothia
- Lorentzon, L. (1995). Erfarenhetsutbyte i grupper. I Widlund I. (red). *Den analytiska gruppen. Gruppanalys i teori och praktik*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Nordqvist, O. (2004). *Ersta Vändpunktens vuxenprogram. En studie av deltagarnas värdering av programmet och upplevelse av förändring i sin livssituation*. Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
- Runquist, W. (1997). *Ersta Vändpunktens arbete med anhöriga till alkoholister*. Stockholm: Ersta Diakoniställskap.
- Widlund, I. Gruppanalytisk teori. I Widlund I. (red). *Den analytiska gruppen. Gruppanalys i teori och praktik*. Stockholm: Natur och Kultur.

PUBLIKATIONER

Skriftserie

1. Bergmark Åke (1994). *Från bidrag till ersättning? – om kommunernas stöd till de frivilliga organisationerna inom den sociala sektorn.*
2. Jeppsson Grassman Eva (1994). *Third Age Volunteering in Sweden.*
3. Nordfeldt Marie (1994). *Frivilliga organisationers insatser för hemlösa.*
4. Lundström Tommy och Wijkström Filip (1995). *Från röst till service? – den svenska ideella sektorn i förändring.*
5. Johansson Göran (1997). *Möta hin, möta sig själv – en studie av arbetet vid Stiftelsen Noaks Ark-Röda korset.*
6. Stål Rolf (1997). *De mest utsatta – om människors kapacitet och behov av socialt stöd.*
7. Johansson Göran (1997). *För mycke jag, för lite Jesus – LP-stiftelsens vård av missbrukare sedd ur ett socialantropologiskt perspektiv.*
8. Jeppsson Grassman Eva (1997). *För andra och för mig – det frivilliga arbetets innebörder.*
9. Karlsson Magnus (1997). *Självhjälpsgrupper i Sverige – en introduktion.*
10. Lundström Tommy (1997). *Barnavårdsorganisationer vid två sekelskiftet – frivilligt barnavårdsarbete förr och nu.*
11. Johansson Göran (1998). *Det lilla extra – om frivilligcentralen i Tyresö.*
12. Johansson Göran (1998). *Saligare att ge – om givandets problem – ett missionsexempel.*
13. Forssell Emilia (1999). *Äldres död – anhöriga och personal berättar.*
14. Karlsson Magnus (2000). *Delade erfarenheter – om självhjälpsgrupper i Sverige.*
15. Johansson Göran (2001). *Varför hade Moses en syster? Antropologiska aspekter på berättelser och föreskrifter ur moseböckerna.*
16. Johansson Göran (2001). *Välsignelse eller förbannelse? Om koka och kokabruk.*
17. Jeppsson Grassman Eva (2001). *Medmänniska och anhörig. En studie av informella hjälpinsatser.*
18. Meeuwisse Anna (2001). *Ett högriskprojekt. Om missbrukarrehabilitering på Basta Arbetskooperativ.*
19. Hansson Jan-Håkan och Wijkström Filip (2001). *Civilt samhälle, social ekonomi eller nonprofit? Fallet Basta Arbetskooperativ. Slutrapport från ett forskningsprojekt.*
20. Engel Charlotte (2002). *För en ny tid? Förskjutning eller förnyelse - en inventering av diakonins dilemma.*
21. Johansson Göran (2003). *Att räcka varandra handen. Mångsidig, entydig, kontinuerlig - narkotikaprevention i norra Örebro län.*
22. Lundström Tommy (2004). *Teorier om frivilligt socialt arbete. En diskussion om forskningens läge och organisationernas framtid.*
23. Blenberger Erik, Habermann Ulla och Jeppsson Grassmann Eva (2004). *Genus och civilt samhälle.*
24. Karlsson Magnus, Borkman Thomasina, Munn-Giddings Carol och Smith Lesley (2005). *Self-help Organizations for Mental Health - a Cross-National Study.*
25. Johansson Göran (2005). *Särilaregnets tid. Fragment och bilder från Betania - pingstförsamling i och ur tiden.*

Arbetsrapportserie

1. Granath Kristina (1997). *"Det var så mycket jag inte förstod..." – en intervjuundersökning med vuxna barn till psykiskt sjuka föräldrar.*
2. Boklund Ann (1997). *Paraply för social frivillighet? – granskning av Forum för frivilligt socialt arbete de tre första verksamhetsåren.*
3. Hansson Jan-Håkan och Wijkström Filip (1997). *Basta – beskrivning och analys av ett arbetskooperativ.*
4. Olby Britta (1997). *"Gör sjukhuskyrkan någon nytta?" – en studie av attityder till sjukhuskyrkan.*
5. Forssell Emilia (1998). *Vilka är förlorarna? – om utsatta grupper i välfärden på 1990-talet.*
6. Forssell Emilia (1998). *Anhörigas organisering – en studie av två anhörigföreningar.*
7. Trygged Sven (1998). *Making Work Work.*
8. Jess Kari (1998). *Kvalitet för brukare – frivilligt socialt arbete ur ett brukarperspektiv.*
9. Amnå Erik, Lundström Tommy och Svedberg Lars (2000). *Three Essays on Volunteerism and Voluntary Organisations.*
10. Olsson Lars-Erik (1998). *Givande och tagande – interaktion mellan frivilliga organisationer och kommuner.*
11. Meeuwisse Anna (1999). *Debatten om välfärdsstaten och det civila samhället.*
12. Olsson Lars-Erik (2000). *På olika villkor – samverkan mellan kommun och frivillig organisation.*
13. Karlsson Magnus (2000). *Bara en alkoholist kan förstå en alkoholist – deltagare i självhjälpsgrupper berättar.*
14. Holmberg Carin (2000). *Aspekter av kvinnosynen i missbruksbehandling – empiriska exempel och teoretiska funderingar.*
15. Hansson Jan-Håkan, Jegermalm Magnus och Whitaker Anna (2000). *Att ge och ta emot hjälp. Anhöriginsatser för äldre och anhörigstöd – en kunskapsöversikt.*
16. Trygged Sven (2000). *Från fristuga till friskola – ett föräldrakooperativ i förändring.*
17. Jegermalm Magnus och Whitaker Anna (2000). *Upptäckten av anhöriga? – kommuners och frivilliga organisationers stöd till äldres anhöriga i Stockholms län.*
18. Forssell Emilia (2000). *Anhörig till äldre invandrare – en fallstudie av anhöriga till äldre utomeuropeiska invandrare utan offentlig äldreomsorg.*
19. Orsholm Ingrid (2001). *Anhörigskapets variationer – Åtta berättelser från hjälpgivare i olika miljöer.*
20. Jess Kari (2001). *Effektivitet, brukarmedverkan och kommunala bidrag – en utvärdering av mål, resurser, insatser och brukarkommunikation inom sociala frivilligorganisationer i Stockholm.*
21. Bender Christine och Holmberg Carin (2001). *När alla sköter sitt... – Hur ser stöd och hjälp ut till misshandlade kvinnor i kommuner utan kvinnojour?.*
22. Olby Britta (2001). *Väntjänst och välfärd – ett brukarperspektiv.*
23. Orsholm Ingrid (2002). *Anhörigengagemang – Två studier på Gotland.*
24. Bodin Magnus (2002). *Församlingar ger ekonomiskt bistånd – ett uttryck för diakoni i Stockholms stad.*
25. Jegermalm Magnus (2002). *Anhörigstöd – en uppföljningsstudie av kommuners och frivilligorganisationers stöd till äldres anhöriga.*
26. Orsholm Ingrid (2002). *Mellan hem och institution – Flexibel avlösning för anhöriga till demenssjuka.*
27. Whitaker Anna (2002). *Att dela den gamlas sista tid – En studie av anhöriga på sjukhem.*
28. Forssell Emilia (2002). *Anhöriga till äldre invandrare med offentlig äldreomsorg. En fallstudie.*
29. Nordqvist Ola (2004). *Ersta Vändpunktens vuxenprogram – En studie av deltagarnas värderingar och upplevelser.*
30. Engel Charlotte (2003). *Fri eller förankrad? En empirisk studie av volontärverksamhet och ideella insatser inom Stiftelsen Stora Sköndal.*

31. Engel Charlotte (2003). *Volontärer – för vem och för vad? Kritisk granskning av en verksamhet inom Stiftelsen Stora Sköndal*.
32. Christiansson Elisabeth (2003). "Först och framför allt själen". *Diakonins tankevärld omkring år 1850*.
33. Börjeson Martin (2004). "Vi vet inte vilka metoder vi ska använda" - *Om relationen mellan kunskap och praktik i Stockholms kommuns sociala arbete med hemlöshetsfrågor 1965-2000*.
34. Alwall Jonas (red.) (2004). *Vägar till kvalitetsutveckling inom socionomutbildningen. Rapport från ett pedagogiskt utvecklingsprojekt*.
35. Börjeson Martin (2005). *Med kunskap som grund? Om relationen mellan kunskap och praktik i fyra kommuners sociala arbete med hemlöshetsfrågor*. Elektroniskt utgiven på vår hemsida <http://www.esh.se>
36. Jegermalm Magnus och Sundh Kenneth (2005). *Social mobilisering i frivillig regi. En studie av Svenska Röda Korsets arbete med lokala utsattbets- och kapacitetsstudier*.
37. Björktomta Siv-Britt (2005). *Unga kvinnor, frihet och beder - om socialt arbete och hedersrelaterat våld*.
38. Grosse Julia (2005). *Nonprofitorganisationer inom vård och omsorg. En explorativ genomgång av kunskapsläget i Sverige, Kanada och Storbritannien*. Elektroniskt utgiven på vår hemsida <http://www.esh.se>
39. Olsson Lars-Erik, Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (under utgivning). *Medborgarnas insatser och engagemang i civilsambället - några grundläggande uppgifter från en ny befolkningsstudie*. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
40. Vamstad Johan (2006). *A literary overview of the Swedish civil society research*. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
41. Hammare Ulf (2006). *Pappor som brukade. Om en gruppverksamhet vid Ersta Vändpunkten*. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>

Särtryckserie

1. Lundström Tommy (1995). *Frivilligt socialt arbete under omprövning*. I Socialvetenskaplig Tidskrift, årgång 2, nr 1.
2. Lundström Tommy (1995). *Staten och det frivilliga sociala arbetet i Sverige*. I Kurt Klaudi Klausen & Per Selle (red.) Frivillig organisering i Norden. Oslo: Tano.
3. Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (1995). *Frivilligt socialt arbete i Sverige – både mer och mindre*. I Erik Amnå (red.) Medmänsklighet att hyra? Åtta forskare om ideell verksamhet. Örebro: Libris.
4. Svedberg Lars (1996). *Frivillighet som ideologiskt slagträ och faktisk verksamhet*. I Ojämlighet från vaggan till graven – på väg in i 2/3-samhället. FKF Fakta.
5. Lundström Tommy (1996). *The State and Voluntary Social Work in Sweden*. I Voluntas, årgång 7, nr 2.
6. Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (1996). *Voluntary Action in a Scandinavian Welfare Context: the Case of Sweden*. I Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, årgång 25, nr 4.
7. Lundström Tommy och Svedberg Lars (1998). *Svensk frivillighet i internationell belysning – en inledning*. I Socialvetenskaplig Tidskrift, årgång 5, nr 2-3.
8. Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (1999). *Medborgarskapets gestaltningar – insatser i och utanför föreningslivet*. I Erik Amnå (red.) SOU 1999:84. Civilsamhället. Demokratiutredningens forskarvolym nr. 8.
9. Svedberg Lars (2001). *Spelar ideella och informella insatser någon roll för svensk välfärd?* I Marta Szebehely (red.) SOU 2001:52. Välfärdstjänster i omvandling. Forskarantologi från Kommittén Välfärdsbokslut.
10. Lundström Tommy och Svedberg Lars (2003). *The Voluntary Sector in a Social Democratic Welfare State - The Case of Sweden*. I Journal of Social Policy, årgång 32, nr 2.

11. Svedberg Lars och Vamstad Johan (under utgivning). *The civil society and the provision of welfare – ideological visions and social realities*. I Aila-Leena Matthies (red.) (under utgivning) Nordic civic society organizations and future of welfare services – A model Europe? Report of the "state of knowledge"-project on research of third sector in the area of welfare services in Nordic countries. Köpenhamn: Tema Nord 2006.

Metodbokserie

1. Norlin Lena och Olsson Lars-Erik (2000). *Partner sökes – Samverkan mellan kommuner och frivilliga organisationer*.
2. Sjöberg Malena (red.) (2001). *Men hur mår Du själv? – Om stöd till dem som vårdar anhöriga*.
3. Engel Charlotte (2003). *Se det som är. Diakonal inventering i brytningstid*.

Övriga publikationer i urval

- SOU 1993:82. *Frivilligt socialt arbete i Sverige. Kartläggning och kunskapsöversikt*. Svedberg Lars, Blennberger Erik, Isaksson Kerstin, Jeppsson Grassman Eva, Qvarsell Roger.
- Svedberg Lars (1995). *Marginalitet. Ett socialt dilemma*. Lund: Studentlitteratur.
- Blennberger Erik och Svedberg Lars (1996). Frivilligt socialt arbete i Sverige - en översikt. I *Frivilligt välfärdsarbete och offentlig ansvar*. Göteborg: NOPUS.
- Gunnarsson Evy (1996). *Forum 50+ - en organisation i tiden*. Stockholm: Svenska kommunförbundet.
- Svedberg Lars (1996). Introduktion till svensk frivillighet - ideologi och verksamhet. I *Tro och tanke*. Svenska Kyrkans forskningsråd 1996:7.
- Lundström Tommy och Wijkström Filip (1997). Defining the Nonprofit Sector: Sweden. I Salomon M Lester och Anheier K Helmut (ed). *Defining the Nonprofit Sector. A Cross-national analysis*. Manchester: Manchester University Press.
- Lundström Tommy och Wijkström Filip (1997). *The Nonprofit Sector in Sweden*. Manchester: Manchester University Press.
- Holmberg Carin och Bender Christine (1998). *Våld mot kvinnor – män i kris*. SoS-rapport 1998:6. Stockholm: Fritzes förlag.
- Johansson Göran (1998). *Måttligt eller meningsfullt*. Stockholm: Folkhälsoinstitutet.
- Svedberg Lars (1998). *Marginella positioner – kritisk granskning av begrepp, teori och empiri*. Stockholm: Epidemiologiskt centrum.
- Blennberger Erik (1999). Etiska problem i missbrukarvården. I *Alkohol och narkotika – politik, vård och dilemman*. Stockholm: Socialvetenskapliga forskningsrådet (SFR).
- Blennberger Erik, Hansson Mats J., Stål Rolf (1999). *Diakoni – teologi, ideologi, praxis*. Tro & Tanke 1999:2. Uppsala: Svenska kyrkans forskningsråd.
- Whitaker Anna (1999). *I livets slutskede: Frivilligsamverkan i vården*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Johansson Göran (2000). *Tvång och tillit. LVM-vård som kulturell ingenjörskonst – exemplet Hornö*. Stockholm: Statens institutionsstyrelses forskningsråd.
- Svedberg Lars och Jeppsson Grassman Eva (2001). Frivilliga insatser i svensk välfärd – med utblickar mot de nordiska grannländerna. I Bjarne Ibsen och Lars Skov Henriksen (red.): *Antologi om frivilligt arbete*. Odense: Odense universitetsforlag.
- Hammare Ulf och Lundström Tommy (2001). *Socialt inriktade barn- och ungdomsorganisationer. En kunskapsöversikt*. Socialstyrelsen.
- Jegermalm Magnus (2002). Direct and Indirect Support for Carers. Patterns of Support for Informal Caregivers to Elderly People in Sweden. I *Journal of Gerontological Social Work*, volym 38, nr 4, sid. 67-84.
- Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (2002). Frivilligt socialt arbete i Sverige. Betydelsefullt men löser inte välfärdens dilemma. I *Socionomer* nr 4, sid.1-5.
- Johansson Göran (2002). *Bete sig normalt – positioner, perspektiv och problem i den vuxna familjehemsvården*. Statens institutionsstyrelses forskningsråd.
- Karlsson Magnus, Jeppsson Grassman Eva och Hansson Jan-Håkan (2002). Self-help Groups in the Welfare State: Treatment Program or Voluntary Action? I *Nonprofit Management and Leadership*, volym 13, nr 2, sid. 155-167.
- Nordfeldt Marie och Söderholm Johan (2002). *Frivilligorganisationer som uppdragstagare. Vad betyder det för brukarna?* Socialstyrelsen.

- Blennberger Erik (2003). Etik för politik – med äldrepolitik som exempel. I *SOU 2003:91, bil A*. Äldrepolitik för framtiden.
- Cederlöf Siv-Britt (2003). *Att arbeta med patriarkala familjer*. Kommunförbundet Stockholms län.
- Hammare Ulf och Stenbacka Susan (2003). *Socialt inriktade organisationer som arbetar mot missbruk - vilka är de, vad gör de och vad vet forskarna?* Stockholm: Socialstyrelsen.
- Holmberg Carin och Bender Christine (2003). "Det är något speciellt i den här frågan" – Om det lokalpolitiska samtalet om mäns våld mot kvinnor. Umeå: Brottsoffermyndigheten.
- Jeppsson Grassmann Eva (red.) (2003). *Anböringskapets uttrycksformer*. Lund: Studentlitteratur.
- Svedberg Lars (2003). Att vara sårbar och få en marginell ställning. I Eva Jeppsson Grassman m fl *Att drabbas och att forma sitt liv*. Lund: Studentlitteratur.
- Svedberg Lars och Jeppsson Grassman Eva (2003). Frivilligt socialt arbete i Sverige. Vad vet vi efter 10 års forskning. I *Jubileumsskrift 2003, Forum för frivilligt socialt arbete*.
- Börjeson Bengt (2004). *Att skapa starka forskningsmiljöer - diskussion och förslag beträffande organisering och inriktning av forskningen vid Hum/ Sam fakulteten vid Växjö universitet*. Växjö: Växjö universitet.
- Börjeson Bengt (2004). Från Skås försök. En diskussion om relationen kunskap och social praktik. I: *Perspektiv på kunskapsutveckling inom socialtjänsten*. Socialstyrelsen.
- Börjeson Bengt (2004). A Breakthrough for a New Way of Thinking and Acting - the Development of Child Welfare and Childcare in the Republic of Belarus. I Sven Trygged (red): *Orphaned Children in Belarus*. Institutionen för socialt arbete, Stockholms Universitet.
- Börjeson Bengt (2004). Freud och Sartre. Steg på väg mot tystnaden. I: Staffan Selander(red): *Text och tolkning*. Göteborg: Daidalos förlag.
- Börjeson Bengt (2004). Skolan i samhället – om strukturer av social exkludering I: *För oss tillsammans - Om utbildning och utvecklingsstörning* (SOU 2004:98).
- Hammare Ulf (2004). *Kompetens i de sociala professionerna - en pilotstudie*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Holmberg Carin och Enander Viveka (2004). *Varför går hon? - Om våldsutsatta kvinnors uppbrottsprocesser*. Ystad: Kabusa Böcker.
- Jegermalm Magnus (2004). Informal care and support for carers in Sweden: patterns of service receipt among informal caregivers and care recipients. I *European Journal of Social Work*. Volym 7, nr 1, sid. 7-24.
- Karlsson Magnus (2004). Rehabiliterings- och självhjälpsinsatser för och av personer med psykisk sjukdom – En kvalitativ studie av Fountain House i Stockholm. I *Socialmedicinska tidskrift*, nr 4, sid. 370-379.
- Karlsson Magnus (2004). Klubbhus - övergångsanställning vid ett klubbhus, möjlig rehabiliterande insats för personer med psykisk sjukdom? I *Svensk rehabilitering*, nr 4, sid. 370-379.
- Blennberger Erik (2005). Offentlig och ideell sektor - partners för ett gott samhälle. I *Gatljus*, nr 3, sid. 8-10. *Kvartalstidskrift från Göteborgs Kyrkliga Stadsmission*.
- Blennberger Erik (2005). *Etik i socialpolitik och socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Blennberger Erik (2005). Etik för socialt arbete. I *Socionomen* 2005, nr 7, sid 7-11.
- Blennberger Erik (2005). Etik i socialt arbete – några kommentarer om läget i Sverige. I *NOPUS-nytt 2005:3. Etik och socialt arbete i Norden* (www.nopus.org).
- Blennberger Erik (2005). Världighet, frihet, rättvisa, jämlikhet, rättigheter och goda konsekvenser. Kommentarer om etiska värden och normer av relevans för Assistanskommitténs uppdrag. *Bilaga 10 i SOU 2005:100. På den assistansberättigades uppdrag. Delbetänkande av Assistanskommittén*.
- Börjeson Martin (2005). "Försök att systematiskt koppla socialtjänst, högre utbildning och forskning i Sverige" i *Empiri, evidens, Nordiska röster om kunskapsutveckling i socialt arbete*. Malmö: NOPUS.
- Franzén Eva M. och Kassman Anders (2005). Longer-term Labour-market Consequences of Economic Inactivity during Young Adulthood: A Swedish National Cohort study i *Journal of Youth Studies*. Volym 8, nr 4, sid. 403-424.
- Habermann Ulla, Ottesen Laila & Skristad Berit (2005): It will solve itself(?) - on the attitudes of Scandinavian sports managers towards equal opportunities. I Annette R. Hofmann & Else Trangbæk (ed.): *International Perspectives on Sporting Women in Past and Present*. Institut for Idræt, Köpenhamns Universitet.
- Johansson Göran (2005). *Påverkan eller total förändring? Kritik av en förhållning med avstamp i ett program mot missbruk och kriminalitet*. Statens institutionsstyrelsens forskningsråd.
- Johansson Göran (2005). *Ett anständigt sätt. Beskrivning av verksamheten vid dubbeldiagnosteamet Pilen i Västerwik*. Fokus Kalmar län.
- Lundåsen Susanne (2005). *Frivilliga insatser och hälsa*. Statens Folkhälsoinstitut.

- Olsson Lars-Erik, Nordfeldt Marie, Larsson Ola och Kendall Jeremy (2005). *The third sector and the policy process in Sweden: a centralised horizontal third sector community under strain*. London School of Economic and Political Sciences, TSEP working papers nr 3. Elektronisk utgivning på <http://www.lse.ac.uk/Collections/TSEP>
- Olsson Lars-Erik m fl (2005). *The challenges of translation: the convention and debates on the future of Europe from the perspective of European third sectors*. London School of Economic and Political Sciences, TSEP working paper nr 12. Elektronisk utgivning på <http://www.lse.ac.uk/Collections/TSEP>
- Svedberg Lars (2005). Några karaktäristika och utvecklingsdrag för frivilligt socialt arbete. I *Socialstyrelsen och den sociala ideella sektorn*. Socialstyrelsen.
- Svedberg Lars (2005). Det civila samhället och välfärden. I Erik Amnå (red.) *Civilsamhället - några forskningsfrågor*. Hedemora: Riksbankens Jubileumsfond och Gidlunds förlag.
- Blennerger Erik (2006). Etik för socialt arbete. I Anna Meeuwisse, Sune Sunesson och Hans Swärd (red.) *Socialt arbete – en grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Börjeson Bengt, Börjeson Martin och Svedberg Lars (2006). Att utveckla kunskapen i socialt arbete genom att återigen sätta praktiken i centrum. I Anna Meeuwisse, Sune Sunesson och Hans Swärd (red.) *Socialt arbete – en grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Habermann Ulla, Ottesen Laila, Pfister Gertrud & Skristad Berit (2006): *Det løser sig selv (?) - om idræt og kvindeligt lederskab*. Idrætshistorisk Årbog 2005. Institut for Idræt, Københavns Universitet.
- Karlsson Magnus (2006). *Självhjälpsgrupper – teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Nordfeldt Marie och Olsson Lars-Erik (2006) Trösklar och gränshinder på bostadsmarknaden. I Paulina de los Reyes (red.) *Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet*, SOU 2006:37.
- Svedberg Lars (2006). Mer omfattande insatser än någonsin. I *Svensk kyrkotidning*, nr 5-6.
- Trägårdh Lars (2006). ”Staten och samhället: Från SSUs folkrörelser till Timbros civilsamhälle” i Håkan A. Bengtsson (red) *I rörelse. Folkrörelse och demokratin*. Stockholm: Atlas.
- Börjeson Martin och Hansson Jan-Håkan (under utgivning). ”Om behoven av att bygga andras kunskap” i *Nordisk Socialt Arbeid*.
- Christiansson Elisabeth (under utgivning). *Kyrklig och social reform. Motiveringar till diakoni 1845-1965*. Stockholm: Artos & Norma.
- Jegermalm Magnus (under utgivning). Informal care in Sweden: a typology of care and care-givers. I *International Journal of Social Welfare*.
- Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (under utgivning). Civic Participation in the Welfare State: Patterns in Contemporary Sweden. I Trägårdh Lars (red.) *State and Civil Society in Northern Europe: The Swedish Model Reconsidered*. New York: Berghahn Books.
- Svedberg Lars och Vamstad Johan (under utgivning). The civil society and the provision of welfare – ideological visions and social realities. I Aila-Leena Matthies (ed.) *Nordic civic society organisations and future of welfare services - A model for Europe?* Nordic Research Council. Tema Nord 2006. Copenhagen.
- Trägårdh Lars (red.) (under utgivning). *State and Civil Society in Northern Europe: The Swedish Model Reconsidered*. New York: Berghahn Books.